

29 САКАВІКА 1996 г.

№ 13 (3837)

Кошт 2 500 руб.

Янка КУПАЛА

ПЕРАД БУДУЧЫНЯЙ

Стаім мы перад будучыняй нашай
І ўсё варожым, сочым ейны ход...
Ці ўскрэснем мы, душою ўпаўшы, звяўшы,
Каб выйсці ў свет, як нейкі здольны род...

Сягоння мы жывём і ўдзень мы блудзім
Пад маскай, асляпляючаю нас,
І што сказаць самім сабе і людзям,
Не ведаем, не можам, хоць і час.

Заціснуты, задушаны, як мышы
Пад жорсткім венікам з усіх бакоў,
Шукаем, як сляпыя, не згубіўшы
Таго свайго, што наша ад вякоў.

Пакрыўленыя колісь нашы душы
Дагэтуль выпрастаць не ў моцы йшчэ;
Снуёмся, ў думках зводных затапуўшы,
А хтось, а штось і мучыць і пячэ.

Цябе чакаем, будучыні нейкай,
Што прыйдзеш, недзе ўсіх нас павядзеш,
І гінем марна пад чужой апекай,
Адбіўшыся ад родных вежаў, меж.

А хтось далёкі ці хтось, можа, блізкі,
Засеў за наш бяседны, сытны стол
І кідае, як з ласкі, нам агрызкі,
А мы к зямлі з падзякай гнёмся ўпол.

Нявольніцтва й жабрацтва так нас з'ела
І так нам высмактала з сэрца сок,
Што нат у вочы глянуць, плюнуць смела
Не смеем, стоптаняны на пясок.

Там чутна: Беларусь! Там — Незалежнасць!
А там — "Паўстань пракляццем..." Ну, а мы?
Мы ў страху... дум крутня... разбежнасць...
Без толку крыллем лопаем, як цымы.

О, так, як цымы, як спудажны вароны!..
І слухаем і нюхаем тут, там:
Які павеяў вецер на загоны, —
Заходні, ўсходні, й ці ад нас, ці к нам?

Аграбленыя з гонару й кашулі,
З свайго прыпынку выгнаныя вон,
Мы дзякуем, што торбы апрапулі
На нас ды з нашых нітак-валакон.

З кійком жабрачым так мы, паўналеткі,
Брыдзём, паўзём у свет — скрозь неўпапад.
І прысягаем, клічам Бога ў сведкі,
Што мы — не мы, што нехта вінават...

І так жывём, сябе саміх не знаўшы,
Учора, сёння, лазім між канаў...
Няўжо ж бы хто й над будучыняй нашай
Навек залом пракляты заламаў?

Няўжо нас не аб'ясніць розум ясны,
І не накінем біцца з кута ў кут?
Няўжо кліч вечны будзе ў нас напасны —
Кліч бураломны: вызваленне з пут?!
1922 г.

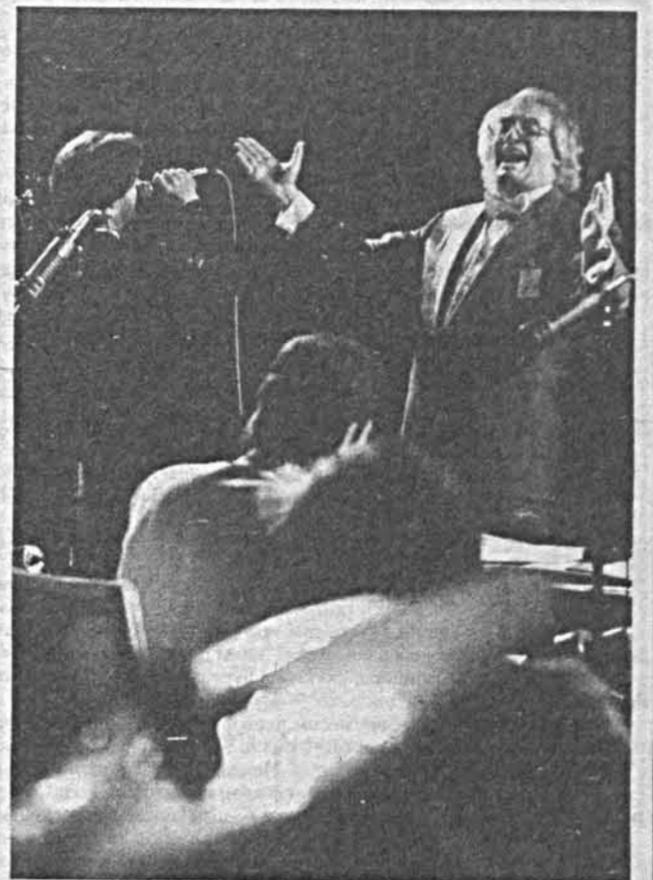
ДЖАЗ, ДЖАЗ, ДЖАЗ!

Тры дні гучала гэтая сонечная музыка ў строгіх сценах Рускага тэатра. Цяпло галасоў, жар зіхоткай "медзі", пругкія хвалі воплескаў, хвалюючае ўсведамленне аншлагу, чаканне нечаканага ў музыканцкіх імпрывізацыях... Прайшоў у Мінску традыцыйны ўжо фестываль джазавай музыкі. Зноў і ягоным "сэрцам", і грунтам-апірышчам быў народны артыст Беларусі маэстра Міхал Фінберг з Дзяржаўным канцэртным аркестрам і яго салістамі. І госці былі. Прынамсі, улюбёнка мінскай публікі летувіская джазавая спявачка Нэда. А яшчэ была нагода — успомніць першага заслужанага артыста Беларусі, першага шырокавядомага нашага джазмена Эдзі Рознера, чый аркестр слухалі продкі сённяшніх фанатаў гэтага дзівоснага музычнага мастацтва — мастацтва вялікіх эмоцый, высокай самаадданасці, выключнай віртуознасці.

Гэта ўжо можна лічыць гісторыяй, бо адбыліся фестывальныя канцэрты ў апошні месяц зімы... Але вось — новая вестка, вясновая: гастрольныя выступленні Дзяржаўнага канцэртнага аркестра Беларусі ў Маскве, у Зале імя П. Чайкоўскага. Такім чынам аркестр пачынае серыю перад'юбілейных імпрэзаў, рыхтуючыся да свайго 10-годдзя. Урачыстая дата прыпадае на жнівень 1997-га...

С. Б.

На здымках Віт. АМІНАВА — імгненні фестывалю

Гістарычная праўда, ісціна бывае толькі адна. І яна ніколі не залежыць ад розных каментараў ды інтэрпрэтацый...

Тое, што адбылося 24 сакавіка 1996 года ў Мінску, безумоўна, застанеца ў найноўшай гісторыі Беларусі. Як засталіся Курапаты 1988 года... Вандэйцы зноў паднялі галаву — сёння іх час. А значыць, беларускія афіцыйныя выданні можна не чытаць, Беларускае тэлебачанне — можна не глядзець. Мы гэта ўжо праходзілі ў гады "Пены на хвалі перабудовы". Сёння зноў пануе "праўда" вандэйцаў, вандэйцаў-рэваншыстаў. Не бяда, што шыта яна белымі ніткамі, што факты не стыкуюцца і не вытрымліваюць ніякай крытыкі. Бо разлік робіцца не на тых, хто думае і аналізуе, а на тых, хто слепа верыць...

АБВЯРЖЭННЕ ТЫДНЯ

Залішня шчырасць і адкрытасць прэзідэнта Беларусі зноў падвяла яго, зноў аслужыла яму дрэнную службу. Пасля сямігадзінай сустрэчы з кіраўнікамі Расіі ён нагаварыў журналістам столькі ўсяго пра будучую "беларуска-расійскую інтэграцыю" ў адну дзяржаву, — аж да адзіных бюджэту, грошай, войска, Канстытуцыі і г.д. — што спачатку сакратар прэзідэнта Расіі С. Мядведзеў, а потым і сам Б. Ельцын вымушаны былі тлумачыць, што "пра стварэнне адзінай дзяржавы з Беларуссю пытанне не стаіць. Нехта проста штосьці пераблытаў". Гэты "нехта", выступаючы на сесіі Вярхоўнага Савета Беларусі, вымушаны быў абвергнуць самога сябе і накінуць на "асобныя палітычныя сілы" і "палітычных спекулянтаў", якія ў сваіх карысных мэтах хочуць аблыгаць першага прэзідэнта і набраць сабе ачка... Цяжка прывыкнуць да гэтых парадоксаў, калі сказаць мякка.

ЛІЧБА ТЫДНЯ

200 мільярдаў рублёў завінавацілася Беларусь Расіі за газ толькі за люты. У сакавіку доўг расце. Адлік вядзецца ад 1 лютага — ад гэтак званага "нулявога варыянта", які яшчэ не ратыфікаваны ні ў Маскве, ні ў Мінску. Чым будзем разлічвацца з Расіяй на гэты раз? Суверэнітэтам?..

ДЫЯГНАЗ ТЫДНЯ

"Ці шкадуеце вы, што распалася Рымская імперыя?" — пытае ў сваіх чытачоў "Феміда" (N 13). І сама адказвае: 99,9 працэнта рэспандэнтаў шкадуюць... Але, калі б спыталі пра гэта ў рымскіх рабоў, то працэнт шкадуючых быў бы максімальным. Бо "няма для раба большага няшчасця, чым смерць яго гаспадара, які клапаціўся пра яго — карміў і апранаў... Яшчэ большае няшчасце для раба — атрыманне волі. І зусім ужо страшна — волі нечаканай, небам, лёсам дараванай. Быць чалавекам вольным, аказваецца, зусім не проста. Перш за ўсё трэба думаць. Трэба самому прымаць рашэнні. Рабіць выбар..." Менавіта на такіх людзей, якія "яшчэ не ўсвядомілі, што ім нечакана-негадана прываліла воля", і разлічаны рознага роду рэфэрэндумы "сацыялагаў", што "пасыпаюць соль на раны": "Шкадуеце вы, што распаўся СССР?" Шкадуеце. Нічога дзіўнага. Але будучыня не за тымі 75 працэнтамі, што шкадуюць і плачуць, а за тымі 25, што могуць думаць, што гатовыя да самага галоўнага ў жыцці — рабіць выбар.

СВЯТКАВАННЕ ТЫДНЯ

Адзначэнне 78-х угодкаў БНР вылілася ў Мінску ў 30-тысячны мітынг, які паказаў, што ідэя незалежнасці жыве на Беларусі і будзе жыць, покуль Жыве Беларусь.

ПРЫЗНАЧЭННІ ТЫДНЯ

Прэзідэнт Беларусі на мінулым тыдні падпісаў некалькі "кадравых" указаў. Анатоля Бутэвіча афіцыйна вызвалены ад пасады міністра культуры і друку ў сувязі з пераходам на іншую работу. Намеснікамі міністра культуры прызначаны Ю. Цвяткоў і Ю. Стральчонак. На жаль, разам з указамі не друкуюцца біяграфіі новых кіраўнікоў. Калі Юрыя Мікалаевіча Цвяткова мы добра ведаем па працы ў сферы культуры, на кінастудыі "Беларусьфільм", то імя Юрыя Сцяпанавіча Стральчонка большасць з нас чуе ўпершыню.

ПЕРАТВАРЭННЕ ТЫДНЯ

Разам з паведамленнямі пра "единение" Беларусі і Расіі газеты надрукавалі і інфармацыю аб пераўтварэнні генеральных консульстваў Рэспублікі Беларусь у Рыме, Бухарэсце, Гаазе і Таронта адпаведна ў пасольствы Рэспублікі Беларусь у Італьянскай Рэспубліцы, Румыніі, Каралеўстве Нідэрланды і ў Канадзе. Інтэграцыя ў вольны свет працягваецца. Па інерцыі?

АПЯРЭДЖАННЕ ТЫДНЯ

Прэзідэнт Беларусі апырэдзіў Вярхоўны Савет і стварыў камісію па "праверцы фінансава-гаспадарчай дзейнасці Кіраўніцтва справамі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь і падведаных яму суб'ектаў гаспадарання". У склад яе ўвайшлі Генеральны пракурор В. Капітан, дзяржсакратар бяспекі В. Шэйман, міністр унутраных спраў В. Агалец, начальнікі дзяржаўнай падаткавай інспекцыі М. Дзямчук і службы кантролю прэзідэнта М. Дамашкевіч, старшыня камітэта дзяржбяспекі У. Мацкевіч, старшыня кантрольнай палаты В. Саківіч і інш. Імёны гавораць самі за сябе... Наўрад ці і да 25 красавіка, калі дзяржсакратар бяспекі В. Шэйман дакладзе прэзідэнту аб выніках праверкі, і пасля І. І. Ціцянкову давядзецца шмат хвалявацца.

ПАДМАН ТЫДНЯ

"Народная газета" 27 сакавіка на першай паласе парадавалася, што "не упустила подписную пальму первенства" і набрала на другі квартал г. г. 246911 падпісчыкаў. Аднак, мяркуючы па некалькіх нумарах "НГ", што выйшлі пры новым рэдактары, людзі падпісаліся зусім на іншую газету... Іх проста падманулі, змяніўшы рэдактара (а, адпаведна, і змест газеты) пасля заканчэння падпіскі. Калі "Народная газета" і надалей застанеца такою, якую мы маем сёння, то можна смела прагназаваць ёй будучыню, падобную лёсу "Знамя юности": падзення накладу з 700 тысяч да 17. А таму — радавацца будзем потым, хоць бы праз квартал, калегі.

ДАЗВОЛ ТЫДНЯ

Дзяржкамітат па друку Рэспублікі Беларусь накіраваў у рэдакцыі газет, якія друкуюцца за межамі Беларусі, паведамленне аб тым, што паліграфічныя прадпрыемствы нашай краіны маюць магчымасць друкаваць іх выданні. Паведамлена таксама, што рэдакцыі могуць заключыць дагаворы на распаўсюджванне сваіх выданняў праз сістэму "Саюздруку" ва ўстаноўленым парадку. Толькі вось ці захочуць вяртацца самастойныя выданні пад дзяржаўнае крыло? У наш непрадказальны час лепш спадзявацца толькі на саміх сябе. Тым больш, што такой дзяржаве можна і сказаць — "единожды солгавши — кто тебе поверит".

Беларуска-расійскія перамовы ў Маскве, заявы Лукашэнкі аб перспектыве "саюза, якога яшчэ свет не бачыў", — інакш кажучы, рэальная пагроза самому існаванню Беларускай дзяржавы з'яўдала пад бел-чырвона-белым сцягам учарашніх палітычных апанентаў. Нацыянальны камітэт па святкаванні 78-й гадавіны абвясчэння незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі сабраў цэлае сузор'е аўтарытэтных палітыкаў ад памяркоўных лібералаў-рыначнікаў да радыкальных нацыяналістаў. Як бы там ні казалі, што беларуская нацыянальная ідэя апошнім часам церпіць паразу за паразай, што некая "не атрымліваецца" суверэнная Беларуска дзяржава, тым не менш за гады незалежнасці з'явілася нямаля людзей, якія хочуць жыць ва ўласнай хаце пад назвай Беларусь.

а не кватараваць у камуналыці "абноўленага саюза".

Здаецца, што каштоўнасць незалежнасці пачынаюць усведамляць услед за культурнай і палітычнай элітай і паспалітыя людзі. Грандыёзная дэманстрацыя 24 сакавіка — сведчанне гэтаму. Для тых, хто пасля травеньскага "рэферэндуму" перажыў нешта блізкае да пачуцця страты Радзімы, 24 сакавіка стала днём вяртання надзеі. Відовішча вялікай грамады пад нацыянальнымі сцягамі ўражвала і ў эстэтычным і ў палітычным сэнсе.

Падзеі таго дня шырокавядомы. Яны сталі навіной нумар адзін у еўрапейскай інфармацыйнай прасторы. Тое, што адбылося ў Мінску, як беларусы "прагнуць уз'яднання з Расіяй", пабачылі мільёны тэлегледачоў на захад ад Беларусі. Сёе-тое

трапіла і на расійскі (а значыць, СНДны) экран.

Вельмі сімвалічны быў кадр мітыngu каля Опернага тэатра, калі сярод мора бел-чырвона-белых сцягоў прамільгнулі сіні з залатымі зоркамі, скампанаванымі ў круг, сцяг Еўрапейскага Саюза. Вось яна, наша сапраўдная мэта, сапраўдная мара — вольная і зможная Беларусь у вольнай і зможнай Еўропе.

Думаю, не без уплыву мінскіх падзей днём пазней прэзідэнт Расіі зрабіў заяву, што ніякае аб'яднанне Расіі і Беларусі не плануецца...

Гэтым днём моцна пахіснуўся і так невысокі, нетрывалы аўтарытэт выканаўчай улады. Бо скарыстанне сілы ёсць сведчанне слабасці. За дубінку бярацца той, хто не здольны пераканаць апанента.

Кажуць, пачні рушыць дом — даведашся, хто гаспадар. Калі ўзнікла пагроза беларускаму дому, дык і гаспадары знайшліся. Вы бачылі іх на мінскіх вуліцах пад бел-чырвона-белымі сцягамі.

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ
Фота Тараса КУТНЯКА

24 САКАВІКА 96-ГА

Дзе ў роздуме стаў Максім, На апоўзнях былой зімы Гаварылі усе аб ім, (Чым яго заслужылі мы?).

Хто па прозвішчу зываў, Ну, а хто далікатна — "той". То смяўся народ, то кляў, То слязу ўціраў рукой.

Усе мы былі адно — І душа ў нас адна, і плоць. І адвечнага неба радно Нам казалі, што воля — ёсць!

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

ПРАГУЧАЛА З ПАРЛАМЕНЦКАЙ ТРЫБУНЫ

С. БАГДАНКЕВІЧ: "З КІМ МЫ ХОЧАМ АБ'ЯДНАЦЦА?"

Паважаныя дэпутаты! Апошнім часам нашы тэлевізійныя праграмы пастаянна скажваюць пазіцыю фракцыі "Грамадзянскае дзеянне", пазіцыі дэпутатаў Аб'яднанай грамадзянскай партыі па пытаннях унутранай і знешняй палітыкі. Запырччыць публічна праз тэлебачанне ва ўмовах нашай "дэмакратыі" мне не даюць. Я хацеў бы, хоць бы перад вамі, зрабіць заяву. Наша фракцыя адназначна выказваецца за стварэнне ў Беларусі адкрытага грамадзянскага грамадства, за адкрытую эканоміку, за цеснае, узаемавыгаднае супрацоўніцтва з Расіяй, за свабодны рынак у СНД, за дружбу з вялікім рускім народам. Няма чаго дзяліць нам з народам Расіі і з народамі іншых краін.

У той жа час мы адназначна выказваемся супраць паспешлівых саюзаў, якія звычайна заканчваюцца вялікім "пшыкам", або "хлалком", як гэта было з рублёвай зонай. Мы супраць таго, каб спрабаваць падыграць некаму на выбарах прэзідэнта ў Расіі. Супраць таго, каб спадар Лукашэнка, які абавязаўся перад народам пайсці ў адстаўку праз два гады, калі ён пакажа сваю няздольнасць у плане вырашэння эканамічных і іншых праблем (а ён паказаў гэту няздольнасць, мы ў галечы жывём і наша эканоміка ляжыць), мог, скарыстоўваючы ідэю саюза, калі Расія зацікаўлена падыграць нам у гэтым плане, утрымацца ва ўладзе. Мы з Расіяй жывём у агульнай камунальнай кватэры. У нас агульная валюта, таму што яна канвертуемая, у нас свабодны пераліў капіталу, у нас няма мягных і іншых межаў. Што мы атрымаем, калі аб'яднаемся з Расіяй, дзе дзікунскі капіталізм, дзе мафіёзныя структуры страляюцца адна з адной на вуліцах і г. д., дзе льецца кроў у Чачні, дзе неспакойна ў Інгушцыі і Паўночнай Асеці? З кім мы хочам аб'яднацца? Я мог бы зразумець, калі б мы хацелі аб'яднацца з еўрапейскім супольніцтвам, дзе стабільнасць, саліднасць, высокаякая забяспечанасць народа. З кім мы ў дадзеных умовах хочам аб'яднацца, аддаць сваю незалежнасць, свой суверэнітэт за нішто? Няўжо мы не бачым, што робіцца ў Расіі? Мы ж бачым гэта. Мы ж нармальныя людзі. Мы нічога не атрымаем, акрамя страты свайго суверэнітэту.

Меркаванне ПАВЕРЫМ?..

Зусім дзіцём я думаю, што слова "расізм" паходзіць ад "Расія". Потым аказалася, што гэта не зусім так — словы маюць розную этымалогію.

Пасля развалу СССР, таго "землятрусу", у выніку якога адарваліся кавалкі імперыі, узнілася хваля расійскага шавінізму і панславізму, якая захліснула цыпер Беларусь. Да прыкладу, наша "Радзё 1", якое заўсёды было, ёсць і будзе, палітычна граматычным, пачало выпускаць у эфір перадачы, прысвечаныя "адраджэнню казацтва ў Расіі" і інш. такога ж кіталу; нядаўна там жа са здзіўленнем слухаў гімн "Боже, царя храни!" Цяпер нам з радасцю расказваюць пра тое, як на мякы Украіны, Беларусі і Расіі вырашана па-індаваць "село Троицкое", дзе "будут жить славяне". Паводле якіх антрапалагічных ды фізіялагічных прыкметаў будучы адбіраць сапраўдных славянаў — ніхто не гаворыць. А, можа, хутка галоўны пляч сталеці пераназавуць у пл. "Славянскага единства"? Кажуць, такія прапановы "адтуль" ужо ёсць.

Трыццаць гадоў таму, у сакавіку 1966 г. вядомы французскі драматург румынскага паходжання Эжэн Ёнэска, пісаў: "Я ўпэўнены, што ў краінах, пераўтвораных Савецкай Расіяй у калоніі, былі й ёсць сілы любові, не зніклі шчырае жаданне й рашучасць стварыць лепшае грамадства, і таму зразумела, што не сацыялізм мне так не падабаецца, а рэакцыйна-тыранічны дух "Святой Русі", краіны незразумелай і непрадказальнай, краіны самых жорсткіх і страшных цароў, краіны жухлавага імперыялізму, краіны фанатычнай і расіскай, якая стагоддзямі спавядала панславізм, мяняла догмы і ідэалогію адно для таго, каб у які ўжо раз апраўдацца і знайсці новую кропку апоры перад чарговым скачком. Краіна генацыду — ці не з расійскай мовы прыйшло на Захад слова "погром"? Краіна цынізму, прапаганды й ілжы — заўсёднай спадарожніцы любой прапаганды..."

Ці з такой краінай нам трэба зараз ісці? Адно сцвяшчае — як апраўдваўся наш прэзідэнт на сесіі ў гэтую сераду, дамова з Расіяй, як аказваецца, "не выходзіць дае на стандартны ўровень Еўросоюза", гэта, "чуть больше, чем рамочный договор".

Паверым?..

Аляксей ШЭІН

М. ГРЫБ: "УСХВАЛЯВАЛІ НАСТУПЫ НА КАНСТЫТУЦЫЮ..."

Я вымушаны сёння выйсці за гэтую трыбуну ў сувязі з тым, што мяне ўсхвалявалі апошнія наступы на нашу Канстытуцыю.

Як вядома, Канстытуцыя, як і ўсякі дакумент, можа мець пэўныя недакладнасці, але ў нас ёсць працэдура, як гэтыя недакладнасці можна выпраўляць. Калі ласка, ёсць прапановы, уносьце, будзем вырашаць, будзем разглядаць.

Але адбываецца зусім іншае. Напрыклад, сёння дэпутаты, які мае іншыя думкі, чым кіраўніцтва выканаўчай улады, доступу да тэлебачання, да радыё, да сродкаў масавай інфармацыі няма. Ёсць такі доступ тым, хто падзяляе пазіцыю прэзідэнцкай улады. Напрыклад, учора спадар Зямяталін і прафесар Акулаў па тэлебачанні з усіх сіл намагаліся пераканаць людзей у тым, што трэба ўносіць змены ў Канстытуцыю, бо Канстытуцыя не абмяркоўвалася, не прымалася рэфэрэндумам.

Але ж у законе нідзе не сказана, што Канстытуцыя павінна прымацца рэфэрэндумам. Няпраўда тое, што Канстытуцыя наша нібыта прымалася пайменнымі бюлетэнямі і што гэтыя бюлетэні развозіліся па месцах жыхарства дэпутатаў, дзе яны галасавалі за той ці іншы артыкул.

І яшчэ адна заўвага. Нядаўна па радыё я пачуў, што створана нейкая міжведомасная камісія па правярцы Кіраўніцтва справамі пры Адміністрацыі прэзідэнта. Гэтую камісію стварыў прэзідэнт і ўключыў туды некалькі дэпутатаў Вярхоўнага Савета. Якіх дэпутатаў? Хто іх вылучаў? Атрымліваецца, што прэзідэнт іх абраў на свой погляд і падыход у абыход парламента. Я не разумею гэтага. Давайце спыняць такую практыку.

26.ІІІ.96 г.

Выставы

МЕЛОДЫЯ АДРАДЖЭННЯ

Традыцыйна 25 сакавіка ў Палацы мастацтваў, у дзень абвешчання Беларускай Народнай Рэспублікі, адкрылася выстава суполкі "Пагоня". Пад гукі паланеза Міхала Агінскага "Развітанне з радзімай" мастакоў прывіталі Васіль Быкаў, Ніл Гілеч, Вольга Іпатава, Зянон Пазняк.

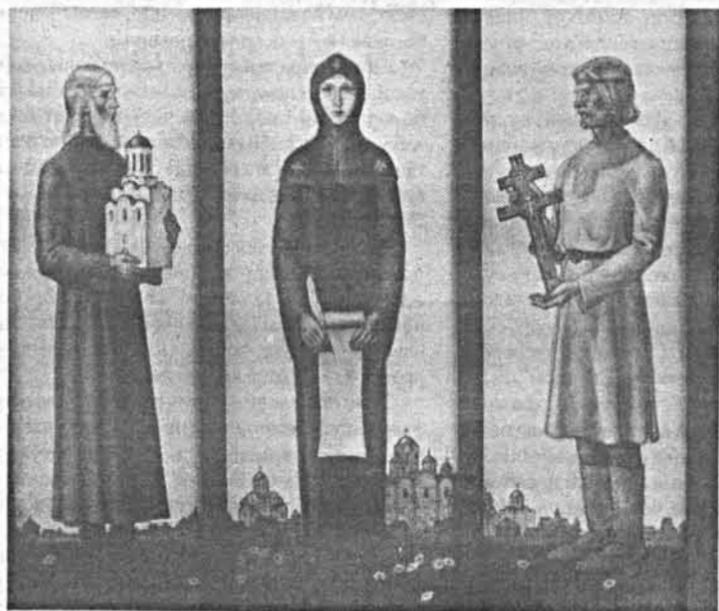
Насуперак мінулагоднім выставам сёлетняя экспазіцыя атрымалася надзвычай светлая і ўзніслая. Яскрава выявілася гэта ў жывапісных палотнах А. Марачкіна, Я. Батальёнка, А. Пушкіна, Я. Цімохава, не супярэчаць, а гарманіруюць з імі вытанчаныя графічныя лісты Р. Сітніцы, У. Васюка, габелены В. Маркавец-Бартлавай, В. Дзёмкінай, кераміка Я. Бусла і Л. Талбузіна,

выцінанкі Н. Сокалавай-Кубай. Зрэшты, не абышлося на выставе і без трапных палітычных карыкатур, і без сумеснай інсталляцыі ўсіх сяброў аб'яднання. Але ж найбольшае ўражанне засталася не ад гэтых "палітычных сатыр", а ад адухоўленасці палотнаў мастакоў. Чым творчая грамада вельмі яскрава даводзіць усім нам, што Бацькаўшчына — насуперак усяму — жыве!

Матэрыял пра выставу суполкі "Пагоня" ў бліжэйшых нумарах "ЛіМа".

Н. Ш.

На здымках: на адкрыцці выставы; Я. КУЛІК трыціх "Ефрасіння Полацкая", "Дойлід Іван", "Майстар Богуч".

Фестывалі

БУДЗЕМ ЖЫЦЬ З МУЗЫКАЙ!

Спадзяючыся на гэта, глядзячы ў XXI стагоддзе арганізатары фестывалю "Мінская вясна-96". Яны вызначылі тэму традыцыйнага міжнароднага фестывалю шматнацыянальнай назвай: "Музыка на мяккі XXI стагоддзе". А за назвай — разнастайнасць імёнаў, жанраў, стыляў. Прэм'еры сучасных твораў і непадладна павявам часу класіка. Гасцралёры з Аўстрыі, Германіі, Расіі — і ўзыходзячы "зоркі" беларускага выканальніцтва... Вялікая ды камерная філарманічныя залы, афіша "даўжынёю" амаль 20 дзён — выбар сапраўды ёсць! Адбудуцца два канцэрты суцэльна вядомага расійскага піяніста, даўняга сябра мінскай публікі Мікалая Пятрова; рыхтуецца вечар беларускай санаты; Акадэмічны народны аркестр імя І. Жыновіча пад кіраўніцтвам М.

Казінца ды Дзяржаўны канцэртны аркестр на чале з М. Фінбергам пры ўдзеле джазавага ансамбля "Камерата" збіраюцца здзівіць супольным выступленнем; два дні запар з лепшымі праграмамі будуць выступіць "Харошкі"; духавы аркестр "Няміга" з дырыжорам П. Вандзілоўскім ды артыстам В. Анісенкам сваю імпрэзу прымяраюць да 10-годдзя чарнобыльскай трагедыі... Які вялікі пералік ні быў бы, ён не адлюструе багату і маляўнічую панараму мастацтва, "зашыраваную" ў двух словах: "Мінская вясна". Першы канцэрт фестывалю — у панядзелак: калектыў студэнтаў пад кіраўніцтвам занага маэстра Віктара Роўды парадзе публіку яркім харавым канцэртам.

С. Б.

Варункі

ШТО ПЕРАМОЖА?

Прызнаюся, дзве рэчы зьяўляюць мне і пазта Генадзь Папкоў. Мы абодва любім Піч І, спадзімося, беларускую мову.

Піч натхніла Генадзь Папкова на дзіцячую кніжку, а ягоная настойлівая беларуская мова даволі дзіўнавата выглядае ў кодзе "славянстваў" і рознай іншай "тожбеларускай" інтэлігенцыі.

Бачыў яго неж па тэлевізары за круглым сталом пасля сумнавядомых "Дзцей Ілжы", дзе ён па-беларуску, насуплена "змагаўся" з беларускім нацыяналізмам.

Цікава мне было паглядзець на чалавека, які гадаваўся ў беларускай вёсцы, які скончыў беларускае аддзяленне філфака, самарэалізаваўся дзякуючы беларускай мове, а шпер выступаў заадно з людзьмі, якія нядаўна любілі беларускім. Згадаю 1990-ы год. Наш сціг яшчэ не быў дзяржаўным, але яго ўжо ўздзімалі паўсюль. Ды помніма Максіму Багдановічу на дзень яго нараджэння сабраліся аматары пазіі вялікага Беларуса. Прышоў і Генадзь Папкоў, які працаваў тады ў ЦК камуністычнай партыі. Над купіаю людзей лунаў бел-чырвоны-белы сціг. Гаварылі пра мову, чыталі вершы. Генадзь Папкоў пад сціг не пайшоў. Сібіленка прастаяў убаку на хадніку. І гэта была пазіцыя.

А вось зараз яго прызначылі рэдактарам "Беларускай энцыклапедыі" на месца заўчасна памерлага Барыса Сячаніна. Барыс Іванавіч быў на сваім месцы, але прабыў на пасадзе нядоўга. Пры ім вялікі дзя таму гістарычнай энцыклапедыі і падрыхтаваны энцыклапедычны аднатомнік "Беларусь", дзе пра сённяшняга галоўнага рэдактара няма ані радка.

У выдавецтве поўным ходам ідзе падрыхтоўка да другога выдання шматтомнай Беларускай энцыклапедыі. У такім выданні звычайна збіраюць усё жывыя ішчы. Калі адні мой знаёмы даведаўся, што галоўным рэдактарам энцыклапедыі прызначылі Генадзь Папкова, дык ён угодле запытаўся сам у сябе: пэўна прыдзецца трэці раз энцыклапедыю перапіваць?

І я таксама калі падумаў, што Генадзь Пітровіч рантам захоця ўбачыць у энцыклапедыі ўсе трыццаць з гэтак з'ездзі сваёй любімай партыі, дык мне стала вельмі сумна.

Было ўжо такое, што іншы знакамты беларускі панелавіст знайдуна памерлы І. Чырныў таксама ўваходзіў ва ўсялякія сэрбскія камітэты. Тым не менш, за ягоным шырокім плечыма епакойна жыла "Спадчына".

Што будзе шпер выходзіць у энцыклапедыі і ці такіх ж шырокіх плечы ў Генадзь Папкова — пачынам.

Алесь БЯЛЯЦКІ

Р. С. Насцірогі аказаліся небеспадзяўнымі. Пасля напісання "Варушкаў" стала вядома, што "на дапрацоўку" пры новым рэдактары павярнутыя трэці том Энцыклапедыі Гісторыі Беларусі ды першы том Беларускай энцыклапедыі.

ДЭМАНСТРАЦЫЯ АДСУТНАСЦІ

ЗАЯВА БЕЛАРУСКАГА ХЕЛЬСІНСКАГА КАМІТЭТА

Беларускі Хельсінскі Камітэт выказвае заклапочанасць дзейнасцю выканкама Мінскага Савета, якая абмяжоўвае законныя правы грамадзян. Нічым неабгрунтаваная забарона мітыngu незалежных прафсаюзаў, мірнага шэсця ў падтрымку незалежнасці выклікалі напружанасць у грамадстве, пратэст супраць парушэння гарантаваных Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь правоў асобы. Уся адказнасць за падзеі 24 сакавіка ў Мінску кладзецца на кіраўніцтва Мінскага гарвыканкама.

Тэндэнцыйнае асвятленне падзей 24 сакавіка, асабліва ў беларускіх электронных сродках масавай інфармацыі яшчэ раз прадэманстравала ўсяму свету адсутнасць на Беларусі свабоды слова.

Жорсткасць, з якой спецпадраздзяленні распаўляліся з безабароннымі маніфэстантамі, не мае сабе роўнай у гісторыі Беларусі. Узброеныя мужчыны ў масках, жылетах, касках ужывалі сілу супраць жанчын і дзяўчат, збівалі дубінкамі нават старых людзей, разбівалі ў кроў твары. Мы рашуча асуджаем антыгуманныя і антыдэмакратычныя дзеянні сілавых структур, што правакуюць грамадзянскую вайну на Беларусі.

Патрабуем, каб віноўныя ў гэтых злачынствах былі пакараныя згодна з Канстытуцыяй і законам Рэспублікі Беларусь.

Прынята выканкамам БХК, 26 сакавіка 1996 г.

Вітаем!

700, 78 і 50 ГОД

Напярэдадні Дня Волі ў Нацыянальным музеі гісторыі і культуры, дзе ўжо не раз ладзіліся экспазіцыі выяўленчага мастацтва, адкрылася персанальная выстава графіка Міколы Купавы. Нагадаю для творчай справаздачы — юбілей творцы: сёлета Купаве споўнілася пяцьдзесят год. Але сам мастак лічыць асабіста для сябе больш важнымі іншыя даты — 700-годдзе надання герба "Пагоня", нашай нацыянальнай святыні, статусу дзяржаўнага герба Вялікага княства і 78-я ўгодкі абвешчання незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі.

На вернісажы прысутнічалі вядомыя дзеячы сучаснага Адраджэння, шматлікія сябры і калегі мастака. Выступоўчы прыгадваў і эпизоды творчай біяграфіі Міколы Купавы, па якіх можна прасачыць найноўшую гісторыю патрыятычнага руху Беларусі. Тое ж адлюстравана ў творах, прадстаўленых у экспазіцыі. М. Купава вядомы як майстар эстампа, як мастак-даследчык гісторыі і культуры. Без ягоных твораў цяжка ўявіць культурную прастору двух апошніх дзесяцігоддзяў.

П. ВАСІЛЕЎСКІ

СМЯЯЦЦА — ДЫК СМЯЯЦЦА...

Смех, кажуць, ачышчае, жывіць душу, прадаўжае жыццё. Каб пераканацца ў гэтым, варта завітаць на вечарыну гумару "Рэха Аўцокоў", што пройдзе ў Доме літаратара 1 красавіка. Ладзіць гэтае калектыўнае "жартаванне" Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь і выканком Калінкавіцкага раёна. А таксама — Беларускі дзіцячы фонд і Мінскі цэнтр адраджэння і развіцця беларускай культуры. Да іх далучыліся Саюз беларускіх пісьменнікаў і Беларускі ўніверсітэт культуры, не засталіся ўбаку рэдакцыі часопіса "Вожык", газет "Рэспубліка", "Звязда"...

У выніку чакаецца яркае, цікавае, захапляючае відовішча, на якім будзе адзін пастаянны гаспадар — сам спадар Смех. Для падтрымкі ж яго мабілізавана вялікая група тых, хто не толькі смяецца ўмее. А гэта — народны пазт Беларусі Ніл Гілевіч, а поплец з ім не народныя па званні, але таксама

таленавітыя Алесь Петрашкевіч, Валянцін Блакіт, Генадзь Бураўкін (не блытаць з Генадзем Буралкіным, які, калі і будзе на вечарыне, дык яму месца толькі ў зале), Сяргей Законнікаў, Мікола Чарняўскі.

Галоўнымі ў групе захопу... суму, стомленасці, самотлівасці стануць пераможцы І Усебеларускага фестывалю народнага гумару "Аўцокі-95" — народныя тэатры мініяцюр "Фанораф" Гарадоцкага ГДК, "Балаган" Лепельскага РДК, "Карусель" Палаца культуры Мінскага трактарнага завода, выканаўца ўласных прыпевак Ніна Захарэвіч з Пастаўскага раёна, выканаўца жартоўных песень Аляксандр Працкевіч са знакамітай Крупіцы Мінскага раёна, тэатр жарту Калінкавіцкага РДК, тэатр гульні кафедры рэжысуры святой Беларускага ўніверсітэта культуры, гурт вандроўных музыкаў "Фэст" з Баранавіч...

Пераказаць, што будзе на вечарыне, — немагчыма. Хіба

толькі варта нагадаць, што аўцокоўскае частаванне правядуць пераможцы агляду-конкурсу падворкаў Вялікіх і Малых Аўцокоў Яўхімія Есьман і Яўгенія Гаркуша... Ініцыятары і аўтары Першага Усебеларускага фестывалю народнага гумару Уладзімір Ліпскі, Алесь Петрашкевіч, Тадуш Стружэцкі, Пётр Гуд (дарэчы, ён рэжысёр-пастаноўшчык і гэтага свята) раскажуць... Што раскажуць, пакуль невядома. Відаць, гэта будзе залежаць ад таго, калі сам аповяд адбудзецца: да частавання ці пасля частавання...

А яшчэ кажуць, што Акадэмія навук (пакуль толькі Беларусі, бо аб'яднанне яшчэ з Расіяй не адбылося) будзе праводзіць навуковы аналіз і агучванне запісаных на фестывалі прыстопных і непрыстойных (для навукі) анекдотаў...

Сцвярджаюць, што частаванне не паўплывае на падвядзенне вынікаў конкурсаў анекдотаў газеты "Рэспубліка" і прыпевак

газеты "Звязда"...

Запланавана, што вядучымі свята стануць народны артыст СССР Генадзь Аўсяннікаў і артыстка купалаўскага тэатра Галіна Бальчэўская...

Калі пасля гэтага вы захацелі 1 красавіка быць у вялікай зале Дома літаратара, калі ласка, прыходзьце. Толькі не забудзьце прыхапіць з сабою ...жарт, альбо пяць тысяч рублёў. Рэч у тым, што ўваход у залу — толькі праз "Аўцокоўскую мытню", а "мытнікі" гумар па-свойму разумеюць. Хочаш трапіць туды, куды пакуль ніхто не трапляў — ці анекдот раскажы (зразумела, не такі, ад якога вушы вянуць і апускаецца ...настрой), ці пакінь пяць тысяч. Не для хабару, а на падтрымку новага гумарыстычнага фестывалю. А лепей, бадай, і тое, і другое з сабой узяць.

Гуляць — дык гуляць, смяецца — дык смяецца! Блізу 18 гадзін 1 красавіка збіраемся ля "Аўцокоўскай мытні" ў Доме літаратара.

ПАТРЭБА ДНЯ — ІДЭАЛОГІЯ СВАБОДЫ!

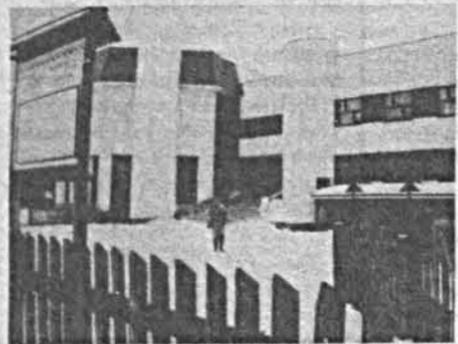
30 ГАДОЎ —
ГУЧЫЦЬ
І РОБІЦЬ СВАЁ

"Трэба рабіць сваё", — цытаваў калісьці беларускага класіка на нашых старонках Андрэй Калыда. "Я прыхільнік тэорыі малых спраў. Кожны мусіць рабіць сваё на сваім месцы", — пачаў быў у інтэрв'ю "ЛіМ" Юрась Чарэнка (яго вы зможаце прачытаць у бліжэйшых нумарах). Першы — стваральнік і былы кіраўнік народнага тэатра "Жывое слова", другі — кіраўнік цяперашні. Таго самага "Жывога слова" пры Педагагічным універсітэце, дзе кожны год мяняюцца акцёры, дзе век спектакля большы хіба за год, дзе творчая й вытворчая неабходнасць часцяком саступае навучанню й выхаванню... 29 сакавіка "Жывому слову" — 30 гадоў. Гучыць і робіць сваё! З чым яго і віншуйце палімайскуды па-слаброўску.

БЕЛАРУСЬ У ПЕРШЫМ ТЫСЯЧАГОДДЗІ НАШАЙ ЭРЫ

Сёлета з 12 па 15 красавіка ў Мінску прайшла міжнародная канферэнцыя "Беларусь у сістэме транс'еўрапейскіх сувязяў і тысячгаддзі н. э." Арганізатарамі выступілі Цэнтр этнакасіалогіі "Крыўя", Фонд развіцця традыцыйнай этнічнай культуры (ФРТЭК) і Інстытут гісторыі АН Беларусі. Былі створаны спрыяльныя ўмовы для публічнай працы вучоных. Такія тэма канферэнцыі была абрана не выпадкова. У і тысячгаддзі нашай эры адбываліся важныя працэсы ў культуры, рэлігіі, мове, эканоміцы, грамадскіх адносінах насельніцтва тагачаснай Еўропы, якія значна паўплывалі на фармаванне этнасаў і далейшае развіццё падзей. Удзел у канферэнцыі ўзялі спецыялісты рознага профілю — мовазнаўцы, археолагі, культуролагі, этнамузыкалагі, фалькларысты, антрапололагі, этнолагі з 7 краін — Беларусі, Літвы, Латвіі, Расіі, ЗША, Польшчы і Украіны. Адбылася ўзаемакармысная дыскусія па пастаўленай праблематыцы, абмяркоўваліся высновы, атрыманыя ў выніку даследаванняў і падмацавання фота-, аўдыё- і відэамаатэрыяламі. Арганізатары выказваюць вялікую падзяку спонсарам — фірмам "Ваўкалак", "Дайнова" і "Понедельнік" за дапамогу ў падрыхтоўцы канферэнцыі. Інфармацыйная служба "ISK"

НА БЕЛАСТОЧЧЫНЕ

Комплекс музея беларускай культуры, які будзе ў Гайнаўцы (паўночны ўсход Польшчы), будзе ўмяшчаць музей, культурны цэнтр і матэль на 25 месцаў.

На здымку: першыя экспанаты ў часткова пабудаваным музеі
Фота ПАП/ЦАФ-БЕЛТА

Апошнім часам часта даводзіцца чуць, што, вось, не бяруць нас у Еўропу — не бяруць ні з нашым таварам, непатрэбным на насычаным еўрапейскім рынку, ні ў больш шырокім аспекце, маючы на ўвазе прыкрае непрыняцце нашае краіны ў Савет Еўропы, арганізацыю, куды не пускаюць толькі нас ды яшчэ ваюючую Боснію і Герцагавіну.

Не хацеў бы заступацца за гордую і непадкупную Еўропу і вышукваць для яе апраўданні, чаму яна такая несправядлівая ды нячулая да рахманых і працавітых беларусаў.

Давайце паразважаем аб тым, як мы самі ставімся да Еўропы, у якое месца сваёй свядомасці мы ставім сваю еўрапейкасць, што і ў які бок тут змянілася за апошнія гады. Кажуць, што апошнім часам мы сталі бліжэй да Еўропы. Так, нашмат спрасцілася працэдура афармлення дакументаў для паездкі за мяжу. Супрацоўніцтва, абмен лістамі ды факсамі актыўна вядзецца як на ўзроўні прадпрыемстваў, так і на ўзроўні фізічных асоб. Можна сказаць, што мы ўжо патроху набліжаемся да адчування, што Парыж ды Лондан бліжэй да нас, чым адваротны бок месца.

Аднак усё гэтае новае супрацоўніцтва, калі разабрацца, мае пад сабой аснову матэрыяльнага абмену, абмену матэрыяльнымі ці тэхнічнымі інтэлектуальнымі каштоўнасцямі, — яно не краане або краане толькі ў самай нязначнай ступені каштоўнасці духоўныя і культурныя. А вось якраз змены ў абмене культурнымі, нематэрыяльнымі каштоўнасцямі — або ніякія, або негатыўныя.

Назва толькі тое, што бачыцца пры павярхоўным паглядзе.

Паглядзім на нашы газетна-часопісныя ішпакі. Не будзем дзяліць тое, што там прапануецца, на прэсу дэмакратычную і таталітарную, на левую, правую, тэхнічную, парнаграфічную і г. д. Нават не будзем засяроджвацца на тым, на якой мове прапануецца большасць тавару. Давайце разгледзім толькі адно — дзе вырабляецца ўся гэтая прадукцыя. І супаставім гэтую геаграфію хоць бы з тым, што было пры СССР.

Цяпер геаграфія звужана да непрыстойнасці: Мінск, Масква, мясцовыя выданні. Дзе-нідзе ёсць спецыялізаваныя выданні з Польшчы, Германіі, Аўстрыі па вязанні, модах, сексе, культурызме ды рок-музыцы. Нідзе не знайсці перыядычных выданняў, так бы мовіць, агульнага напрамку не беларускага і не расійскага паходжання. Мне цяжка сабе ўявіць, па чым вывучаюць, напрыклад, нямецкую мову цяперашнія студэнты. Ну, добра, прычыны, чаму перастала існаваць Neues Deutschland, нам вядомыя. Handelsblatt за тры дойчмаркі і Die Welt за дзве нам на кожны дзень недаступныя. Аднак — куды падзеліся Рапогата ды Perspectives, іншыя польскія выданні? Чаму цяпер немагчыма купіць у кіёску нават беластоцкую "Ніву"?

Магчыма, купляць свежыя нумары газет і часопісаў Германіі і Польшчы, іншых еўрапейскіх краін па тых цэнах, за якія яны прадаюцца ў гэтых краінах, для нас занадта дорага. Аднак ці нельга парупіцца на дзяржаўным узроўні, каб частка тыражу спецыяльна выдрукоўвалася для нашай краіны ці для СНД у цэлым? Наша краіна магла б стаць сапраўдным мостам паміж Усходам і Захадам, калі б адважылася на такую ініцыятыву. Былі ж падобныя дамоўленасці ў былога СССР па газеце англійскіх камуністаў Morning Star, па газеце нямецкіх працоўных Neues Deutschland. Тады гэта вызначалася ідэалагічнымі прычынамі, і гэта было правільна, бо ідэалагічныя пытанні — самая важная пытанні для любога грамадства. І цяпер, калі мы сапраўды імкнёмся ў Еўропу, галоўнае для нас — пераняць не еўрапейскі тавар і нават не еўрапейскую тэхналогію, а пераняць менавіта еўрапейскую ідэалогію. І я не думаю, што яе можна было б выкласці на нямногіх старонках якогасяці глыбакадумнага трактата. Ідэалогія пранізвае ўсё, у тым ліку і прэсу. І самае галоўнае, што нам трэба пераняць ад Захаду — гуманістычную тэндэнцыю, павагу і адказнасць перад кожным канкрэтным, нават самым "маленькім" чалавекам.

Успамінаю сваю студэнцкую навуку і тую ж Neues Deutschland. Так здарылася, што ў тую пару пацярпеў катастрофу гідэраўскі самалёт, загінула шмат людзей. Дык цэлая паласа ў гэтай газеце была адведзена паведамленню аб гэтых людзях — пра кожнага асобна артыкульчык: поўнае імя, месца і дата нараджэння, адрас, род заняткаў, іншая інфармацыя. Як гэта адрознівалася ад нашага роднага і знаёмага: "имеются человеческие жертвы".

Гэта быў сапраўдны ўрок гуманізму, які заламінаецца надоўга. Ад таго часу прайшло шмат гадоў, але да такога ўзроўню павагі да звычайнага чалавека, не героя і не перадавіка, нам яшчэ далёка. І мне здаецца, што мы не наблізімся да гуманістычнага ідэалу, калі будзем і надалей знаходзіцца ў штучнай інфармацыйнай самаізаляцыі — незалежна ад таго, ці ў рамках адной толькі Беларусі, ці ў рамках СНД у цэлым. Справа тут зусім не ў "идолопоклонничестве перед Западом". Ёсць нешта станоўчае там, ёсць і ў нас. Справа не ў тым, каб нешта слепа капіраваць. Але наша краіна павінна знайсці сваё месца ў агульнаеўрапейскім доме, а гэтага дасягнуць немагчыма, калі будзе працягвацца інфармацыйная ізаляцыя, нашмат мацнейшая, чым некалі пры СССР.

Нездарма разам з Перабудовай (толькі так, з вялікай літары, трэба пісаць гэтае слова, нават калі мы аказаліся няздольнымі скарыстаць усе тыя магчымасці, якія яна нам прадставіла) у сродках масавай інфармацыі, у тым ліку і па тэлевізары, сталі перадаваць астралагічную інфармацыю. Гэта адпавядае гуманістычнай еўрапейскай традыцыі, спрыяе засяроджванню

чалавека на самім сабе і на сваіх справах. Толькі такі чалавек, засяроджаны на сабе і на сваіх справах, можа стаць суб'ектам прагрэсу ў еўрапейскім разуменні гэтага паняцця. Канцэпцыя сацыяльнай рыначнай гаспадаркі будзеца на рэалістычным уяўленні аб чалавеку, зыходзячы з таго, што чалавек стараецца прымаць рашэнні, якія ідуць на карысць яму самому або яго блізікім. Дасягненні чалавека тым вышэй, чым відавочней іх станючы вынік адбіваецца на ягоным уласным лёсе. Сацыяльная рыначкавая эканоміка лічыць сапраўдным рухавіком грамадскага дабрабыту пастаяннае імкненне чалавека да паляпшэння ўмоў свайго ўласнага жыцця. Не якіясьці планавыя арганізацыі, а кожны чалавек паасобку, незалежна і пад уласную адказнасць плануе, што яму спажываць, вырабляць, прадаваць ці купляць, бо ён лепш за ўсё ведае свае жаданні і патрэбы. І, канечне, такому чалавеку — свабоднаму, якому ўвесь час даводзіцца прымаць рашэнні, важна мець хоць нейкую зацэпку пры пастаянным недахопе інфармацыі. Такой зацэпкой становіцца для многіх менавіта астралагічная інфармацыя. Хай сабе гэта спецыфічны род інфармацыі, вазіінфармацыя, да якой, магчыма, нельга ставіцца абсалютна так, як да інфармацыі, аб падзеях, якія ўжо адбыліся, — аднак дайце чалавеку самому вырашаць, якой інфармацыяй яму карыстацца. Тым больш, што на інфармацыю аб падзеях, якія ўжо адбыліся, на тэлебачанні ставіцца такі моцны фільтр, што тая рэч, якую прапануе нам наш блакітны экран, з дня ў дзень больш падобна сама на сябе, чым на рэальнае жыццё, якое быццам бы павінна быць адлюстравана...

Аднак астралагічны прагноз на Беларускім тэлебачанні спачатку скрозь выцскалі на ўсё больш позні і нязручны час, а цяпер вось забаранілі зусім. Ці на тое была воля Галоўнага тэлегледача, ці гэта робіцца па нейкай указцы, аднолькава ўладарнай і для БТ і для расійскага тэлебачання?..

Як бы там ні было, забарона астралагічнага прагнозу на Беларускім тэлебачанні ёсць яшчэ адзін удар па чалавечай свабодзе, бо ўсе іншыя перадачы так або іначай расказваюць чалавеку аб другіх людзях, і толькі астралагічны прагноз гаворыць яму аб ім самім.

Зноў пра тэлебачанне. Неяк неўпрыкмет знікла адзіная перадача на БТ, якая звязвала нашу краіну са знешнім светам. Маю на ўвазе навіны BBC і CNN. Калі сказаць часна, я вельмі рэдка глядзеў гэтую перадачу. Як для мяне, дык занадта шырокі ахоп падзей як у геаграфічным сэнсе, так і з пункту гледжання тэматыкі. Не заўсёды дасканалым быў пераклад абсалютна нязручны час выхаду ў эфір. Усё гэта так. Але што нам прапанавалі ўзамен? Здаецца, толькі "Панараму" даўжынёй у 55 хвілін. Я разумею, што тэлевізійныя вядучыя імкнуцца да большых ганарараў, але, але... На жаль, павелічэнне колькасці суправаджаецца, насуперак Энгельсу, паніжэннем якасці, і ўжо нас частуюць не толькі моўным вінегрэтам замест беларускай мовы ў дыктарскім тэксце, але і літарай "ц" у цітрах перадачы (напрыклад, 19 лютага 1996 г.), і многімі іншымі памылкамі.

Вось такія назіранні... Якія ж высновы могуць быць з іх зроблены?

Наша грамадства ў цяперашні час робіць сапраўды важкія крокі ў напрамку да сацыяльна-арыентаванай рыначнай эканомікі. Аднак часам узнікае ўражанне, што рэформы робяцца як бы нехаця, як бы падпарадкоўваючыся нейкаму знешняму ціску. На мой погляд, гэта адбываецца таму, што адстае, так бы мовіць, ідэалагічнае забеспячэнне рэформ. Рэформы ў першую чаргу павінны адбыцца ў галовах людзей. А ў нас ідэалагічна забяспечвалася толькі камуністычная хімера, быццам свабоднае грамадства — гэта грамадства без ідэалогіі наогул. Не. Свабоднае грамадства — гэта грамадства з ідэалогіяй Свабоды, і мы зараз маем пільную патрэбу ў такой ідэалогіі. Гэта павінны зразумець тыя, хто прымае рашэнні ў нас, і тыя, хто прымае рашэнне на Захадзе. На Захадзе павінны зразумець, што самым эфектыўным відам гуманітарнай дапамогі для нас была б інфармацыйная дапамога. Але мы таксама павінны быць гатовы прыняць такую дапамогу.

Сяргей ГРАХОЎСКИ

А. УРБАНОВІЧ

г. Гомель

Рэпліка

ЗДЗІЎЛЕННЕ І ТРЫВОГА

Здавалася, нічым нас ужо здзівіць і ўразіць нельга. Выходзіць можна, ды яшчэ як. 15 сакавіка, у Дзень нашай Канстытуцыі, камуністычныя думцы Расіі і іх аднадумцы дружна прагаласавалі за аднаўленне Савецкай імперыі. Адзіны Жырыноўскі нават пабрагзаў наручнікам: намёк — "трымайцеся і сушыце сухары". Другі малады палітык заявіў: "Украіна — это же Россия, только там произношение несколько иное". А пра Беларусь у яго і гаворкі няма. Ведае, што аднадумцаў не бракуе і ў нас.

Перакладалі ж "дасведчаныя" лінгвісты: "У канюшыне трашчалі конікі" — "В конюшне ржали лошади", "разгараўся золак" — "разгоралась зола", "аброць" — "обруч". Такая "ідэнтычнасць моў"!

Вось і прапаную самаўпэўненым "фобам" перакласці рыфмаванае практыкаванне, у якім

няма ніводнага небеларускага слова.

У вырай ветрага знікае
За хвалі, нібы на спачын, —
Ніякая здань не злякае,
Не ўразіць журбой далячынь.
У змроку зіхоткая здрада
Завабіць хлуснёй у віры.
На золку сканая прынада,
Нібыта мянтуз на жвіры.
Рапгоўна згладаныя мрой
У карунках пяшчотнай туті
Павольна знікаюць, як строі,
Бязважкясцю ў лёхі смугі.
Знікае ўсхвалёваны ветразь,
Я ж пільна з кунагай сачу,
Як знічка, зірнуўшы праз нетры,
Зайздросціць Алегу Звічу.

ЦЯЖКА СКАЗАЦЬ, што горш: шкадаваць Беларусь ці зайздросціць ёй. Яна завясла паміж Усходам і Захадам, паміж камунізмам і нацыянальным дэмакратызмам, паміж дзяржаўнай і прыватнай эканомікай. Усё гэта невыпадкова, ды і не так проста. Палітычныя і сацыяльныя працэсы трансфармацыі Беларусі прыкметна адрозніваюцца ад аналагічных зменаў не толькі ў краінах Цэнтральнай і Усходняй Еўропы, але і ў былых рэспубліках СССР. У адных гэта выклікае адназначна крытычную пазіцыю і жаданне "расправіцца" з тымі, хто перашкаджае рэформам, інтэграцыі Беларусі ў свабодную і дэмакратычную Еўропу. Другія, як правіла, спасылаюцца на тое, што ідэі лібералізму і рынку не адпавядаюць духу і ладу жыцця нашых людзей на працягу апошніх дзесяцігоддзяў. Яны хацелі б, маўляў, рэформ, але ў імя народа і не так хутка, як гэта рабілі суседнія краіны.

Як правія, так і левыя палітычныя партыі і рухі ўпэўнены ў слушнасці сваіх поглядаў і не адчуваюць жадання знайсці нейкую

Гэта тычылася ўсіх прадпрыемстваў, грамадскіх інстытутаў, творчых саюзаў. Што тычыцца апошніх, то іх абвінавачваць у гэтым няма падстаў. Аднак як буйныя, так і невялікія прадпрыемствы прывыклі ўзвалваць на плечы (хай будзе гэта ЦК КПБ або ўрад) іншыя свае праблемы, патрабаваць грошы, льготы, субсідыі. Няма грошай у трактарнага завода ці "Гарызонта" — няхай дае Лукашэнка або Чыгір. Гэта іх праблемы, яны начальнікі.

У выніку мела месца сітуацыя, якую можна назваць умоўна "карнавал у Кіеве". Недазе на пачатку перабудовы кіеўскай ўлады вырашылі правесці карнавал і прызначылі час яго пачатку. Людзі выйшлі на вуліцы горада і пачалі чакаць, што нехта будзе паказваць нейкае новае і незвычайнае для ўсіх прадстаўленне. Аднак яно не пачыналася. Жыхарам пачалі тлумачыць, што карнавал — гэта тое, да чаго рыхтуецца кожны і кожны ўдзельнічае, ён не адбываецца па загадзе начальства. Па гэтай самай прычыне кіеўскі карнавал і праваліўся.

эканамічную. Гэта трансфармацыя прайшла, але і не закончылася ні ў Польшчы, ні ў Кітаі, ні ў Расіі. Палітычная ўлада пераўвасобілася ў эканамічную, грашовую ўладу.

Цяпер постнаменклатурным групам выгадна рынкавая сістэма, яны не будуць праціўнікамі рынкавай эканомікі. Ні Зюгану, ні яго прыхільнікі не будуць падводзіць "бомбу пад старшыню" або дырэктара банка. Выбраўшы камуністаў, людзі не зусім усведамляюць, што яны прывядуць да ўлады палітыкаў, ужо зусім далёкіх ад каштоўнасцей сацыялізму 30-х гг., не кажучы пра адзіна правільнае вучэнне. Можна паспрабаваць пераканаць сябе ў тым, што цяперашнія камуністы ўжо не камуністы, перастаюць быць марксістамі. У Расіі члены партыі могуць быць і вернікамі, за што дакаралі ў свой час функцыянеры са Старой плошчы італьянскіх і французскіх "ёўракамуністаў".

У Беларусі рэформы (альбо тое, што пад імі разумеюць) пачыналі члены камуністычнай партыі, прычым адны шчыра і сумленна,

Энгельса, то ведалі б, што капітал (а гэта ёсць аснова прадпрыемства, рынку) ва ўсім свеце заўсёды і ўсюды пачынаў сваю гісторыю як гандлёвы капітал, а не як прамысловы. Патрэбны не захоп прадпрыемстваў "новымі" рускімі або беларусамі пад лозунгам прыватызацыі, а скалачванне сваёй справы, магазіна, кавярні, майстэрні па аказанні паслуг, рамонце і т. п. Дарэчы, так пачыналіся рэформы ў Кітаі. Кітайскія камуністы не сталі распрадаваць ці прыватызаваць заводы і фабрыкі, а адкрылі прастору для развіцця прыватнай ініцыятывы, сямейнай справы. Рынкавая эканоміка пачала стварацца на ўласнай аснове, а не на захопе дзяржаўнай маёмасці.

МЕТАДЫ ПЕРАРАЗМЕРКАВАННЯ ЎЛАСНАСЦІ

Да гэтага часу прэзідэнт не можа знайсці чалавека, якому можна было б даверыць пост міністра дзяржаўнай маёмасці. Пытанне ў тым, ці патрэбны такі міністр, калі ёсць дзяржаўная структура, якая кіруець асобна прамысловасцю, асобна сельскай гаспадаркай, камунальнай гаспадаркай і г. д. Больш зразумела было б, калі б у дзяржаўнай эканоміцы ўзнікла міністэрства прыватызацыі (што і было), потым яно само сябе знішчыла ў выніку эфектыўнай работы на радасць падаткапальцельшчыкам і аматарам ваўчараў. У Расіі, дарэчы, аднымі з першых у рэгіёнах зніклі камітэты і камісіі па прыватызацыі адразу ж пасля заканчэння першага этапу прыватызацыі.

Што тычыцца Беларусі, то пост міністра дзяржаўнай маёмасці можа ператварыцца ў нейкі помнік рынкавых рэформ. Не толькі па той прычыне, што прэзідэнт не дазволіць прыватызаваць, па яго словах, ніводнае, нават сярэдняе прадпрыемства ў рэспубліцы. Падобна, што чыноўнікі разумеюць: пачаўшы прыватызацыю, яны падпілююць дрэва, на якім пакуль сядзяць. Сядзець лепш усё-такі не на "галінах улады", а на ствалах.

У эканамічнай тэорыі існуе такая цікавая тэарэма Коўза. Згодна з ёй, розныя негатыўныя эстэрналіі (негатыўныя знешнія эфекты) атрымліваюцца ў выніку няўпэўнасці або неабазначанасці правоў уласнасці. Там, дзе ўласнік не ідэнтыфікаваны, не выўлены — там назіраецца эфект "безбілетніка". У нашай маленькай сціплай рэспубліцы такога хапае. Уся краіна гатовая стаць адным вялікім "зайцам".

Прэзідэнтаў хапае і ў іншым. Узяць тое, што ляжыць на паверхні. У скарбніцу сусветнай практыкі прыватызацыі мы ўнеслі шэраг новых і цікавых метадаў і прыёмаў. Вось толькі два з іх, здольныя выклікаць захапленне ў так званых цывілізаваных краінах, у якіх зусім адсутнічаюць фантазіі падобнага роду. Уявім, што ў вышэйшых эшалонах улады з'яўляецца структура, якая "прыводзіць" у парадак паступленні ад дзяржаўнай уласнасці, што здаецца ў арэнду. Нерухомасць, будынкі даюць небагі даход. Па крайняй меры, самыя багаты чалавек планеты — прафесар эканомікі з Токія і самы вядомы мецэнат навукі ў краінах СНД зрабілі свае грошы на гэтым. Імянаў мы не называем, каб не прыцягнуць увагу мясцовых і іншых рэкеціраў. У рэспубліцы ёсць паслядоўнікі геніяў нерухомасці, хоць яны не ведаюць біяграфій сваіх замежных калегаў.

Далей, уявім, што вы плаціце падаткі ў сваю гарадскую казну. На гэтыя грошы ўпарадкоўваюцца вуліцы, будуюцца дарогі для нас, падаткапальцельшчыкаў. Быццам яно так і павінна быць. Але варта прыехаць у цэнтр горада, як вы бачыце: на правым баку вуліцы знак "прыпынак забаронены", а на левым тусююцца падзельшчыкі з гордым надпісам на спіне "Мэта". Тыя, што справа, на машынах ДАІ, з вас выпатрабуюць штраф за прыпынак у "неположаным" месцы. Так мяркуюць яны. Аўтара гэтых радкоў перад днём міліцыі, не паспеў ён выйсці з машыны, хуценька аштрафавалі на суму, роўную адной бутэльцы гарэлкі, выпісаўшы адпаведныя квітокі. Прычым на тым месцы, каля той грамадскай арганізацыі, членам якой ён быў доўгі час і з якой супрацоўнічае. Тыя, што злева, збіральнікі подаці з выразнай "спіннай" формулай, таксама паслужылі выдадуць квітокі на дазвол паставіць машыну на асфальце, пакладзеным за вашы грошы.

Захапляльны экстаз зліцця інтарэсаў чыноўнікаў, якіх мы фінасуем, і бізнесменаў, якім мы аддаем грошы за неіснуючыя паслугі. Што б і хто б ні гаварыў пра рынкавую адносінны, менавіта на гэтым прыкладзе бачна ўся кандовасць і тулчасць нашых суайчынікаў у мундзірах і без іх.

Але гэта прыклады, якія ляжаць на паверхні. Ёсць і больш вытанчаныя. Тут мы павінны перайсці да банкаўскіх і фінансавых штукарстваў. Пра іх — у другім артыкуле.

Л. ЗАЙКА,

дырэктар Інстытута незалежных даследаванняў НЦСД "Усход—Запад"

Фота А. КЛЕШЧУКА

КРЫЗІС РЭФОРМ або РЭФОРМА КРЫЗІСУ?

раўнадзейную, якая можа называцца "стратэгіяй для Беларусі", хоць гэта ўсё-такі даўдзецца зрабіць. Пытанне ў тым, калі і каму? Бадай, адно, у чым яны зыходзяцца, — крызіс рэформ. Дакладней — паўрэформ. У гэтай сітуацыі ёсць два шляхі. Першы — перайсці да радыкальных пераўтварэнняў, другі — правесці рэформу самога крызісу. Зрабіць яго іншым, калі хочаце. Пачалася, па сутнасці, рэформа банкаў, фінансавага сектара, валютнага рэгулявання і, разам з тым, робіцца спроба вярнуцца да звыклых метадаў дзяржаўнага рэгулявання і кіравання як на макразэканамічным, так і на мікрэканамічным узроўні. Пытанне ў тым, наколькі правільна выбраны такі шлях.

Вядома, вопыту пераўтварэнняў таталітарнага сацыялізму хапае. Нават фундаментальна камуністычныя Албанія і Кітай сталі паспяхова рухацца па шляху рэформ і іх эканоміка вызначаецца ростам валавога ўнутранага прадукта, прагрэсам у станаўленні канкурэнтных прадпрыемстваў, стварэння новых вытворчасцей і рабочых месцаў. Гэтыя краіны змяняюцца эканамічна і сацыяльна мадэрнізуюцца.

Пры ўсім адрозненні тэмпаў пераўтварэнняў Беларусь знаходзіцца ў аўтсайдэрах па прычынах, якія досыць неадназначныя і не такія простыя і не могуць быць вытлумачаны толькі ўстойлівым кансерватызмам, хоць менавіта інерцыйнасць і кансерватызм сацыяму і тых палітычных сіл, якія традыцыйна былі прадстаўлены ў рэспубліцы, можна ўмоўна назваць палітычным і сацыяльным "феноменам Беларусі".

Прычыны "сацыялістычнай" інерцыйнасці Беларусі можна класіфікаваць наступным чынам: адносна трывалае становішча рэспублікі ў дэлепрабудовачны перыяд. Аднак цікава, што аналагічнае становішча ў краінах СЭУ займала, напрыклад, Чэхія, якая выгадна адрознівалася ад суседніх краін. Разам з тым, менавіта Чэхія дастаткова хутка і паспяхова прайшла трансфармацыйную фазу развіцця і здолела змяніць алгарытм эканамічнага развіцця на карысць новага выбару — рынчнай сістэмы. Беларусь жа гэтага не зрабіла: перашкодзіла высокая ступень субсідарнасці эканомікі і грамадства. Да свайго суверэнітэту рэспубліка прыйшла з "давескам" у выглядзе 5 мільёнаў насельніцтва, якія атрымлівалі субсідыі і льготы з бюджэтных сродкаў. Практычна адна палова насельніцтва павінна была субсідзіраваць другую, прычым на ўмовах, якія не задавальнялі ні тых, ні іншых. Ідучы на выбары, пенсіянеры і льготнікі падтрымліваюць тых, хто проста абяцае палепшыць іх становішча. Іншых "народных выбаннікаў" ім і не трэба. Моладзь, якая занялася бізнесам, хутка зразумела, што трэба рабіць "сваю гульню": мяняць усё палітычнае бадзггай займаюцца пенсіянеры ці нейтаймоўныя палітыкі, а рабіць грошы можна ў любых умовах. Ёсць грошы — астатняе купляецца: чыноўнікі атрымліваюць у месяц 100—200 долараў, яны танныя і купіць іх можна, не трэба толькі скупіцца. Далей — патэрналізм і надзея на дзяржаву як апошняга крэдытора.

"Карнавал" рэформ не адбыўся і ў Беларусі. Начальства не дало ўказанняў. Самыя "разумныя" і адукаваныя таксама не спяшаліся са сваімі ідэямі і прапановамі. Інтэлігенцыя досыць раўнадушна пазірала на патугі наменклатуры змагацца з нацыянальна-дэмакратычнай апазіцыяй. Традыцыйны дысідэнцтва не было ў нашай інтэлігенцыі, асобныя іншадумцы хутка ад'язджалі з рэспублікі ў Маскву ці Піцер, дзе попыт на апанентаў рэжыму быў вышэйшы і дзе яны ўпісваліся ў адпаведны фон.

Не было ў рэспубліцы і жорсткай барацьбы за ўладу, наменклатура проста не саступіла яе новым палітычным сілам. Наменклатурныя палітычныя сілы Беларусі меркавалі, што глыбіня і маштабы маючых адбыцца пераўтварэнняў не будуць такімі значнымі, і з гэтай прычыны не рабілі намаганняў па рэфармаванні эканомікі, спадзеючыся "захаваць па-тэнцыял" рэспублікі і яе месца ў сістэме падзелу працы ўжо ў новай постсавецкай прасторы.

Гэта была ўжо ідэалогія, сістэма вобразаў і каштоўнасцей. Усе афіцыйныя палітыкі (частка з іх перайшла ўжо ў дэмакратычны лагер) трубілі пра тое, што яны выгандлёўваюць у Расіі танную нафту і газ, клапоцяцца пра інтарэсы народа і змагаюцца супраць рабавання народа, супраць прадыхных і несумленных камерсантаў, спекулянтаў і гандляроў. Гэты рэфрэн стаў традыцыйным і для часткі цяперашняга кіраўніцтва рэспублікі.

ГУЛЬНЯ ПА НОВЫХ ПРАВІЛАХ

Распад імперыі і развал партыйнай камуністычнай сістэмы пужнуў, але не напалохаў мясцовую алігархію. Яна хутка зарыентавалася і ўзялася за справу. Дзяліць уласнасць усенародна, адкрыта не пачалі. Вырашылі пакрыўляцца: вось вам ваўчары, вось народныя прадпрыемствы, арэндныя, акцыянерныя. Вывескі мяняліся хутка. Справа настолькі спадбалася, што пачалі мяняць і гербы, і сцягі, пячаткі і дзяржаўныя сімвалы. Да палітыкі далучыліся і грошы, узніклі банкі (за грошы насельніцтва і дзяржаўныя прадпрыемствы), фінансавыя кампаніі, і справа закруцілася. Усё гэта называецца ў транзіталогіі (тэорыі пераўтварэнняў постсацыялістычных краін) трансфармацыяй палітычнай улады ў

другія рабілі рэформы "пад сябе". І прама, і фігуральна. Вядома, спачатку была імітацыя рынкавых рэформ. Шчыра кажучы, многія і не ведалі толкам, што і як рабіць. Асабліваць эканамічнай палітыкі была ў тым, што спачатку палітычнае і эканамічнае кіраўніцтва паспрабавала паступова прымераць выгады рынкавай сістэмы для сябе і "сваіх людзей".

Гэта атрымала назву "залатыя парашуты" для наменклатуры і новых эліт. Выхад у бізнес, стварэнне розных ТАА, ЗАТ і інш. стала масавай з'явай у перыяд 1990—1994 гг. Хто толькі не стаў арганізатарам такіх фірм. Вось прыклад: у адным з сельскіх прыгранічных рэгіёнаў было зарэгістравана сумеснае прадпрыемства, дзе замежны бок прадстаўляў грамадзянін ЮАР з досыць выразным грузінскім прозвішчам. Што знайшоў у лясках сінявокай рэспублікі зулуска-каўказскі мутант, у імя чаго ён узваліў на свае інтэрнацыянальныя плечы справу станаўлення рынкавай адносін у нашай нерэфармуемай эканоміцы? Такія бізнесмены і стваралі ў вачах простых людзей вобраз новай эканомікі і новага грамадства. Слова "бізнесмен" стала сінонімам слова злачынец. А калі так, то барацьба супраць злачыннасці — гэта і ёсць барацьба супраць прадпрыемстваў. Асабліва супраць тых, хто не стварае, а прадае, перапрадае.

Дзіўна, што заклік да занятку вытворчасцю паўтараецца як закліканне. Прычым, калі б проста ўважліва чыталі Маркса і

Крытыка

УСЁ НЕ СКОНЧЫЦЦА

СТРУКТУРАЛЬНАЯ РЭЦЭНЗІЯ

1. ВЕРБАЛІЗАЦЫЯ НАЦЫЯНАЛЬНАГА МІФА

Культура любога народа можа лічыцца дастаткова развітай толькі тады, калі ўсе праявы рэчаіснасці на ўсіх узроўнях у ёй вербалізаваныя. Беларуская культура яшчэ толькі праходзіць працэс вербалізацыі. Таму заканамерна, што ў ёй з'яўляюцца творы самых розных жанраў, накірункаў, формаў, што думка творцаў сягае ад найвышэйшых, звышархетыповых абстрактных да асаблівасцяў фізіялогіі чалавечага цела... Усё павінна быць апісана, уведзена ў кантэкст нацыянальнай культуры. Але асабліва важным мне ўяўляецца вербалізацыя ўсяго, што звязана з вобразам нашай, канкрэтнай, асобнай нацыі, вобразам беларуса, як прадстаўніка гэтай нацыі, і беларушчыны, як сукупнасці этнаграфічных, псіхалагічных, геапалітычных ды іншых асаблівасцяў краіны і яе насельніцтва (гаворка не можа ісці пра этнічныя прыкметы, бо геаменталітэт, уласцівы сукупнасці людзей, якая пражывае на той ці іншай тэрыторыі, развіваецца і перадаецца не генетычна, а, умоўна кажучы, біялагічна — жывеш на гэтай зямлі, "урос" у яе каранямі — пераймаеш яе "дух", што можна называць натуральнай духоўнай асіміляцыяй).

Мне заўсёды цікава чытаць творы, у якіх пісьменнікі спрабуюць асэнсаваць, "вербалізаваць" беларускі міф, як вобраз беларуса і беларушчыны. А паколькі гаворка — пра творчыя людзей, яны ствараюць гэты міф, робячы свой унёсак у наш няроўны, супярэчлівы, непрызнаны працэс самаідэнтыфікацыі нацыі. Паззія гарадзенца Аляксея Чобата, на маю думку, таксама выконвае гэтую місію, на сваім узроўні, "праз свае акулары", так бы мовіць. Паспрабуем крыху прааналізаваць той беларускі міф, які вымалеваўся на старонках кнігі згаданага паэта "Новая Галілея". Трэба зазначыць, што мне давалося рэцэнзаваць першы зборнік Алеся

Чобата "Год", выдадзены ў тым жа выдавецтве "Мастацкая літаратура" ў 1992 годзе. Агульнае ўражанне — першы зборнік лепшы, больш цэласны, арыгінальны: у новым зборніку паэтам практычна не сказана нічога новага, нават паўтараюцца многія вершы з першага зборніка. Што ж, існуе меркаванне, быццам другія пазычаныя зборнікі — своеасаблівая "яма" перад наступным трамплінам...

2. СТРУКТУРА БЕЛАРУСКАГА МІФА "НОВАЯ ГАЛІЛЕЯ"

У структуры гэтага міфа я ўмоўна вылучыла чатыры састаўляючыя — чатыры канцы традыцыйнага вобразнага крыжа. Вось якая "мапа" краіны Беларусь а ля Чобат атрымалася:

а). Супраць-стаянне — тыповая з'ява ў беларускай паэзіі адраджэнчага накірунку. Лірычны герой супрацьстаіць: як нацыянальна свядомы — несвядомаму натоўпу; як паэт і рамантык — мясцоваму бюргерству; як чалавек з еўрапейскай свядомасцю — месціцкавасці; урэшце як інтэлігент — люмпену. Адсюль пастаянны матывы непатрэбнасці, страчанаці, адвергнутасці:

Маленькі хлопчык, з вёсачкі паэт, нікому не патрэбны і відзе.

Супрацьстаянне ў чобатаўскім "Мільым Краі" адбываецца на ўсіх узроўнях:

Каталік бяжыць у касцёл, праваслаўны ў царкву. За кароўнік варона ляціць, за мяжу дэпутат...

Супрацьстаянне/супастаўленне выкарыстоўваецца ў якасці пазычанага прыёму, які надае вершу дынамізм, драматычнасць,

але паўтараецца і паўтараецца, супастаўляецца, супрацьстаўляецца... Паэт штучна сартуе з'явы і асобаў, каб сутыкнуць іх:

Людзі ветру і польмя клічуць на пляцы народ, людзі бізнесу латаюць дзіркі штогод, людзі мутнай вады баламуцяць і труюць...

і г.д.

б). Ад-сутнасць.

У свеце паэзіі А. Чобата ўсё адсутнічае, пра што толькі паэт ні захоча напісаць: **ні парадку, ні крыку... ні вайны, ні пакутаў... ні вуліцы — ні сябра, ні сабакі... ні голасу, ні нават адгалоску... ні зорачкі, ні краю, ні мяжы... ні памяці, ні роспачы, ні слёз...**

Прычым жыхар гэтага свету, Мілага Краю, "тутэйшыя", не толькі нічога не маюць, але і не хочуць мець:

Вось і бягуць тутэйшыя, якія нічога не маюць

- **...Як не маю — дык не маю!**
- **...Наш працавіты Янка болей не мае сілы...**
- **...а людзям не трэба зямлі...**
- **Прычым знікаюць рэчы самыя неверагодныя: ...А няма Гародні старо!**
- **Сягоння ў нашай батлейцы няма аднаго Пана Бога.**
- **Урэшце рэшт, у самога аўтара ўзнікае заканамернае пытанне: ...Куды ўсё знікла?..**
- **І сумная канстатацыя: ...Няма нічога.**

ПЕРШЫ Ў СЕЛЕТНІМ ГОДЗЕ

нумар часопіса "Спадчына" адкрываецца артыкулам Д. Карава "Архіўна спадчына Вялікага княства Літоўскага і беларускія архівы ў канцы XVIII — пачатку XX ст."

А. Семянчук выступае з развагамі "Марцін і Яхім Бельскія — гісторыкі Польшчы і Вялікага княства Літоўскага".

А. Смелянчук, працуючы ў аддзеле рукапісаў бібліятэкі Акадэміі навук Літвы, адшукаў рукапіс артыкула А. Луцкевіча "Краёвае становішча", напісаны ў 1914 годзе. Гэты артыкул у свой час не быў апублікаваны і толькі цяпер прапануецца ўвазе чытачоў.

На думку А. Смелянчука, "ён дазваляе даволі глыбока зазірнуць у сутнасць нацыянальнай пазіцыі аднаго з кіраўнікоў беларускага руху. Акрамя таго, і сваім зместам артыкул застаецца актуальным".

З альманаха твораў беларускіх эміграцыйных паэтаў і празаікаў "Ля чужых берагоў" (Мюнхен, 1955) перадрукавана апавяданне М. Люціча "Янка селяў — людзі жалі".

"Барацьба магнцкіх групавак у XVIII ст." — тэма даследавання Г. Прыбыткі. Ёсць мажлівасць пазнаёміцца з артыкулам В. Лабачэўскай "Беларуская этнаграфічная калекцыя з Вільні". Многіх, думаецца, заінтрыгуе артыкул Ф. Клімчука "Беларусы — нашчадкі банцараўцаў?".

Змястоўны раздзел "Мемуары". Дзякуючы А. Гесь (прадмова і падрыхтоўка тэкстаў да друку) можна пазнаёміцца з біяграфіяй М. Краўцова і прачытаць яго ўражанні пра Першы Усебеларускі з'езд. А да гэтай значнай падзеі ў нацыянальнай гісторыі М. Краўцоў звяртаўся двойчы, адпаведна прапануючы і два перадрукі — "Разгон" з часопіса "Беларуская жызнь" (1920) і "20 гадоў назад" са "Шляху моладзі" (1938).

Змешчаны праца "Дыярышша князя Міхала Казімера Радзівіла..." (пераклад і публікацыя В. Арэшкі) і "Дыярышша аб падзеях у Польшчы" А. С. Радзівіла (пераклад і публікацыя У. Свяжынскага).

Пад рубрыкай "Рэлігійная гісторыя" — пачатак працы А. Надсана "Святы Кірыла Тураўскі".

ЧАРГОВЫ БУМ... "БАМ-ЛІТА"

На пачатку сакавіка ў сталічным ДOME літаратара прайшла вечарына "Міжсусветны дзень Бум-Бам-Літа". На думку крытыка Пятра Васючэнка, які выступіў на вечарыне, ББЛ сёння займае нішу вядомай ў 20-я гады літаратурнай арганізацыі "Узвышша", таму што ўпершыню за апошнія дзесяцігоддзі паўстаў з уласна-эстэтычных праграм сяброў руха (яны летас былі надрукаваны ў літаратурна-філасофскім сшытку газеты "Культура").

Трэба адразу звярнуць увагу на той факт, што, на думку бум-бам-літаўцаў, гэта была ці не самая вечарына за ўсю гісторыю існавання руха. Так, ужо выпрацавана мадэль класічнага выступлення ББЛ — інтэнсіўны выступленні тэкставікоў з экспрэсіўна-кароткімі творамі, якія перамяжоўваюцца рытмічнымі зразумелымі песнямі, цюканне ў тэзіс са сцэны, спяванне гімна ББЛ. Гэтая мадэль дазваляе збіраць вельмі шырокую аўдыторыю, пачынаючы ад рафінаваных інтэлігентна-постмадэрністаў да выпадковых людзей, якія маюць цікавасць да сучаснай беларускай літаратуры.

Фактычна, кожны з такой вечарыны выносіць нешта сваё: хто запамінае новую мелодыю, хто — новае спалучэнне слоў, хто — параэстэтычную канцэпцыю.

Вечарына ў ДOME літаратара па сцэнічных канонах не была дасканалай: зацягнутыя выступленні, доўгае чаканне абвешчання нумароў... Арганізацыйныя накладкі перашкодзілі стварыць на сцэне гарманічнае цэлае. Аднак, падкрэсліваю, гэта думка саміх сяброў ББЛ, якія імкнуцца да сінтэзы і спалучэння розных відаў мастацтва.

Прыкладам таму пошукі Юрася Барысевіча, які падараваў публіцы вышталонны тэкст; новы эзатэрычны тэкст-праект Алеся Туровіча "Мазюкала", вершы Зміцера Вішнёва, Сяргея Патаранскага, Севы Гарачкі, Міхася Башурма, Лявона Вольскага, новыя песні Сержука Мінкевіча.

Пэўна, галоўным эстэтычным набуткам вечарыны стала пастаноўка зямліна п'есы "3 новым Гадо", якую выканалі пад фанатным сябраў руху, і якая ўяўляе сабой калаж з тэкстаў, што друкаваліся раней у падборцы літаратурна-філасофскага сшытка "ЗНО". Падчас вечарыны дэманстравалася выстава твораў Артура Клінава.

Новае пакаленне літаратараў, як бачым, прапануе новыя формы падачы матэрыялу, і наколькі яны затрымаюцца ў архіве сучаснай культуры, адкажа час.

Часопісы ў лютым

А СЛОВА БУДЗЕ ЖЫЦЦА!

Багатая лютаўскія нумары на паэзію. Для прыкладу, у "Малодосці" са сваімі творамі выступаюць В. Лукша, В. Барысюк, У. Цішуроў, У. Дзюба, І. Чыгрын (дарэчы, яго падборка змешчана і ў "Польмі"). Паэты, як кажучы, розныя і кожнаму з іх ёсць што сказаць чытачу. Глыбокай роздумнасцю вызначаецца, напрыклад, лірычны герой У. Дзюбы, напоўненасць радка філасафічнасцю прываблівае ў І. Чыгрына. Але асабліва радуе падборка В. Лукшы і ў першую чаргу такія вершы, як "У полацкім музеі кнігадруку" і "Фрэскі святой Ефрасінні". Паэт вельмі ўдала спалучае рэаліі сённяшняга жыцця з тым вечным, што напоўнена агульначалавечымі праблемамі. Для В. Лукшы сэнс духоўнасці — у пастаянным вяртанні да вытокаў, а іх ва ўсёй значнасці і паўнаце нельга спасцігнуць, не разабраўшыся як след, адкуль нашы каранні. Пазіцыя лірычнага героя В. Лукшы — пазіцыя чалавек высокай нацыянальнай свядомасці, гатовага пастаянна духоўна ачышчацца, імкнуцца да маральнай дасканаласці. Адсюль і жаданне спасцігаць сэнс мінулых эпох, увязваючы тое, што было, з сучаснасцю, а тым самым перакідаючы масток духоўнасці і ў дзень заўтрашні:

**Іду ў музей.
І на душы — адліга
Як занавет гучыць у Сафійцы хор...**

**Так,
Будзе жыць
Яе Вялікасць Кніга...**

**Над ёю —
Багаўленскі сабор.**

А "Польмі" адкрываюць вершы М. Дуксы. Паэт працуе над новай кнігай "Пад нябесным вогнішчам". А што яна будзе арыгінальнай, па-свойму непаўторнай, сумнявацца не даводзіцца. Накірунак яе адчуваецца з твораў, што прыйшлі да чытача. Ці не ўсе вершы аднолькава дасканалыя і ці не ў кожным ёсць тое адметнае, самабытнае, што ўзрушае душу, прымушае па-новаму многае асэнсоўваць у тваім жыцці. Як відаць з асобных твораў, М. Дукса не

абмінае і тэм, якія сёння гучаць часта і нярэдка "эксплуатуюцца" аўтарамі без духоўнай патрэбы ў гэтым. Проста спрацоўвае мода. М. Дукса — прыемнае выключэнне. Узяць хоць бы яго верш "Прыйдзі да алтара". Хто б ты ні быў — вернік ці атэіст, сказанае паэтам глыбока крапае. Бо ўзнікла яно як споведзь душы, якая прагне абнаўлення і дык хочацца, каб яе ўзрушанасць пачулі іншыя і, памагчы-масці, прыслухаліся да гэтага голасу абнаўлення і ачышчэння: "Прыйдзі да алтара, // калі зазьяе ранне // і смагай веры стане // святальная пара. // Прыйдзі яшчэ тады, // як радаснае сэрца // крыніцай гулка б'ецца, // не знаючы жуды". А калі гэта абнаўлення, дык напатак цябе сапраўднае ішчасце: "Найлепшая пара — / / адчуць з абдымкаў змогі, // што ўсе твае дарогі // вялі да алтара".

Аднак гэтае прасвятленне, такое патрэбнае і жаданае, даецца нялёгка. Праз адмаўленне таго, у што раней верыў. Праз вяртанне да веры сапраўднай і вечнай. Праз усведамленне памылак, якія і цябе не мінулі: "Прыходзілі не раз // зыначыць нашы лёсы // і ўскаламуціць час // фальшывыя Хрыстосы" ("Фальшывыя Хрыстосы").

У шэрагу вершаў М. Дуксы, у якіх прысутнічае тая праўда, што неабходна сёння кожнаму, хто хоча як мага хутэй выслабіцца з путаў коляшняй маны, і верш "Інтэлігенцыя", хоць сама па сабе задумка яго і куды шырэй, бо закранаецца ў ім спаконвечная праблема сувязі народа і інтэлігенцыі. Паэт сказаў пра гэта так, як ніхто да яго яшчэ не гаварыў:

**Наш лёс каймою чорнай перашпыты,
на ім няма ніякіх пазалот.
Мы сеем, сеем сонечнае жыта,
а жнём рукамі голямі асот.**

**Вышэй стаяць і гонарам, і рангам
над хцівай злосцю праўда й дабрыва.
Вяртаецца балючым бумерагам
душ нашых незямная вышыва.**

**Наканавана ўпасці з-пад аблокаў...
І гэта ўжо збываецца не раз:
каменем б'е натоўп сваіх прарокаў,
абавязкова б'е чамусьці нас.**

У "Польмі" і чаканая вестачка са Злучаных Штатаў Амерыкі, з далёкага Глен-Коў. Далёкага і ўсё ж блізкага, бо жыве там цудоўны паэт, шчыры беларус М. Сяднёў. Вершы, прапанаваныя спадаром М. Сяднёвым "Польмію" — частка таго, што пісалася ім больш дзесяці гадоў назад. Усе творы, за выключэннем верша "Лебедзь", датаванага 1993 годам, напісаны ў 1983-ым. Прываблівае "Санет", у якім тактоўна закранаецца праблема творчасці, пазычнага натхнення, а яны, як вядома, не заўсёды "ўціскаюцца" ў нейкія пэўныя рамкі, няхай і дасканалыя, хай і "класічныя": "Даўно хацеў я ўзяцца за санет, // ды у мяне няма на гэту форму ўмення. // Калі бяруся за яго, натхненне // знікае у мяне і я ўжо не паэт". Іншая рэч, "...калі адкульціць з глыбіні // натхнення з'явіцца агні, // яно само знаходзіць форму выражэння // без асаблівае натужнае пакуты. // Свабодны дух, зрадзіўшыся з натхнення, // у ланцугі не любіць быць закутым".

Верш "Лебедзь" — пра лёс выгнаннікаў, якія мусяць задавальняцца толькі тым прыстанішчам, якое знайшлі. Выбіваецца лебедзь з сіл, трапіўшы ў "ледзяны палон". А раней... "Ён марыў тут, калі была вясна, // калі у мройнасці плылі яго часіны. // Калі ўсмыхалася яму яна, // не думаў ён пра хату, пра павець, // і ў марах не стварыў краіны, // куды б ад сцюжы мог ён заляцець".

"Паэма без назвы" В. Гадулькі ў "Польмі" друкуецца пад рубрыкай "Спадчына", а самому паэту ў маі сёлетняга года споўнілася б усяго 50... Памёр ён раптоўна пасля непрацяглай хваробы 15 чэрвеня 1993. Пра гэта гаворыць ва ўступным артыкуле В. Сахарчук, паведамляючы пра "няпростое і нялёгкае жыццё" яшчэ аднаго з тых, хто, на жаль, не змог цалкам выявіць свой талент: "Так сталася, што лёс вельмі жорстка абышоўся з імі, і яму не ўдалося

НИКОЛІ

...Пуста цяпер ў Айчыне.

...Край, якога няма.

У апошніх цытатах маем прыклад вербалізацыі ад-сутнасці, дэведзенай да абсалюту.

в). Бяз-лэсавасць —

Гэта адмоўная велічыня заканамерна ўзнікае ў кампаніі двух папярэдніх разгледжаных: там, дзе адно супрацьстаіць другому і ўсё адсутнічае, няма паняцця перспектывы. У Краю няма лэсу. Ёсць — безвыходная рэальнасць:

Чорны парк і чорны горад
назаўсёды тут...

Лёс пачатку не меў,

і канца смерці не дасць.

Прападае свет непадзельны —
нараджаецца непасветны.

З'яўляецца таксама матыў бессэнсоўных вечных намаганняў, матыў "Сізіфа-Данаідаўскі", сублімаваны на беларускую прыроду:

Вечны дзятлік дзяўбе —
і не можа прабіць...

г). Нацрамантызм — абавязковы элемент беларускай адраджэнчай пазіі: узвышэнне вобраза роднага краю, рамантызацыя, нават міфалагізацыя яго гісторыі, атрыбуту беларушчыны. У пазіі Алесь Чобата гэта адбываецца ўвесь час на супрацьстаянні, з улюбёным пазтавым спалучэннем неспалучальнага. Прывяду два дзвухрадкоў:

...А ніхто не бачыць выйсця ў залатыя сны
(матыў вышэйразгледжанай бязлэсавасці)

...А вялікі народ не памірае
(нацыянальны рамантызм)

Мы — жабракі ў жабрацкае краіне
(бязлэсавасць/ад-сутнасць)
Якая ўжо ніколі не загіне
(нацыянальны рамантызм)

Прывяду і яшчэ характэрны для пазта радок:

...чужы і мілы край яшчэ не з намі...

Тут і супрацьстаянне, і бязлэсавасць, і рамантызм... Бо рамантычнае паняцце Краю вельмі неадназначнае:

гэта каханне без адказу, жорсткасць і пакаранне з боку свайго ж народа ў адказ на вернасць яму. І тым не менш Край застаецца паняццем сакральным, адзінай адназначнай каштоўнасцю: "Храм на крыві, Беларусь."

Бяз-лэсавасць, супраць-стаянне, каханне-пакута могуць прывесці толькі да смерці героя:

Самотны змоўца і герой
заўсёды памрэ спакойна.

3. СТВАРАЛЬНЫ ЦЭНТР СТРУКТУРЫ

Чаго відавочна не хапае ў прыведзенай схеме — дык гэта стваральнага пачатку. Усё — толькі на "супраць-", "бяз-", "не", "ні"... Але зборнік названы — "Новая Галілея". Як вядома, з Галілеі прыйшоў Ісус Хрыстос... Значыць, стваральны, сакральны пачатак прадугледжваецца, прадбачыцца? Што ж, суб'ектыўнае асэнсаванне Алесем Чобатам нацыянальнага міфа мае выразна трагічны характар, тое, што я называю "стыль горкага рамантызму". Так, у яго вершах адчуваецца той самы душэўны надлом, што прымусіў аднойчы Караткевіча вуснамі Насрэдзіна ўсклікнуць:

Як мне далей любіць такі народ —
Няшчасны мой, улюбёны, ненавідны...

Тым не менш, мы павінны ствараць, рабіць сваю справу — бо

Але заўжды патрэбна будзе воля,
Таму што ўсё не скончыцца ніколі.

І гэтая вымова павінна стаць у цэнтры пазтачнага свету, і, падобна сонцу, асвятляць і высветляць яго вобразы, і звязаць іх у адну рухомую, жывую сістэму, здольную да самаразвіцця.

Людміла РУБЛЕЎСКАЯ

Віншuem!

Уладзіміру ІДЭЛЬСОНУ — 70

31 сакавіка спаўняецца 70 гадоў пісьменніку Уладзіміру Ідэльсону. Уладзімір Барысавіч нарадзіўся ў Ленінградзе, да 1941 года жыў у Мінску. У пачатку Вялікай Айчыннай вайны сям'я эвакуіравалася ў Томск, дзе У. Ідэльсон скончыў І-е Томскае артылерыйскае вучылішча (1945). Пасля дэмабілізацыі з арміі (У. Ідэльсон удзельнік вайны) скончыў гістарычны факультэт Мінскага педагагічнага інстытута, працаваў выкладчыкам гісторыі. З 1956 года — па сумяшчэнні бібліятэкар рэдакцыі "ЛіМ", а з 1960-га — літработнік, загадчык аддзела інфармацыі. Затым У. Ідэльсон сваю працоўную дзейнасць звязаў з выдавецтвамі "Беларусь",

"Мастацкая літаратура". З пасады старшага рэдактара выдавецтва "Юнацтва" у 1988 годзе пайшоў на пенсію.

З першымі артыкуламі і рэцэнзіямі ў рэспубліканскай перыёдыцы У. Ідэльсон выступіў у 1959 годзе. Добра вядомы як перакладчык. Дзякуючы яму на беларускай мове пабачылі свет кнігі "В'етнамскія апавяданні" (1968, разам з Я. Васіленкам), "Таджыкскія народныя казкі" (1970), "Кіргізскія народныя казкі" (1971, разам з З. Петрушэнем), "Добры дзень, Вавёрка! Як жывеш, Кракадзіл" Ю. Дзімітрыева (1983) і іншыя. Акрамя таго У. Ідэльсон пераклаў многія творы беларускіх пісьменнікаў на рускую мову.

У літаратурным запісе У. Ідэльсона выйшлі мемуары І. Хімічава "В борьбе и тревоге" (1977), І. Арцемява "Позывные Москвы"

(1978), П. Хадзкі "По велению сердца" (1980).

У сааўтарстве з М. Герчыкам У. Ідэльсон напісаў сцэнарый фільма "Сцяпан Жыхар" паводле апавядання І. Пташнікава "Сцяпан Жыхар са Сцешыц", а таксама сцэнарый да шэрагу дакументальных і навукова-папулярных стужак.

Віншuem Уладзіміра Барысавіча з 70-годдзем! Зычымы яму і надалей жыццёвых і творчых поспехаў!

НЯПРОСТА

Уладзіміру ІДЭЛЬСОНУ

Ад малатка як уцячы пвіку?
Як ямбу перакінуцца харэзм?
Адчуў ты добра на сваім вяку,
Што ўсе які
Няпроста быць яўрэм.

Адным магу сцешыць —
Не праспей
І беларусам быць у Беларусі.
Зярняты год
Праз сіта сноў прасей.
Мы ўсе —
Мігцікі ў зорнай пацярусе.

І як твой род
Ні секлі, ні мялі,
Ты выжыць здолеў.
І ў табе прачула
Загаварыла мова той зямлі,
Што прадзедаў аднойчы прыхінула.

Мы на адной зямлі.
Мы ўсе свае.
Але сваё хай кожны прышануе.
Нам моц і немац
Бог Адзін дае.
І неба шчодрыць
Лусту праліваю...

Рыгор БАРАДУЛІН

ВЫСОКАЕ СЛОВА — НАСТАЎНІК

Не буду чарговы раз скардзіцца на недарэчнасці жыцця, пры якім доўгія гады падазронамі для ўлады асобамі былі патрыёты, якія вышэй за ўласны дабрабыт заўсёды ставілі інтарэсы народа, яго свабоду і незалежнасць. Узнятыя магутнай хваляй народнай падтрымкі ў пачатку 90-х, кароткі час адноснай незалежнасці яны зноўку патрацілі не на сябе. Яны дабіваліся беларускіх школ, нацыянальнай мовы ў ВНУ, імкнуліся зрабіць усё, каб "запрацавала" гістарычная памяць народа. Цяпер, зноўку апынуўшыся няўгоднымі ўладзе, яны не рвуцца падабацца ёй, як зрабіла частка нашай інтэлігенцыі і чыноўніцтва, што імкліва забываецца на мову, якую казырала яшчэ які год таму... Бо яны засталіся тымі, якімі былі ўсе жыццё, і настойліва, з годнасцю робяць сваю высакордную працу.

Такі — Аляксей Міхайлавіч Пяткевіч, загадчык кафедры культуры Гродзенскага ўніверсітэта.

Я памятаю яго ў тыя свае школьныя гады, калі малады выкладчык педінстытута прыходзіў у дамок Элзы Ажэшкі, дзе няўрымсліва Аляксей Карпюк ладзіў якое-небудзь дзейства. Былі абмеркаванні новых кніжак, часта — проста надрукаваных у "Гродзенскай праўдзе" ці ў цэнтральных газетах вершаў. Аляксей Міхайлавіч гаварыў няшмат, але ягоныя меркаванні былі глыбокімі і прадуманымі. Памятаю, з якой цікавасцю я чытала і перачытвала ягоныя рэцэнзіі на вершы Дануты Бічэль-Загнетавай, звяртаючы па іх свае ўласныя ўражанні. Часы гэтыя ўспамінаюцца мне светлымі і ўзніслымі, і, калі б зараз даялася характарызаваць людзей, што складалі Гродзенскае аддзяленне Саюза пісьменнікаў Беларусі адным-двума словамі, я б ужыла найперш "нязломнасць і годнасць". Памятаю, як уразіла мяне ў адным з абласных гарадоў угодлівасць, з якой мае калегі круціліся вакол абласнога начальства. Цяпер па-чалавечы іх разумею, але тады, пасля нашых гродзенцаў... Пасля таго, як бачыла, якую бескампраміснасць паказвалі ў цяжкія моманты Васіль Быкаў, Аляксей Карпюк, Данута Бічэль, Аляксей Пяткевіч, Анатоль Іверс...

Яны ж і дапамагалі, і абаранялі ва ўсе складаныя для мяне часы. Абаранілі, калі

прыехала камісія на чале з Алешкам, каб наладзіць экзекуцыю пасля таго, як на нарадзе творчай моладзі я заявіла пратэст супраць русіфікацыі беларусаў. Дапамаглі выдаць першы зборнік вершаў. Аляксей Міхайлавіч усяляк заахочваў да зацікаўлення гісторыяй, даваўчытаць забароненыя тады кнігі, накітавалі твораў Ластоўскага, і можна цяпер дзівіцца ягонай рызыкаўнасці, бо рызыкаваў ён, па меншай меры, сваёй працай ва ўніверсітэце. Аднак жа ставіўся да мяне вельмі сурова: першыя праязныя творы рэзка раскрытыкаваў, сказаўшы, што лепей бы мне не здраджваць пазіі, а цытуючы асобныя радкі, тлумачыў іх нікчымнасць такім голасам, што хацелася плакаць... І ўсё ж пісьменніку, мабыць, часам трэба даваць і хіну — мне хацелася даказаць адваротнае, хацелася спрачацца, пісаць. Мабыць, у гэтым і заключаецца талент Настаўніка.

Я не была ягонай студэнткай. Але падчас шматлікіх творчых сустрэч на Гродзеншчыне, дый па ўсёй краіне, я часта сустракала апантаных аматараў беларускага слова, беларускай ідзі. Многія з іх вучыліся ў Пяткевіча. Зярняты, пасяняны ім, узыходзілі, няхай былі пасяняны яны часам на камені, а часам на пустынным, ужо абпаленай манкурцтвам зямлі. Ён і зараз сее іх, працуючы наш-тома, аддана і светла на вечны рухавік нашага жыцця — ідэю незалежнасці нацыянальнага адраджэння: піша артыкулы, чытае даклады, вядзе на Гродзенскім тэлебачанні штомесячную перадачу "Кнігарня", да якой я далучала яго яшчэ ў далёкія 70-я гады як рэдактар студыі. І, вядома ж, вучыць студэнтаў універсітэта, закладваючы ў маладыя душы светлыя парасткі даброты, справядлівасці, служэння Радзіме.

Мы, беларусы, часам не вельмі паказваем свае адносіны да нейкіх з'яў, саромеемся добрага слова пра сябра. Дарэмна. Бо вельмі важна ведаць, што твае справы знаходзяць водгук у нечым сэрцы. Я ведаю, што былыя студэнты Гродзенскага педінстытута, а цяпер універсітэта, пасылаюць Аляксею Міхайлавічу Пяткевічу віншаванне з днём нараджэння (30 сакавіка яму спаўняецца шэсцьдзесят пяць гадоў). Далучаюся да гэтага віншавання.

Вольга ІПАТАВА

ажыццявіць ніводнай са сваіх мар, якімі ён, па сутнасці, і жыў. Замест здзяйснення іх, жыццё высцілала яму дарожы стратамі. Спачатку ён страціў інстытут замежных моў, які вымушаны быў пакінуць на пятам курсе, затым брата, пасля каханне, нарэшце бацьку, маці і застаўся адзін, але мужна працягваў несці свой крыж, пакуль яго не падвяло здароўе.

Пазт В. Гадулька з вёскі Федзькавічы, што на Жабінкаўшчыне... А што ён быў пазтам, сумнявацца не даводзіцца, пазнаёмішыся з гэтай невялікай "Пазмай без назвы", у якой так шмат свайго, асабістага і ў якой боль, што нельга назваць чужым.

У "Полымі" змешчаны і пачатак аповесці І. Навуменкі "Любімы горад". Гэта працяг яго папярэдніх твораў "Дзяцінства", "Падлетак", "Юнацтва", а тым самым атрымалася тэралогія пра пакаленне сённяшніх сямідзесяцігадовых, да якога, як вядома, належыць і сам аўтар твораў. У галоўным героі Васілю Войціку, пазнаюцца пэўныя аўтабіяграфічныя моманты. Але, як і ў кожным мастацкім творы, пісьменнік не абмяжоўвае сябе толькі асэнсаваннем уласна перажытага. Васіль Войцік, безумоўна, вобраз збіральны, ён адзін з тых, каго І. Навуменка называе "асколкамі вайны". Зразумела, што вельмі цяжка прывыкаць да мірнага жыцця, пазбаўляючыся многіх ілюзій юнацтва, спазнаючы ўсю драматычнасць і складанасць паўсядзённасці.

Не абмянае пасляваеннай рэчаіснасці ў дзённікавых запісах "Роздум на апошнім перагоне" Іван Шамякін (заканчэнне запісаў будзе ў трэцім нумары "Полымя"). Першы з іх датуецца 8 лютага 1991 года, аднак у ім — вяртанне да "дзён хвароб і смерці Сталіна". І згадкі пра той час зусім не "прыглынання" з вышыні нашага сённяшняга бачання і ўспрыманне тагачасных падзей. Увогуле, і пра іншыя падзеі, у прыватнасці, пра так званы карыбскі крызіс, Іван Пятровіч расказвае праўдзіва. Гэтая праўда — менавіта шамякінская — і прываблівае ў дзённіку, які ўспрымаецца яшчэ адным турботным роздумам слыннага майстра "пра час і пра сябе".

Роздум аб перажытым прысутнічае і ў "рэквіеме па дарагіх і незабыўных" "Мае Дзяды і Радаўніцы", з якім у "Полымі" выступае С. Грахоўскі. Адначасна гэта і роздум ад імя ўсяго пакалення, якое так шмат вынесла на сваіх плячах: "Вось і

думаў цяпер, дзе памыляўся сотні раз, за што папракалі і бэсцілі, а дзе і як засяцрося ад пагібелі і бяспеднага знікнення. У юнацтве жыў марамі пра шчасце, у сталасці — чапляўся, каб выжыць, у старасці застаецца адно — успамінаць, назад пракручваюць бясконную плёнку свайго стракатага існавання, бо жыць, як жывуць шчаслівыя людзі, не давалася. Я мог бы год без перапынку ўспамінаць сотні людзей, з якімі мяне зводзіў і разводзіў лёс. Большасць іх, маладых, з фанернаю буркаю на назе, голымі кідалі ў суметы таежнага снегу або прысыпалі пяскоўкамі і прыкрывалі лапнікамі. На іх касках вырасла паўвекавая тайга". Згадвае ж Сяргей Іванавіч тых, хто пахаваны ў Мінску на Вайсковых могілках. Адзін за адным паўстаюць дарагія, незабыўныя воблікі. Паўлюк Трус, Алесь Ліпнёвы, Кузьма Чорны, Юрый Рудзько, Міхась Клімковіч, Усевалад Ігнатоўскі, Аляксандр Чарвякоў...

І які заўсёды, радуе сваёй прозай В. Гардзей. Усяго два яго апавяданні змешчаны ў "Полымі" — "Скрылік сала для фермера" і "Вяртанне аблуднага Брыся"... Усяго два творы "малой прозы"... А які вялікі свет нашага жыцця паўстае з яго старонак! Як удаецца пісьменніку зазірнуць у душы людзей простых, звычайных і ўбачыць у іх такое багацце, што застаецца толькі здзіўляцца назіральнасці аўтара і яго здатнасці пісаць ярка і непаўторна, не забываючы пра тонкі, дасціпны гумар.

Не абмінулі часопісы 75-годдзя з дня нараджэння І. Мележа. У прыватнасці, у "Маладосці" сваімі згадкамі пра выдатнага майстра дзеліцца Г. Далідовіч. "З клопатам пра вечнасць" — гэта слова пра І. Мележа-пісьменніка, пра І. Мележа-грамадзяніна, чалавека. І, канечне ж, пра яго асаблівае стаўленне да творчай моладзі, пра ўменне (і жаданне) своечасова падтрымаць талент, які толькі заўляе пра сябе. А ў "Нёмане" — разгорнутыя ўспаміны Л. Пятровай-Мележ "Пачатак і канец". І на самай справе, у гэтых згадках больш пра першае знаёмства з Іванам Паўлавічам, пра першыя гады сумеснага жыцця, а таксама пра той год, які стаў у жыцці І. Мележа апошнім. Падзаглавак публікацыі "З успамінаў пра Івана Мележа" дае падставы меркаваць, што ўвазе чытача прапанавана пакуль не ўсё, што з'явілася з-пад пяра ўдавы пісьменніка.

Алесь МАРЦІНОВІЧ

"НЯЗГАСНАЯ ЗОРКА"

— такой назвай быў акрэслены вечар успамінаў, прысвечаны 100-годдзю з дня нараджэння выдатнага беларускага паэта, драматурга, байкапісца, празаіка, вучонага, грамадскага дзеяча — Кандрата Крапівы.

Прайшоў ён пад шатамі Дзяржаўнага Літаратурнага музея Янкі Купалы. Права першай падзяліцца ўспамінамі атрымала Алена Атраховіч — кандыдат мастацтвазнаўства, член саюза мастакоў, старшы выкладчык кафедры мастацкага праектавання тканін і мадэліравання касцюма Беларускай акадэміі мастацтваў, унучка К. Крапівы. Завітала яна на вечар са сваёй дачкой Варварай. Дарэчы, гэта яна ў свой час натхніла Крапіву на клопат пра самых маленькіх нашчадкаў — так з'явіліся загадкі Дзёда Кандрата. Перад прысутнымі выступілі пляменніца Янкі Купалы Я. Раманоўская, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі, драматург А. Петрашкевіч, кандыдат філалагічных навук, загадчык аддзела сучаснай беларускай літаратуры Інстытута літаратуры АН імя Янкі Купалы С. Лаўшук.

Удзельнікі вечарыны азнаёміліся з выставай "Шлях у неўміручасць", якая адлюстроўвае творчасць і жыццёвыя сувязі волатаў беларускай літаратуры Кандрата Крапівы і Янкі Купалы. Напрыканцы сустрэчы з канцэртнай праграмай выступіў фальклорны ансамбль "Чабарок" СШ № 3 г. Мінска пад кіраўніцтвам Наталлі Нарэйкі.
А. МАРЧУК

ПЕРШАЯ КНИГА ПАЭТА

Шмат гадоў сачу за творчасцю настаўніка, члена літаратурнага аб'яднання "Прыдняпроўе" Міколы Емяльянава, вершы якога змяшчаліся ў мясцовых і рэспубліканскіх перыядычных выданнях, гучалі па радыё. А цяпер, нарэшце, трымаю ў руках яго першую кніжку "Кровное родство", выдадзенаю ў Магілёве пры спонсарскім садзеянні навукова-вытворчага аб'яднання "Будтэхніка".

Амаль усе вершы М. Емяльянава — пра жыццё-быццё і каханне, пра месца чалавека ў грамадстве і адказнасць перад ім, родную прыроду — для мяне не новыя: адны чытаў у газеце, іншыя чуў, калі разам з Міколам выступалі ў школе, рабочым калектыве ці на нейкіх урачыстасцях-святах, асобныя сам рыхтаваў у наш абласны калектывны зборнік "Дняпроўскія хвалі".

Але ж прыемна бачыць творчы набытак паэта пад адной вокладкай!
Іван АНОШКІН

У ЧАС КАНИКУЛ

Літаратурную гасцёўню правяла мінская гарадская бібліятэка № 18. Напярэдадні Тыдня дзіцячай і юнацкай літаратуры школьнікі віталі творчае аб'яднанне студэнтаў філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта "Восьмая вышняя". Гучалі вершы і песні на словы "вышнёўцаў", ішла размова аб сувязі літаратуры з нашым няпростым і складаным жыццём. Была праведзена літаратурная віктарына, пераможцы якой атрыклі падарункі. Прысутныя мелі магчымасць пазнаёміцца з тэматычным праглядам "Аматараў прыгод" і аглядам літаратуры, з якой можна адпачыць у час канікул.
А. ЛЯПІЧ

Эдуард АКУЛІН

ТАМ РАДЗІМА — МАЯ ЮДОЛЬ...

• Я хацеў бы пісаць, як жыю, — так, як піша Мікола Купрэў. Пра аблокі — што скрозь плывуць праз душу і, як дым, чарнеюць...

Я хацеў бы пісаць, але так пішу, як я сам умею. Бо мой сон, нібы Сож змялеў, а на сподзе душы — лілея...

Гэта здрада — мая віна, хоць пра здраду пісаць нягожа. А заплачу — гарчэй віна смутак — згублены колісь нож мой.

І слязіна мая, як кроў, што падсочана з роду Дрэва, дзе ўпадзе яна — там Любоў, там святальных валос залева...

Там Чарнобыль — матулі боль, што жыцця разарваў аорту... Там Радзіма — мая Юдоль, Пекла з Богам і вырай з чортам.

РАСКА

Зялёны надраснік азерца задраны прыпол ракі ажыўшае жабаў скерца радзімкі з тваёй рукі раска — не рада ветру сябра ёй — жоўты жвір раску не вабяць нетры вораг ёй — юркі вір раска — прывідны востраў мрояў раёвых рой раска — салютаў роскід вадзяніковы строй раска — русалчын вэлом азёрна-манетны двор вохрава-акварэльны люстэрач бурштynn-зор.

ЧОВЕН

Чулівы рачной пяшчотай аблашчаны лавай хваль ён мроіць чайным лётам закаханы у чужадаль човен — адчайны адужнік ветру начны прытулак ліпнёвых пчол навек пасцелю віровых нетраў не зменіць човен на мулкі дол ён звечара знічак повен а ранкам слязьмі лінеў човен — сонца жалобны промень човен — чорны рачны манах палубоўнік паўночны поўні брат радзімкіх труп-карстаг.

ВАЛУН

Ад лядовых часін Калумб для паўночных вятроў — калун дубаволатавы кілун заімшэлы авал-валун валун-ад'еты валляк стагоддзяў катаклізмаў мінулых зоб семя, што самародзіць самы мудры ў акрузе лоб

валун — вечнасці вольнанаёмнік бокамлежачы мусіць жыць ён самому сабе — ёсць помнік гэты вечнаятленны Жыд вынікаючы вонкі з ночы новалунавы целіць цень і у час той нябоскі хоча ён адужаць самую Смерць.

СТРЭЛЬБА

Хросная маці ляснога рэха двухмесны патронны трон не гразіся ёй дзеля смеху следам стрэльбе ступае Кон бо ад стрэльбы — журба ласіхі бо на стрэльбе — дзікова кроў стрэльба — чортава прорва ліха і Везувій людскіх грахоў стрэльба — страх азварэлы ворага стрэльба — стрэл, што дачасу спіць стрэльба — тайная сувязь пораху і агню, што прывык "лес біць" стрэльба — гэта вясло Харона развітальнай галеры кідзь шлагбаўм на шляху падзорным зламанага лёсу кій.

ЗАГНЕТ

Загон прыгонных чыгуноў патэльніў — чорны паранет цагляны трон дамавікоў — стары парэпаны загнет на загнеце збіраюцца з духам перад тым, як пайсці ў агонь гліняны глечык, гаршчок і куваль і рахманы свіццёлак-конь тут адвечару — дроў бярэмак што крэміруюць акурат як на досвітку знойдзе невень дыямент у мільён карат аб загнет на куццю б'юць кашу ад загнета — настрой Каляд кот падоўгу тут госцем важным у чаканні мышыных свят у загнета няма сакрэтаў ні ад кога, бо ён і сам як заўважыў адзін Паэта — самы першы паганскі Храм.

ЯНО

М. БАГДАНОВІЧУ

Я помню, што гэта ўжо колісь было. Каляды. Завейная пчырасць. Сумёт за балоннем — узнятым крылом Луг-лебедзя, гнанага ў вырай.

І ты ўслед за ім, як крывіцкі Ясон, намкнуўся, паверыўшы ў мару. А слудкага паса — цяжкое руно — заззяла царкоўным ариатам...

І рантам з нябыту узнікла Яно паўночнай парой сяродзім'я. Валонька, што ўмерзла ў ваконнае шкло — пагляд твой расстайны, Максіме.

З НІЗКІ "ЭРА СНОЎ"

• Ляну няўтольнаю ракой на бераг райскае Нірваны, калі люблюся табой — жамчужынай на сподзе ванны...

Ад вохры хны у валасоў русалкай станеш на імгненне... А ногі з рыбіным хвастом ад воч схаваюцца у пене.

Хоць погляд грэшны адваду — ад хараства не адхрысціца. Цяпер я знаю — на бяду царква затоплена сніцца...

Я СУМУЮ...

Я сумую на нас былых... Па трымценні няўдэрных вуснаў, на залеве валос тваіх, над жаданнем маім распусным.

Я сумую на нас былых. Па разынак ажыўшай плоці, на абдымках, што п'юць уздых, з языкамі ў агульным роце...

Я сумую на нас былых. Па цунамі з лагуны ўлоння, на святальных руках тваіх — майго сонца патухлых промнях...

Я сумую на нас былых, што шукалі ў граху пяталі, а знайшлі толькі яску-міг, што не ўспыхне ізноў ніколі.

• А помніш апошні з табой наш раман?... Калі, нібы дзве брыганціны, на рыфы каханія нас нёс ураган, сарваўшы з сямейнай пудзіны...

А помніш, як поўняй сукенка сільлыла да ног, і заплакала свечка... І ты ад таго мне заўсёды была — крылом незамкнёнага вецка...

А помніш, як потым купальскі туман пачуццяў нястрымных Нямігу да срэбнай расінкі ў падземны арган забраў да жаданага мігу.

І я з той пары з аспярогай хаджу улоннем знаёмым праспекту, а рантам Нямігу ад сноў абуджу, схаваную ў памяць-калектар.

КВАДРА КАХАННЯ

ЖАНЧЫНА

Навошта прывабіла Евіным сокам з двух купалаў жарсці, што ззялі высока на целе — царкве незямнога парока, цвінтар якой спляжыла здрады асока?..

ПАЦАЛУНКІ

Грахоў за жыццё — венад'ёмныя клункі, ды самы найпершы — ад Бога дарунак... На памяці-лёдзе — як свежыя лункі, той ночы Каханія — твае пацалункі.

КАЛЕНІ

Ты сёння мяне параўнала з аленем, што з жарсці ракі піў да ранку без лены... Я ноч быў няўтольным, бо любай калені былі берагамі той рэчкі без мелі.

УСПАМІН

Чырвонай масандрай з фужэра-каміна — агонь. Твае ногі — кантактная міна, што доўга шчэ будзе у снах-успамінах маіх узрывацца святальнай гадзінай.

БЕЛАРУСКАЯ МОВА ў перапоўненым тралейбусе, які толькі што ледзь сашчапіў за Алесінай спіною дзверы, гучала, як нейкі ірэальны, нябесны ўздых Дзевы Марыі.

— Вы на наступным прыпынку сыходзіце?

Дзяўчына пыталася не ў яе, у жанчыны ў жоўтым пухавіку, што стаяла на прыступку вышэй, і тая ажно перасмыкнулася:

— Ты што, не можеш по-человечески спросіць?! Я по-белорусски не понимаю!

— Немига. Следующая остановка...

— Я на сваёй зямлі. І гавару так, як мусяць тут гаварыць усе, і вы таксама, — звонка сцэбанула дзяўчына і праціснулася, выскачыла з тралейбуса.

Алеся не паспела яе разгледзець. Толькі праляцеў, мякка сплыў ліловы

гавару, а і пішу па-беларуску.

— А... Так вы, может быть, поэт... Ну, поэтам можно, — мармытнула мужчына з пластырам.

Але да яго ўжо падышлі, яго ўхапілі за руку двое хлопцоў, якія пэўна ўсё чулі.

— Можна, выйдем?

З-за прылаўка выбегла загадчыца. Алеся не стрымала слёз і, не чакаючы кавы, выбегла з магазіна.

Ізноў гэтак неспрадавольнае, немае двухмоўе...

Ёй пашанцавала нарадзіцца ў сям'і вядомага мастака. Яна штолета ездзіла да сваёй бабулі ў вёску Заазер'е пад Лепелем, дзе мова, нечэпаная, чыстая, як тое далёкае ляное возера, пра сцэжку да якога ведаюць толькі бацька ды дзядзька Коля. Тое возера, пэўна, ад стварэння свету жыўца гаючаю крынічнай вадой.

Яна вучылася чытаць па беларускім

яна не ўмее скакаць цераз "казла" і лазіць па канаце. З таго, што яна не бегае, не дурэе разам з усімі на перапынках, з таго, што ніколі не спісвае, з таго, што вучыць, вучыцца і шмат чытае...

Ды не, той байкот не месяц цягнуўся. Ён доўжыцца скрозь усё яе жыццё. Дзіўная рыбіна без жабраў... Кінулі ў акварыум і назіраюць... Выжыве — не выжыве?

Бацька ездзіў па Беларусі, замалеўваў народныя строі, збіраў кераміку і маляваныя дываны. Мама спявала са сцэны народныя песні. А яна пачала не толькі гаварыць, але і мысліць па-руску. І першыя вершы ў яе таксама былі рускія. Няўжудныя, важкія, падобныя на немаўлят, народжаных з хваробаю Даўна. У мастацкае вучылішча, куды перайшоў працаваць бацька, яна паступіла чыста механічна, абы збегчы са школы...

Галіна БАГДАНОВА

“ТАРМАЗНУТАЯ”

АНАТОМІЯ АДНАГО РЭФЕРЭНДУМУ

плашч... І салодкі, язмінавы водар парфумы...

— Грубиянка! Хамка! Вы только посмотрите, какая хамка!

Жанчына ў пухавіку, — плямамі, плямамі, — налівалася чырванню. Яна пасунулася, даючы Алесі месца і чакаючы яе падтрымкі. Алеся, не падымаючы вачэй, праціснулася, праслізнула да вакна, да кампосцера, прабіла талон, зачэпілася за поручань... У сярэдзіне ў яе ўсё зайшлося. Душу сцэбанулі плёткай. Балела, пякло нясцерпна. Ды не толькі ад кінутых услед незнаёмай дзяўчыне ў ліловым плашчы абразлівых слоў. Ад сваёй уласнай нематэ. Ізноў яна, як і ў школьныя гады, не можа рашыцца загаварыць з незнаёмым чалавекам па-беларуску. Ізноў гэтая брыдка, слізкая дваістасць. І ў тралейбусе, і ў краме, і ў паліклініцы. Не, яна не такая, як гэтая раз'ятраная ўчырванелая кабета ў пухавіку. Але і не такая, як дзяўчына ў ліловым плашчы. Яна шэрая нямая нікчэмнасць...

У аніэла-ахоўніка

Крылы слякліся. Абгарэлі.

І косткі тырчаць, як шыпы...

З самага ранку гэтыя навязлівыя радкі вярэдзілі яе падсвядомасць. І цяпер, калі за тралейбусным вакном у стомленай восеньскай шэрані папалылі, замільгалі заводы, масты, зноў заводы... І дадому яшчэ ехаць і ехаць... Гэтыя словы біліся, пульсавалі ў скронях... Нудна, страшна, балюча.

Быў жа час, два, тры гады таму, калі ў іхнім магазіне з'явіліся беларускія шылдачкі: “алеі”, “малако”... Калі іхняя маладзенькая паштарка пачала ўкідваць ім у скрынку напісаныя па-беларуску запіскі, накшталт: “На Ваше імя атрыманы ліст са ЗША. Калі ласка, зайдзіце ў аддзел дастаўкі”... Тады Алеся для самой сябе нечакана не толькі ў гастронаме ці тралейбусе, нават у зубнога доктара проста і весела гаварыла па-беларуску.

Што ж цяпер? Сорамна за сваё пакусанае моллю паліто і панашаныя чобаты? Не хочацца прыцягваць да сябе ўвагу? Ці гэта проста звычайны страх?..

Так, яна баіцца, каб, як тады, па вясне, не расплакацца. Яна тады звычайна, весела падала знаёмай прадаўшчыцы квіток і папрасіла кубачак кавы. І зусім нечакана пачула ззаду незадаволеннае мужчынскае шыпенне:

— Ой, прямо пить расхотелось. Тошнит от белорусского. Особенно после вчерашнего фильма.

— Фашисты! — падтакнуў яму другі, з пластырам пад вокам. Ён стаяў перад Алесяю і нешта выглядаў на вітрыне.

— Не падабаецца, едзьце ў Парыж і слухайце там французскую мову! — рашуча вымавіла Алеся, — а я не толькі

“Буквары”. Ёй тады было гадоў пяць. Нават крыху меней. Яна шмат хварэла і дактары параілі зрабіць аперацыю — выразаць міндаліны. Яна баялася не столькі самой аперацыі, колькі вялізнай змрочнай палаты на чатырох, дзе не было мамы, толькі тры, старэйшыя за яе дзяўчынкі. У чаканні аперацыі яна чытала “Буквар”. Ды не, не ўголас, шэптам. А яны, гэтыя дзяўчынкі-школьніцы, перадражнівалі, нядобра смяяліся з беларускіх слоў і нават літар. Смяяліся з яе, Алесі. А яна ж, каб нават ведала як, была бяссільная што-небудзь ім давесці.

У яе ўжо выразалі міндаліны. Яны ўпалі, коўзнуліся ў поўную крыві белую эмальваную, выгнутую літарай С місачку. Яны былі падобныя на жабры... Усё гэта яна ўгледзела скрозь бінт, якім завязалі ёй вочы. Праз дзень, ужо без замарозкі, ёй выдалілі яшчэ кавалак... З-за гэтага давялося начаваць у бальніцы яшчэ адну ноч. І суседкі-школьніцы паспелі ўкрасці з яе тумбачкі маленькую драўляную ялінку, якую прынесла мама. Рыбы з жабрамі нямеюць. Яна знямела, адасобілася ад усяго свету без жабраў, дакладней, без міндалін, ці як іх яшчэ называюць — гландаў... Яна плавала ў возеры ўласных мрояў, шмат думала і чытала...

Яе першая настаўніца падарыла ёй на дзень нараджэння выдатна ілюстраваны “Беларускія народныя казкі”. А ў новай школе, куды давялося перайсці, калі яны пераехалі на новую кватэру, яе, як выдатніцу, забралі ў самы моцны, з “А” клас і... паставілі першую ў жыцці тройку. Па беларускай мове.

— Сонейка свеціць. Вясна, — прачытала яна па падручніку.

— Не сонейка, а санейка! — строга паправіла яе настаўніца.

Яна запярэчыла і была пакараная. Настаўніцу ў хуткім часе ўзнагародзілі медалём да 100-годдзя з дня нараджэння Леніна і яна штодня прыколвала яго да сваіх сукенак. На яе грудзях свяціла “санейка”. На кантрольныя яна раздавала ўсім выдатнікам спецыяльныя дошчачкі, каб яны закрываліся і не давалі спісваць сваім суседзям. Цяпер тая настаўніца жые ў Чыкага. Ды і Алесіны аднакласнікі з таго ўзорнага, спецыяльна адабранага “А”-класа хто ў Амерыцы, хто ў Ізраілі, хто ў Швейцарыі... Тут, у Мінску, засталася ўсяго некалькі чалавек. Дружны ў іх быў клас... І як усе дружна аб'явілі ёй ці не ў тым самым трэцім класе байкот... З-за чаго? Ці то металалом яна не збірала, бо трэба было ісці на музыку, ці то не за таго прагаласавала, калі выбіралі старасту... З месяц з ёй ніхто не размаўляў. Не размаўлялі, але смяяліся. З яе нязвыклага імені — Алеся. З таго, што

Але тут мама са сваіх гастроляў у Амерыку прывезла магнітафон і касету з Данчыкавымі песнямі. І гэтыя ценкі, высокі, светлы голас, гэтая мяккая, дасюль ніколі не чутая ёю заакеанская беларуская мова так растрывожылі, літаральна перавярнулі ёй душу...

Сонца за хмаркамі ўранні

Скрылася, болей не свеціць.

Што ж ты мне сэрца параніла,

Найдаражэйшая ў свеце?..

Яна ўглядалася ў рытмічнае мігценне рубінавых агенчыкаў магнітафона, яна прагна ўбірава кожны гук і ніяк не магла наталіць смагі, бо ўсё, што ўбірава яна ў душу, — вылівалася слязьмі...

А тут яшчэ на іх курс вярнуўся з войска Генік Лозка. Ён быццам абудзіў усіх ад зімовага здранцвення. Дзяўчаты, хлопцы загаварылі па-беларуску, яны гуртаваліся, ладзілі “Каляды”, “Гуканні вясны”, “Купаллі”... Алеся хадзіла на ўсе святы, здаралася, падпявала, становілася ў карагод, бо гэта была яе родная стыхія... Цяпер да яе ў сне і наяве прыходзілі беларускія вершы... Лёгка, светлыя, як аблачкі... Яна рашылася, занесла іх у адзін з часопісаў. Пачала друкавацца. Без прозвішча. Падпісвалася проста “Алеся”. Лепшыя радкі прысвячала Г. Л-ку. У рэшце рэшт яна разняволілася. Вышыла сабе блузку і фартушок. Спяля вяночак. Паехала разам з усімі на цэлую ноч у Вязынку святкаваць Купалле. Вачыма, душою чакала, шукала Геніка. Ён быў не адзін. У цемры яна тую дзяўчыну-“талакоўку” не разгледзела. Ды якое гэта мела значэнне. Яшчэ адна рана. Боль. Слёзы. І рубінавае святло Данчыкавых песень.

Пад восень паехала да бабуі ў вёску. Дзядзька Коля сядзеў на ганку, смактаў сваю самакрутку, шкадаваў яе:

— Ты, Алеська, таму замуж не выходзіш, што па-беларуску гаворыш. У вас жа там, у горадзе, я ведаю, усе гавораць па-руску. А ты... І не вясковая, і не гарадская...

На вяселле да Геніка яна не пайшла. І паступаць разам з ім у Акадэмію мастацтваў не стала. Рабіла разам з бацькам харугвы, шыла сцягі, хадзіла на мітынгі... Заплюшчыць вочы — рука сама намалюе гэтага светлага ганарлівага конніка ў рубінавым ззянні. Адраджэнне. Хто ведаў, што будзе яно такім кароткім. Учора ля іхняй сметніцы ляжаў цэлы стосачак дзіцячых кніжак. Зверху “Наш герб і сцяг”. Нехта выкінуў.

Генік скончыў аддзяленне скульптуры. Яна паступіла на кераміку. Як добра, што яна паступіла на кераміку. З гліны можна ляпіць на любой мове. Нават моўчкі...

Выкладчыца філасофіі гарача запэўнівала іх, што яна самы што ні

ёсць сапраўдны дзялектык, і, карыстаючыся тым, што напярэдадні экзамена наўрад ці хто будзе з ёю спрачацца, метадычна даводзіла, што ці не ўсё роўна, які герб і сцяг, і што філасофскія тэрміны немагчыма перакласці на беларускую мову... А Алесі ў адцаі мроілася планета, не планета, дык востраў, горад, вёска, рэзервацыя ў рэшце рэшт, дзе і ў краме, і на пошце, і ў паліклініцы можна і трэба гаварыць па-беларуску. І ніхто цябе не абразіць, не збэсціць, не даведзе да слёз... У рэшце рэшт індзейцы ж захавалі ў гэтых сваіх рэзервацыях сваю культуру... А потым яна ішла ў майстэрню і ляпіла сваю рыбіну. Вялізную гліняную рыбіну з бездапаможна разіяўленым ротам...

З тралейбуса яе выпхнулі ў слотны, калючы змрок...

А назаўтра на лесвіцы Акадэміі мастацтваў ёй насустрач — той самы ліловы плашч, салодкі язмін парфумы. І звонкі дзявочы голас, той самы, з тралейбуса...

— Алеся, прывітанне! Ты мяне, пэўна, не пазнаеш! Няўжо я так змянілася?

— Віка?..

Гэта сапраўды была Віка, Віка Кукса, яе аднакласніца. Але ж яна гаворыць па-беларуску... Дзіўна. І што яна робіць у акадэміі?..

— А я цяпер тут вучуся. На аддзяленні мастацтвазнаўства. Завочна. І ты тут таксама? Вучышся, ці, можа, ужо працуеш?

— Вучуся. На кераміцы. Я ведала, ведала, што ты абавязкова будзеш тут вучыцца! Я цябе так часта ўспамінаю... Мы ж, дурні, з цябе ў школе смяяліся. І, ведаеш, як цябе называлі? “Тармазнутая”! Я ж тады не ведала, хто твой бацька... Уяўляю, якімі вачыма ты тады на нас усіх глядзела?! Уяўляю. Каб не “Талака”, я б пэўна дасюль засталася сляпым кратом. А цяпер ведаю, што трэба рабіць... Я сёлета цэлыя два класы сваім дзеям у нашым мікрараёне выбіла. У дзвюх школах. На выбар. Цэлы месяц з плакатам каля райана прастаяла, але выбіла! Праўда, у класе тым дзеці ўсё роўна на перапынках па-руску гавораць. І мае, гляджу, пачынаюць пад іх падрабляцца... А ў цябе дзеці ёсць?

— Я не замужам.

— А ў мяне муж скульптар. Генік Лозка. Можна, чула?

Алеся адчула, што чырванее. Непрыемна.

— Ведаю. Я з ім у вучылішчы разам вучылася.

— Праўда?! Я яму толькі што ў майстэрню званіла. Заказ яму новыя далі: новыя гербы трэба для пасольстваў нашых за мяжою зрабіць. Некалькі тысяч долараў за кожны абяцаюць. Ты запішы наш тэлефон. І заходзь.. Абавязкова заходзь...

Алеся запісала. З абсалютнай упэўненасцю, што не пазвоніць і не зойдзе ніколі. У яе наперадзе ізноў метро, перапоўнены тралейбус.

У аніэла-ахоўніка

Крылы слякліся...

— Наступны прыпынак — школа.

Усю дарогу прыпынкі абвясчаюць па-беларуску. Як хацелася падарыць гэтай упартай звонкагалосай дзяўчыне за рулём кветкі?! І самой загаварыць па-беларуску. Але — не. Алеся, як заўжды, спыталася нейтральна.

— Вы выходзіце?

— Так.

Знаёмыя светлыя вочы. Вытанчаныя крыху нервовы твар... Захлынуцца можна. Гэта ж той самы паэт, бард, які спявае такія праніклівыя, пранізлівыя песні... Яна ж пазаўчора была на ягоным вечары.

Тралейбус спыніўся. Яна выйшла. Ён падаў ёй руку. Мяккая, моцная яна ў яго. Як ва ўсіх сапраўдных творцаў... Гэта ён спяваў пра аніэла. Нешта светлае і трывожнае.

— А вы, даруйце, не Алеся?

Няма моцы дыхнуць... Яна не можа пераадолець сваю немую роспач...

Спадар Паэт, прашу Вас, пачакайце. Не знікайце з яе жыцця. Не раставайце ў гэтым слотным восеньскім змроку. Яна зараз выплыве. Яна загаворыць. Яна заспявае... Яна ж так хоча жыць...

“...НЕ ТАМУ Я ПРЫНІЯЎ ТВАЁ СЛУГАВАННЕ...”

БЕНЕФІС, АЛЕ БЕЗ МАНТСЭРАТ

Харэограф і рэжысёра ўрачыстых відовішчаў, аднаго з “хросных бацькоў” знанага ансамбля “Харошкі” Міколу Дудчанку віншавалі дзеячы мастацтваў, творчыя папличнікі, сябры. Віншавалі, сабраўшыся на шматлюдны ўрачысты вечар у Беларускай дзяржаўнай філармоніі. Нагода? 35-годдзе творчай дзейнасці М. Дудчанкі.

А вось у Дзяржаўным тэатры оперы і балета свайго бенефіцыянта Міхаіла Жылюка ўшаноўвалі адмыслова, па-тэатральнаму. У гонар яго адбыўся паказ спектакля “Севільскі цырульнік”. Віноўнік урачыстасці ўвасабляў цэнтральны вобраз у гэтай неўміручай оперы — Фігара, і Фігара — Жылюк, як даўно заўважылі меламены, — сама абаяльнасць.

Далёка не ўсе гарадскія рэкламныя шчыты спадобіліся дэманстраваць святочную афішу бенефіцыянта (наклад, відаць, не масавы). Затое захаваліся сям-там у цэнтры Мінска абвесткі канцэрта сусветнай “зоркі” Мантсэрат Кабалье, якога чакалі так, што і пасля паведамлення б сакавіка пра яго адмену нават не спыталіся зняць анонс-палотнішча на фасадзе ДАВТа... Опера прымадонна, якую экстрана шпіталізавалі напярэдадні вандроўкі ў Мінск, перадала з Іспаніі свае шкадаванні, прабачэнні і — надзею на тое, што выступленне ў сталіцы Беларусі ўсё ж адбудзецца. Кабалье назвала і мажлівую дату — 28 мая. Застаецца чакаць, нават скептыкам.

Н. К.

ПЕРСАНАЛЬНАЯ ВЫСТАВА

У выставачнай зале Саюза мастакоў у Віцебску адкрылася персанальная выстава работ аднаго са старэйшых мастакоў горада Анатоля Уладзіміравіча Ільінова.

Асноўнае месца ў творчасці мастака займае лірычны пейзаж. З вялікай любоўю і шчырасцю перадае ён някідкія куткі роднай беларускай прыроды праз сваю графічную мову.

А. Ільіноў — удзельнік многіх абласных, рэспубліканскіх і міжнародных выставак. Яго работы знаходзяцца ў музеях і прыватных калекцыях як у нас у рэспубліцы, так і далёка за яе межамі.

На здымках: Анатоля Ільіноў; графічная работа А. Ільінова “Стары Віцебск”.

Фота Аляксандра ХІТРОВА,
БЕЛТА

Купалаўскім тэатральным сценам — ужо семдзесят пяць. Шануючы самую гэтую дату (узрост, мудрасць ды набыткі атаясамляюцца з ёю), разумней за ўсё было б памаўчаць, бо філасофічаць няма натхнення. Бальшыня чальцоў трупы — людзі сталыя, кіраўніцтва (у галоўнай рэжысёрскай асобе) мае ганаровыя званні разам з хрэстаматычнымі назовамі пастановак; рэжысура (у трох чарговых асобах), як існасныя беларусы, нічога не мае, акрамя выпадковых мецэнатавых прэмій ды чаргі на пастановкі.

Тэатр тухлее, друзлее, моршчыцца. Буццее, магчыма. Ён утвораны паводле знанай мадэлі тэатра-сям’і, дзе спектаклі, як дзеці, мусяць гадавацца, а сямейнікі — ідылічна трымацца адно за аднаго. Гэтая мадэль, напэўна, не самая гнуткая. Вядома, ніякая не сучасная. Але менавіта яна каштоўная тым, што спакваля (часам прыхавана) утрымлівае, заахвочвае, рыхтуе адметны вынік-эфект: спектакль, які выходзіць да глядача, часцяком самадастатковы, у самім сабе шукае моцы абнаўляцца ды аднаўляцца, мае здольнасць пераўтвараючыся, жыць гадамі. Гэтая мадэль ці не самая стратная. Варта было праіснаваць семдзесят пяць гадоў, каб самім упэўніцца, што на яе заўжды бракуе грошай. Тых, што сям-так выдаткуе дзяржава. Тэатр не здатны зарабіць на сябе сам. І ці не кожны мае права папракаць яго за гэта. А тэатр пачынае хітраваць, азірацца, шукаць не творчай моцы, а ліхаманкавай магчымасці выкруціцца сёння, выслізуць заўтра, — пра паслязаўтра згадаць толькі тады, калі трэба несці афішу ў друкарню.

...Тэатр — дарагая цацка? Чыя? Дзяржаўная? І дзяржава ўжо здзяцінела? Маскоўская крытыка ўгледзела ў разбурэнні і падаенні МХАТа правобраз раскіданага Саюза непарушнага. Купала яшчэ калі падарыў нам вобраз раскіданага гнязда: сям’і, якая загінула праз уласную зацягасць ды нежаданне паслухацца здаровага розуму сучасніка. Але мхатаўская школа дагэтуль збірае вакол сябе здатных да здаровага разумення. Парыжане здатныя пажартаваць з узросту Камедзі-франсэз, але пачаткоўцу-акцёру, гартаванаму тамтэйшымі мэтрамі, аддасць перавагу бальшыня самых мадэрновых труп. Ён, бачыце, усё ўмее. Свайму купалаўскаму мы цаны не ведаем. Тузіну народных артыстаў дзеля маральнай падтрымкі ў скруце сённяшняга існавання, напэўна, рыхтуюцца надаць годнасці міжнародных, — каб была нагода прыплаціць крыху за званне. Замест кампенсацыі на хлеб і малако. Прыплаціць за тое, што не ў стане заслужана аплаціць. Тэатр жа — сям’я, вось і разбіраецца па-сямейнаму...

Цяпер, здаецца, трэба перайсці да спектакляў. Да мастацкіх здабыткаў. Цвёрдзіць, што нашы акцёры таксама могуць усё, нават не за ўзнагароду, а за зарплату. Зважыць на тое, што культура наша сцэнічная... увогуле ёсць. Часам вышэйшая, часам ніжэйшая. Спяваюць, рухаюцца, носяць свае пільчакі, спадніцамі за фатэль не чапляюцца. Час-пачас манціроўшчыкі могуць паваліць на артыстаў дэкарацыю (выпадкава), а артысты

Сцэна са спектакля “Тры Іваны — тры браты”.

не падаваць рук манціроўшчыкам (цыгарэтамі занятыя). Зрэшты, тэатр, як вялікая сям’я, усім умее сам займацца і займаецца. Цяжка, тужліва, ахвярна, аднастайна. Аднастайна? Ага. Юбілеем, ушанаваннем заслужанага аўтара, вечарынаю артыста, пракатам спектакля з ягоным удзелам пад назваю “бенефіс”, вітаннем госця або гасцей, — хоць сабе ў п’есе перакладной, хоць сабе — нацыянальнай. Урэшце вынікае, што “Раскіданым гняздом” — рыхтык як “Гасцыямі”. У выніку мы, — астатнія, тыя, хто запаняе, каб не зеўралі пустэчай, тэатральныя месцы, пачуваемся гасцыямі ў раскіданых гнёздах...
**З Купалавага тэатра ўцякае жыццё.
І на гэтым можна было б скончыць.**

Набор складнікаў сам па сабе не робіцца сістэмай. Трэба яшчэ боскую волю ды чалавечую вымогу. Святач, музыка, артысты з вывучаным тэкстам не складуць спектакль. Трэба яшчэ прыстойны закулісны бует з каваю і гарачымі лустамі. Трэба, каб акцёрскія дзеці былі дагледжаны. Трэба, каб паслязаўтра,

купалаўца чакалі ў Варшаве, а праз тыдзень — на лабараторыі Міхаіла Чэхава пад Лонданам або ў Маскве. Тады купалавец і для нас сыграе, і на гэтым можна будзе скончыць. Але сёння выкручваюцца, заўтра — выслізгваюцца, а паслязаўтра трэба несці афішу ў друкарню. Няма калі.

...Жудлівы, роспачны арганізацыйны крызіс апанаваў наскае тэатральнае мастацтва. Адміністрацыя відавочна не можа пагрэбаваць прынцыпамі, а тэатр-сям’я злуецца і вымушана шкадуе няўдаліцу-сямейніка. І было б неразумна мець на ўвазе толькі ўласна тэатральную адміністрацыю. Тон задае, вядома, адміністрацыя дзяржаўная: вертыкальная, гарызантальная, пухліна-хваробная, жорсткая, няўмелая, няўмольная. Каб ашчадзіць электраэнергію, яна можа ўпотаі выключыць факс (а чаго будзе стаяць і суткамі маўчаць?); каб пакараць глядачоў, яна забароніць наведваць усе вечаровыя спектаклі дзеям. Разам з “Тутэйшымі” ды “Ідыліямі”. Не толькі звар’яцелым класам школьнікаў, якім перад самым тэатральным парогам

НАЗВА АБАВЯЗВАЕ

Усе мы некалі ўпершыню трапілі ў тэатр. Памятаеце? Ну добра, не самы першы раз, тады вас павялі бацькі, перакананыя, што дзіця ў тры гады ад нараджэння здольна вытрымаць оперу, а трохкі пазней. Успомнілі? Усім класам, пад наглядом настаўніцы роднае мовы, выправіліся ў Купалаўскі тэатр на “Паўлінку”.

Што было потым? Настаўніца ў думках праклінала той дзень, калі прапанавала вам наведваць тэатр, і старанна рабіла выгляд, што не мае дачынення да раптоўна здзічэлых дзяцей. Хлопцы дралі праграмкі на папяровыя паскі, скручвалі іх, для надзейнасці ўмацоўвалі слінай, уладальнік гальштука адцягваў яго наніз, напятуку гумку агортваў папяровы прабоў... Жык!

Часам стрэл дасягаў мэты — мужчына ў гадах, які невядома чаму апынуўся на дзённім спектаклі, хапаўся за лысіну. Дзяўчаты перашэптваліся, храбусцелі абгортакі шакаладак. Мы, ды і вы таксама, паводзілі сябе, як у школе на ўроку літаратуры. А небарака-настаўніца не мела магчымасці падняцца, ляснуць указкай па стале: “Цыц, бо кепска вам будзе!”

А цяпер прыгадайце іншы выпадак. Вы

пайшлі ў тэатр па ўласнай ахвоце — упершыню. Дзікуства скончылася. Два білеты. У першым акце, калі на сцэне герой-каханак укленьчы перад гераніяй, а там, дзе сядзелі вы, хутчэй за ўсё ў бельэтажы, хаця ў маім выпадку месцам дзеяння аказаўся бенаур, рукі хлопца і дзяўчыны сустрэліся. Вы не глядзелі адно аднаму ў вочы. У антракце не спыталіся ў бует. Пасля спектакля цалаваліся каля фантана “Хлопчык з лебедзем”.

І вось цяпер, калі вы чуеце слова тэатр, самахоць аднаўляецца адзін з гэтых успамінаў. Абодва ў нечым саромныя. Уласна для мяне і тое, і другое звязаны з Купалаўскім тэатрам, у назве якога тады яшчэ не існавала атрутнага слова — акадэмічны.

Гэтыя успаміны — усяго толькі спроба настроіць вас на пэўны лад успрымання далейшага. Калі існуе колькі пунктаў судакранання, лягчэй разумець іншага. Так, шчырая гаворка можа пайсці і паміж цалкам рознымі людзьмі, калі яны вып’юць колькі чарак разам. Агульны кайф яднае.

Мяне заўсёды здзіўляла маніякальнае жаданне беларускіх пісьменнікаў пры жыцці трапіць у школьную хрэстаматыю. Крыў божа

ад такой пашаны. Хрэстаматыя — могілкі літаратуры. На яе старонках мусяць ляжаць заслужаныя, вядомыя, народныя, лепшыя, але... нябожчыкі. Ад іх нельга чакаць ані новых твораў, ані неардынарных учынкаў, іх нельга судзіць па законах жывых, па законах нашага часу. Трапіць у хрэстаматыю пры жыцці ўсё адно, што стаць у маляўнічай паставе на Вайсковых могілках паміж надмагіллямі Янкі Купалы і Якуба Коласа, ды ўдаваць з сябе бронзавую скульптуру. Вам не падабаецца слова могілкі? Добра, заменім яго на музей, сэнс ад гэтага не зменіцца. Музей — могілкі рэчаў, тут імі не карыстаюцца, магнацкі кунтуш уроўнены ў правах з сцянаю святкай.

Драматургія — спецыфічны від мастацтва. Калі раман у выглядзе выданае кнігі — закончаны прадукт, то п’еса — паўфабрыкат. Для яе рэалізацыі неабходны спектакль. Кнігі працягваюць жыццё ў бібліятэках, п’есы, спектаклі — у тэатрах. Тэатральны працэс... час ідзе, адыходзяць пакаленні, школы, у ім тасма ёсць жывыя, ёсць нябожчыкі. Першым і другім, як вядома, супрацьпаказана існаваць разам. Вось тут я падвёў вас да раздарожжа,

патлумачылі, куды прывялі, але і памятым дзеткам у папрасаваных нагавічках з мамаю за руку? А на ранішніх суроа трымаць гэтых самых дзетак за рукі з мамамі на скразнячку між касай ды ўваходнымі дзвярамі, каб потым расказаць казачку дваццацігадовай даўніны (а грашовы збор харошы). Культура сцэнічная ў нас увогуле ёсць, хоць акцёры свецкіх каленны ды споднімі праз дзірачкі і дзіркі — тыя ж яшчэ дзірышчамі не назавеш, толькі ж дваццаты сезон працуюцца. Расказаць, бо ўсё паказанне, паводле тагачаснай рэжысуры, прадугледжвае якраз расказанне. Затое там сам Генадзь Аўсянінкаў іграе Крумкача, сваю другую вядомую ролю ў сённяшнім рэпертуары. Разумеець, ставіць знарок на выбітнага акцёра спектакль — дарагавата. Разумеець, ставіць знарок для дзяцей... Купалаў тэатр не хоча ставіць для дзяцей. Тэатр не хоча (хоць і мусяць) пускаць іх увечары і трымае на скразнячку ўраніцы. З гэтага тэатра ўцякае жыццё...

Але на гэтым скончыць няможна. Няможна, бо менавіта ў фатэлях (а не крэслах) Купалаўскага тэатра я адседзела сваёй маці спадніцы на каленях, я пазнавала старых акцёраў пасля спектакля ў скверы ля хлопчыка з гуссю-лебедзем. Мо таму цяпер маю імпат і патрэбу нешта звягаць, бо гэта — іхняя ласка, загадка, таемнасць; іхняя любоў, традыцыя, жыццё. З іхніх вачэй — у мае вочы, з іхніх рук — не, не ў мае... Хіба з іхняе сцэны да мяне ў залу. Без мяне, разумеець, у зале — ніяк. Каб маглі, дык абшліся б...

Я ідэалізу мінулае. Без яго, прывідна трывалага, мне не здужаць паскудстваў цяперашчыны; адміністрацыя, падобна, не памятае бацькоўскіх каленяў. У выніку тэатр абтрае, як пыл, мае сацыяльныя дамаганні (напалову патаемныя спадзяванні). Тэатр грэбуе маім дзіцем. Хто ўсур'ёз кігне на парадкі, не баючыся зачэпіць людзей, якія іх спарадзілі ды штотды дасканалы? І хоць тэатральныя парадкі, вядома, спараджае не толькі тэатр, ён, як і шмат хто іншы, таксама, з тым зямом, туды ж...

Тэатр ніяк не займаецца дзецьмі. Баіцца? Падсвядома, прыцішана, прыхавана. Бо заўсёды баіцца, калі думаеш толькі пра сёння, пра заўтра ды пра афішу ў друкарні. Няма ўладкі, кладара і нават якога памаўлявага дыктатара з паказкі, каб супакоіць сумленне. Каб настрашыць і загадаць не баіцца. Служба, маўляў, не дружба. Страшаць не так дзеці, як пакрымае пытанне "каму служуем". Так страшыць, што ўжо не радасна чуць, што самі акцёры, маўляў, дзеці...

Купалаўскі тэатр падсвядома і свядома не займаецца дзецьмі: з яго ўцякае жыццё. Да дзяцей, якія яшчэ радуецца чытанкам-маляванкам нароўні з камп'ютэрнымі забавамі, а ў добрых кніжках без акцёрскай падказкі чытаюць пра тое, як "дзеля маёй вялікай мары пра мудрасць і веды я пераадолеў свой страх і спытаўся ў Слаўнага, і сказаў: "Уладар, ці прада, што ты і Таш — адно? Леў зарыкаў так, што зямля скаланулася, але гневаўся ён не на мяне, і мовіў: "Гэта хлусня. І не таму я прыняў тваё слагаванне, што мы — адно, а таму, што мы — супрацьлеглыя; і я на такіх розных, што калі слагаванне мярзотнае, яно не можа быць мне, а калі слагаванне не мярзотнае, яно не можа быць ёй. Дык вось, калі хтосьці клянецца імем Таш і трымае клятву дзеля праўды, мной ён клянецца, не ведаючы, і я ўзнагароджу яго. Калі ж ён зробіць злюе ў мае імя, хай ён кажа: "Аслан" — Таш ён слагаве, і Таш прыме ягонае слагаванне. Ці зразумеў ты, дзіця?" І я адказаў: "Уладыка, табе вядома, колькі я зразумеў". І яшчэ ён сказаў, як таго вымагаў з мяне існасць: "Я ж шукаў Таш усе мае дні". — "Улюбёны сын мой, — сказаў мне Слаўны, — калі б не да мяне ты імкнуўся, ты б не шукаў

Ю. Авяр'янаў (Радца) і С. Станюта (Бабуля) у спектаклі "Снежная каралева".

так доўга і слухна. Кожны знаходзіць тое, што шукае на самай справе". Так цяпер пішуць пра гэта нават у дзіцячых кніжках.

Тэатр, утвораны і выгадаваны на сямейнай мадэлі, ці то перажыў ужо, ці то не зробіцца спраўнаю, праўдзіваю сям'ёю. Хутчэй за ўсё, гэта натуральна. Бо калі напісаць, што тэатр-сім'я не зважае на дзяцей, дык пытанне "каму служуем" не трэба задаваць. Тады і без яго зразумела, — каму... Купалаўскі тэатр застаецца адным з радкіх месцаў, дзе адны дзеці змогуць слухацца ў мову, на якой размаўляюць са сцэны, а другія дзеці — ціхусенька паправіць артыстаў, дастаючы да мамчынага вуха. Недабкі, разумеець, гэтыя. Мала бацькоў ды дзядоў трэслі-шуматалі. Паспадываліся, разумеець, ізноў дзяцей навучылі, пра Аслана чытаюць, — на мо-ове! Дык няхай (замест рэзарвацыі?) будзе для іх Купалаў тэатр. Я гэта — сур'ёзна. Бо самае верагоднае — атрымаць адказ на пытанне "каму служуем" — надарыцца толькі тады, калі трэба будзе выбіраць. З дзецьмі-недабкімаі або... на скразнячку і разам з мамамі. За рукі.

І я думаю, няшмат чые дзеці выстаюць на скразнячку. Бо ў большыні бацькоў гнездзіцца адметнае, вытанчанае, няскратнае пачуццё лёгкай пагарды да тых, хто там, на скразнячку, апынаецца. І выбітнае акцёрскае майстэрства тут ні пры чым.

Калі з тэатра ўцякае жыццё...

На гэтым можна было б і скончыць. Але ж дзеткі маюць такую дзівосную асаблівасць — робяцца дарослымі. І нашы — зробіцца. Не адседзеўшы маміны спадніцы ў купалаўскіх фатэлях. Тэатр тым часам адсвяткуе сваё стагоддзе, але хто будзе пільнаваць сіваватых старых ля фантаннага хлопчыка з гуссю-лебедзем, каб паведаміць усяму скверу, звяртаючыся да мамы: "Артыст пайшоў!"? Зрэшты, здаецца, і ўжо не часта хто пільнуе... Хто? Той, без каго не мае сэнсу круціцца сёння, выжываць заўтра, а паслязаўтра дамаўляюцца з друкарняю пра афішу. Бо паслязаўтра ён у тэатр не прыйдзе. І на гэтым можна будзе скончыць.

— Мамачка, ты ў тэатр збіраешся? — з перадпакою чую голас сына-першакласніка. — Мамачка, а можна — я з табою? Я сам у школу прачнуся, толькі вазьмі...

Дзеці хутка забываюцца на скразнячку.

Жана ЛАШКЕВІЧ

Фота А. ДЗМІТРЬЕВА з архіва тэатра

калі вы, як і я, драматург. Калі ж вы глядач, то глядзіце далей, такая ваша доля. Тэатральныя могілкі — акадэмічныя тэатры. Гэта вынікае з іхняе назвы. Скажыце мастаку-жываліцу, што ён акадэмічны мастак — пакрыўдзіцца. А скажыце драматургу, што яго паставіць акадэмічны тэатр — узрадуецца. Маніякальная цяга пісьменнікаў да хрэстаматы. Прага трапіць на могілкі раней адведзенага богама часу.

Я, крыў божа, не супраць існавання бібліятэк, хрэстаматы, могілак, крэматорыяў і акадэмічных тэатраў. Задача апошніх — захоўваць тое, што ўжо не падлягае зменам. Я мару, каб мажліва было прывісіць у Купалаўскі тэатр і паглядзець традыцыйны беларускі спектакль: камедыю, трагедыю, драму, фарс, абсурд, трагікамедыю. Паглядзець спектаклі па п'есах беларускіх класікаў драматургіі і колькі п'ес сусветнае класікі, пастаўленых у традыцыйных беларускіх тэатральных школах. Я пачынаю баяцца, калі ад акадэмічнага тэатра патрабуюць чакаючы наваціру, — гэта не ягоная задача. Ададце Кесару Кесараву, а Богу — Богава. Іншыя тэатры мусяць працаваць традыцыі, акадэмічны тэатр — іх захоўваць. Інакш парушыцца сувязь часоў.

Магчыма, я пераканаў вас, драматургаў, рэжысёраў. І тут высветлілася небяспечная рэч: рэпертуар такога тэатра немагчыма запоўніць айчынай драматургіяй: "Паўлінка", "Тутэйшыя", "Раскіданае гняздо", "Пінская

Максім КЛІМОВІЧ

шляхта", "Хто смяецца апошнім?" Асабліва дэпытлівая назавуць яшчэ дзве-тры п'есы, якія становіцца не ўрадуецца. "Selanku" — "Ідылю" прашу не называць, бо напісана яна па-польску.

Беларускай драматургіі, як замкнёнай, самадастатковай школы, не існуе, нягледзячы на тое, што ў савецкія часы нашы п'есы ставіліся па ўсім СССР. Сорамна прызнавацца, але мы былі толькі адным з класаў савецкай школы. Знікла дзяржава-імперыя — зрабіліся нецікавымі п'есы. І тут наш прарыў на культурным фронце ў выніку абярнуўся паразам. Што рабіць? Пісаць, ставіць п'есы, ператвараць іх у спектаклі. Шмат што знікне, адыдзе ў нябыт, але нешта з напісанага і застанецца — стане з часам беларускаю нацыянальнаю школаю, якую нельга будзе збытаць ані з чьёй іншай. Давайце мірыцца з думкаю, што ўласнае надмагілле, як гэта ні зманліва, лепш не бачыць. Пакінем акадэмічныя тэатры ў спакой. Рэжысёры самі падшукваюць п'есы, навукоўцы вызначаюць з хрэстаматыямі. Давайце чешыць вэце думкаю, што нехта потым — у наступным стагоддзі — згадае, як першы раз самахоць купіў білет у Купалаўскі тэатр, усломніць, як сустраўся рукі хлопца і дзяўчыны...

Магчыма, гэта адбудзецца на "Паўлінцы", а магчыма, да суверэнага набору беларускіх п'ес дададуцца і новыя творы.

ПРАЗ ГОД АД ЧАСУ РАЗВІТАННЯ

Тэатр імя Івана Мележа — былы Мазырскі эксперыментальны тэатр "Верасень". Эксперимент скончыўся спектаклем "WELCOME да нашай вёскі" і жорсткім няпоспехам на адным з міжнародных фестываляў. Выйсце бачылася ў змене кіраўніцтва тэатра, бо звычайна разам з ім, кіраўніцтвам, мяняюцца і творчыя запатрабаванні. У Мазыры, такім чынам, з'явіўся Валеры Ласоўскі разам са сваімі ўяўленнямі пра тэатр... на вялікай адлегласці ад буйных тэатральных цэнтраў.

26 лютага Рэспубліканская творчая майстэрня-лабараторыя малых тэатральных форм на базе Маладзёжнага тэатра прымаля чарговых гасцей — пастаноўку мазырчукоў паводле Сяргея Кавалёва, а менавіта — "Трышчана ды вкоту". І ўжо пераступіўшы парог залы, мусіла ўпэўніцца, зірнуўшы на дэкарацыі: сярэднявечам ды рыцарствам не патыхае. (Хоць пра рыцарства... гэта як сказаць.) Увазе публікі прапанавалі найсважукую мазырскую прэм'еру паводле амерыканца Саймана "Як пазнаёміцца з бацькам" (п'еса яшчэ больш вядома пад назваю "Хачу здымацца ў кіно"). Што ж, і я ацанілі, абмеркавалі... Зазначыўшы, што падобных спектакляў ёсць, было ды будзе — шмат. Што сама вабная драматургія збярэ публіку ў залу. Што не ўсе спектаклі могуць ладна ўштукавацца ў памеры сцэны Маладзёжнага тэатра ды асвойтацца з ягонаю дзіўнаватаю на тэатральнае разуменне прастораю. Таму і везлі ў Мінск тое, што лаццей, а самым прыдатным стаўся Сайман...

Адзначалі безумоўны прафесійны гарт ды рост мазырскіх выканаўцаў; перашапталіся, між іншым, што такую геранію, як Валянціна Шаплякова (яна выконвала ролю Лібі), не часта можна спаткаць і на сталічных сцэнах: дасціпная, пластычная, гнуткая, адметна рухаецца, так што харэаграфічная падрыхтоўка — навідавоку, хораша прамаўляе, так што беларуская мова ў яе вуснах не матляецца змучаным, спакутаным "языком". Прыемна здзівіў расійскі артыст Вячаслаў Кузьмін, выканаўца ролі таго самага бацькі, з якім дзядухо ехала знаёміцца, — адпаведнаю культураю (яе, дарэчы, не бракавала ўсім выканаўцамі!), манерамі, стараннасцю ды паважным стаўленнем да беларускай артыкуляцыі. Заўвагі да Алены Пракопавай, па ролі — Стэфі, каханай жанчыны Лібінага бацькі, давалася толькі што не браць назад:

захварзла актрыса, і Алена ўвлялася ў спектакль з трох (!) рэпетыцый. Тэатр, нагадваю, не купалаўскі...

Мазырчукі пакінулі прыемнае ўражанне. Менавіта сваёю тактоўнаю тэатральнасцю, далікатнасцю, уважлівасцю... Трэба было бачыць, як акцёры сціпла селі на канапу, якая толькі што адпрацавала разам з імі ў спектаклі. Як слухалі крытыкаў, уздыхаючы ды перажываючы. Як пакусвалі вусны ў зале калегі-мележаўцы, ведаючы спектакль з лепшага боку. У Мінск прыехаў нават Андрэй Лазарэўскі, васьмідзесяцігадовы мазырскі акцёр, з усімі сваімі медалямі ды магутным творчым досведам. "Артысты падбіраюцца адметныя, напэўна, геранічныя, — казаў пра іх усіх, разам узятых, кіраўнік Валеры Ласоўскі. — Яны часам... не выходзяць з тэатра, рыхтуючы спектакль..." Рыхтуючы — казкі для дзяцей, "Даходнае месца" Астроўскага або "Гуляць дык гуляць" Куліка... "Акрамя горада, ягоных уладаў, у нас з'явіліся сябры ў камерцыйных структурах, — працягваў Валеры Ласоўскі. — Вытворча-гандлёвая кампанія "Белснабсэрвіс" дапамагла набыць дарагі рэжыміт ды апрацуць артыстаў..."

Уразіла ў расповядзе мастацкага кіраўніка (адначасова — дырэктара тэатра) іншае. Гараджане, тэлефануючы ў касу з пытаннем "Што ў вас там новага?" ды чуючы ў адказ пералік спектакляў, адказваюць са скрухаю: маўляў, бачылі ўжо і гэта, і тое, і нават па два разы хадзілі... Бачылі — за нейкі год! Год ад часу развітання з усімі эксперыментальнымі ілюзіямі. З часу абрання й надання тэатру Мележавага імя. З хвіліны ўсведамлення, што тэатры мусяць быць рознымі... Ды адрознымі.

Ёсць тэатры, пра якіх няможна скласці праўдзівага меркавання, не лабачыўшы ў звыклым, свайкім тэатральным асяродку. Таму не менш каштоўным за прыезд мазырчукоў у майстэрню-лабараторыю зрабілася жаданне тых, хто ўдзельнічаў у рабоце, наведзець тэатр на базе ў Мазыры. Балазе, там ёсць што паглядзець.

Ж.Л.

P.S. Падрабязна пра дзейнасць рэспубліканскай творчай майстэрні-лабараторыі малых тэатральных форм у бліжэйшых нумарах "ЛіМа" распавядзе крытык Рычард Смольскі.

Музыка

ВЕДАЮЦЬ У ЕЎРОПЕ...

На працягу пяці гадоў прыязджаю ў Лідскае музычнае вучылішча, каб даць урокі кампазіцыі. І ўсе пяць гадоў не перастаю здзіўляцца, як наладжаны ў ім вучэбна-выхавальчы працэс, з якой самааддачай працуюць выкладчыкі. Немалая заслуга ў гэтым належыць дырэктару вучылішча Міхалу Андрэвічу Баравічу, сапраўднаму энтузіясту музычнай адукацыі.

Я папрасіў Міхала Андрэвіча расказаць пра творчы сувязі Лідскага музычнага вучылішча з замежнымі краінамі.

— Першымі нашымі "ластаўкамі" за мяккой, — адзначыў ён, — былі эстрадны ансамбль "Фестываль", якім кіруе Уладзімір Бубен, і яго вучанца Святлана Квач. У 1990 годзе яны ўдзельнічалі ў Міжнародным фестывалі акардоннай музыкі ў Вільніосе. Праз год ансамбль выступіў з новай праграмай на рэгіянальным конкурсе ў польскім горадзе Аўгуставе і на Міжнародным фестывалі ў латвійскім горадзе Даўгапілсе. У 1992 годзе Беластоцкае радыё прадаставіла магчымасць ансамблю Бубена іграць у прамым эфіры. Канцэрт даваўся не толькі для радыёслухаючых, але і для выбранай публікі, што сабралася ў студыі радыёцэнтра. Лідчане пакарылі аўдыторыю майстэрствам і вытанчаным густам. 1993 год — новы поспех Уладзімір Бубен і Святлана Квач былі адзначаны дыпламамі на адным з самых аўтарытэтных еўрапейскіх конкурсаў акардоннага інструмента ў горадзе Клінгенталі (Германія). Для баянастаў і акардоннастаў усё гэта конкурс азначае прыблізна тое ж, што для п'яністаў Міжнародны конкурс імя Чайкоўскага.

Вось яшчэ адна памятная падзея: Аўстрыя, горад Інсбрук. З 4 па 7 мая 1995 года тут праходзіў IV Міжнародны фестываль акардоннай музыкі, на які прыехалі 270 акардонных аркестраў і ансамбляў з 12 краін. Адзіным прадстаўніком СНД аказаўся лідскі ансамбль. І ён меў гонар выступіць у заключным гала-канцэрце! Пасля Аўстрыі "Фестываль" наведваў не менш шырока-маштабны і цікавы форум у Даніі. Паспеха Уладзіміра Бубена засведчылі ягоны талент — як педагога і выканаўцы. Бубен — гэта практычна адзіны ў рэспубліцы акардонніст, які канцэртуе на такім высокім узроўні.

— Верагодна, у вучылішчы ёсць і іншыя калектывы, з мастацтвам якіх змаглі пазнаёміцца еўрапейцы?

— Не раз выезджаў за рубж аркестр беларускіх народных інструментаў пад кіраўніцтвам Алены Сечка. У 1991—1992 гадах ён дэманстраваў сваё майстэрства ў Польшчы.

Хутка некаторыя нашы калектывы, а іменна: аркестр беларускіх народных інструментаў, інструментальны ансамбль "Калейдаскоп" (кіраўнік Васіль Сечка) і вакальная група народнага хору (кіраўнік Тамара Харашылава) здзейснілі двухтыднёвае турне па Германіі. Іх цёпла прымалі ў Грэвсімолене, Вісмары, Анкламе, Любеку, Гамбургу.

— Я чуў пра цікавы артыстычны лёс нядаўняй выпускнікоў вучылішча Уладзіміра Нехвадовіча і Валеры Салькоўскага...

— Закончыўшы наша вучылішча, Нехвадовіч і Салькоўскі прадоўжылі навучанне ў Санкт-Пецярбургскай кансерваторыі. Потым Нехвадовіч перавёўся ў Гаюверскую вышэйшую школу музыкі і тэатра. Аднакурснікі вырашылі стварыць рэдкі ансамбль баяна (Нехвадовіч) і гусляў (Салькоўскі). У такім складзе яны пачалі працаваць у Кельнскай філармоніі. З цягам часу яны аб'ездзілі ўсю Германію. Добра заявілі пра сябе, напрыклад, на прэстыжным фестывалі зямлі Шлезвіг-Гальштэйна. Ім апладзіравалі ў Аўстрыі, Галандыі, Італіі, Францыі. Дуэт атрымаў пераможную перамогу на Міжнародным конкурсе ў італьянскім горадзе Кастальфедарда. Нехвадовіч і Салькоўскі заваявалі II месца ў катэгорыі ансамбляў. Адначасова Нехвадовічу было прысуджана III месца ў катэгорыі салістаў. Пасля конкурсу лаўрэаты далі серыю канцэртаў у Бразіліі і Грэцыі. Цяпер яны жывуць і працуюць у Заходняй Еўропе.

— Не кожнае вучылішча можа пахваліцца такімі гадаванцамі...

— Аднак варты ўспомніць і пра маладых кампазітараў — выхаванцаў вучылішча, якія сталі лаўрэатамі міжнародных конкурсаў маладых кампазітараў "Надзея-92" і "Надзея-93". Нягледзячы на тое, што конкурс "Надзея" праходзіў у Гродне, нашы пачынаючыя аўтары ўступілі ў барацьбу са сваімі равеснікамі з розных краін. І яны паказалі сябе з лепшага боку. Гаворка пра Ніну Ролік і Яўгена Ларыёнава, якія атрымалі дыпламы лаўрэатаў II і III ступені. Цяпер яны вучацца на кампазітарскім аддзяленні Беларускай акадэміі музыкі, аддадзена ў Дамітрыя Смольскага і Яўгена Глебава. Для нас гэта вялікае дасягненне, і мёк іншым, гэта было б немагчыма без вашых педагагічных намаганняў, Віталь Канстанцінавіч.

— Дзякуй за кампліменты!

**Гутарыў Віталь РАДЗІЕНАЎ,
старшыня Асацыяцыі кампазітараў
Гродзеншчыны**

РУПЛІВЕЦ НА НІВЕ ПЕРАКЛАДУ

Сярод тых, хто шмат зрабіў дзеля прапаганды беларускай літаратуры, — і Міхаіл Гарбачоў. Нарадзіўся Міхаіл Васільевіч на Беларусі, у вёсцы Бесціна цяперашняга Сенніцкага раёна 24 сакавіка 1921 года. У 1951 годзе скончыў Маскоўскі паліграфічны інстытут. У апошнія гады (памёр у 1981 годзе) працаваў у апарце Саюза пісьменнікаў СССР.

Дзякуючы М. Гарбачоў чытачы колішняга Саветаў Саюза змаглі пазнаёміцца на рускай мове з раманамі І. Мележа "Людзі на балоце", І. Навуменкі "Вецер у соснах" і "Сорак трэці", І. Чыгрынава "Плач перапёлкі", В. Адамчыка "Чужая бацькаўшчына", апавесцямі В. Быкава "Альпійская балада", "Трэцяя ракета", "Мёртвым не баліць". М. Гарбачоў пераўвасобіў па-руску і паасобна творы А. Кулакоўскага, М. Лупсякова, І. Пташнікава, І. Шамякіна і іншых пісьменнікаў.

БАЛГАРЫН — СЯБРА БЕЛАРУСАЎ

Спонілася 70 гадоў з дня нараджэння вядомага балгарскага паэта, празаіка, а да ўсяго і перакладчыка нашай літаратуры Івана Давыдкава (памёр у 1990 годзе). І. Давыдкаў нямаў зрабіў для таго, каб балгарскі чытач лепш пазнаёміўся з творамі беларускіх пісьменнікаў і палюбіў іх.

Для кнігі Я. Купалы "Выбраныя вершы", што выйшла ў Сафіі ў 1962 годзе, ён пераклаў такія творы народнага песняра, як "Явар і каліна", "Выйдзе...", "З кутка жадання", "Асёл і яго цень", "Лён" і іншыя.

Па-балгарску І. Давыдкаў пераўвасобіў асобныя творы Я. Коласа, А. Куляшова, П. Панчанкі, М. Танка, П. Броўкі, Н. Гілевіча, А. Вялюгіна, а на Беларусі ён прысвяціў вершы "Вячэрняя песня" (пер. Н. Гілевіча), "Калі нарадзіўся мой сын..." (пер. П. Прыходзькі).

Творчасць балгарскага сябра на беларускай зямлі не абдзелена ўвагай. У 1970 годзе ў выдавецтве "Мастацкая літаратура" з'явілася кніга І. Давыдкава "Крокі вярнасці", творы для якой пераклалі Г. Бураўкін, Н. Гілевіч, А. Разанаў. Яго творы перакладалі таксама А. Вяцінскі, І. Калеснік, У. Паўлаў, М. Федзюковіч. Дзякуючы У. Анісковічу беларускі чытач змог пазнаёміцца з раманами І. Давыдкава "Белы конь за акном" (1981).

ЕХАЦЬ У ГОСЦІ ЁСЦЬ КУДЫ...

Апошнім часам Маладзечна набыло вядомасць як свая і культурныя акцыямі, так і партнёрскімі сувязямі. З 1987 г. яго пабрацімаў з'яўляецца нямецкі горад Эслінген. Той, маючы добры дзесятак партнёрскіх гарадоў па ўсёй Еўропе, вырашыў "падзяліцца" з маладзечанцамі. І вось у сярэдзіне сакавіка тут з'ехаліся дзве дэлегацыі: з самога Эслінгена і з польскага горада Петрыкаў Трыбунальскі.

Нягледзячы на тое, што іх прыезд супаў з традыцыйнай тэатральнай "Сакавіцай", гасцей сустракалі па поўнай праграме — г. зн. з абавязковай экскурсіяй у Хатынь (хаця Вязьніка куды бліжэй). У ГПТВ-21 адбылася сустрэча паўднёвых немцаў з культурна-асветным маладзечанскім аб'яднаннем "Сябрына". З нямецкага боку прысутнічалі бургамістар Удал Гольдман, эканамічныя саветнікі, прадстаўнікі грамадскіх арганізацый і германскай прэсы, Беларускі бок прадстаўлялі актывісты "Сябрыны" М. Кудзін (старшыня), Л. Попель, Г. Марачкіна, А. Лавіт, В. Карлеці, І. Сушко і іншыя, а таксама намеснік старшыні гарвыканкама Я. Ідэльчык, журналісты.

На рахунку "Сябрыны" — шэраг дабрачынных акцый па аказанні дапамогі медыцынскім установам горада (абсталеваннем і лекамі). У культурным плане гэтая грамадская арганізацыя яшчэ не самавызначылася, хаця аб'ядноўвае ў асноўным інтэлігенцыю горада.

З прадстаўнікамі Петрыкава Трыбунальскага была заключана партнёрская дамова. Гэта тым больш зручна і карысна, бо гарадок знаходзіцца пры шашы, якраз па дарозе ў Эслінген. Як хтось пажартаваў, "заедзем да вас, а там павачым, ці рухацца далей". Так што ў гасці маладзечанцам ёсць куды ехаць...

З НОВАЙ КНІГІ "НАШЭСЦЕ ПОЎНІ"

МАЎЧАННЕ-НОЧ

Варожыць ноч на месячным акрайцы,
мярэжам цемры прагнецца ахвяр.
Бярозы даўгавухія, як зайцы,
з апошніх сіл бягуць у промнях фар.

Чырвонае вуголле выграбае
з начы, як з печы, случкая шаша.
І поўня хваравітая, рабая
хаваецца між хмар ад скавыша.

Маўчыць зямля на пракаветнай мове,
маўчаць нябёсы над бязмовею рэк,
лясы замоўклі — горагна-рапгове,
замоўклі птушкі — скрушна, бы навек.

Ты, чалавек, не шыйся ў чарнабэжжа,
адпрэч бяседа з духамі начы.
З таго застоля выбавіць не зможа
цябе ніхто. Ты ноч перамаўчы.

Перачкай у сутаргах і свербе,
стрымайся ля апошнія мяжы,
як Чэхаў перад смерцю "ichsterbe"
на мове на чужацкай не кажы.

Як да маўчання цяжка прыцярнецца!
Яно — бы для гульця манашскі скіт,
дзе свечкі бласлаўленае цяпельца
і цені ад агню бягуць наўскід.

Ды прыйдзе дзень, як сын святога зіча,
і ў галасе патануць долы й гаць,
ячмень вусаты сонца заказыча,
каб жаўранку на забяўку аддаць.

ДОЖДЖ

Дождж, пракраўшыся ў храм на карнізе,
твар праявіць на белай сцяне.
І царква, нібы вежа ў Пізе,
нахіліўшыся, ў рэчку зірне.

Дождж абмые, напоіць, загоіць —
лісце, вербы і фрэскавы твар.
Нібы неба пярэстае доіць —
за вярхоўкі цягае званар.

Дождж стаіць ля царквы, як прыдзвернік,
як ля хорама бедны сваяк,
як ля храма разгублены вернік,
што малітву не ўспомніць ніяк.

Дождж пусціце ў ладанную прошчу!
Ён стаміўся стаяць, грэшны дождж.
Ён ляцеў, разбіваўся аб плочку,
уставаў, прадзіраўся праз хвошч.

Дождж на звонніцу сеецца скупа,
лёгкі, светлы, амаль што сухі.
Расчыніце не дзверы, а купал —
дождж жадае замольваць грахі!

Дождж — ён марыў пра райскія кушчы,
ды спагады людской не сустрэў
і пайшоў у паганскія пушчы,
дзе ён сам — бог для кветак і дрэў.

Дождж...

НАЎЗДАГОН СНЕГАПАДУ

Калі апаноўваюць чорныя думкі
калі аджыўляемся чорным хлебам
калі купальскую песню

адразу ж заглядывае чорная дзірка
што пасецца ўвесь час над Айчынай
і пануе маўчанне

калі смакуем чарніцы не языком,
а прыборам
калі нават магчыны выгук
Уладзіміра Дубоўкі
"чарнобылем не зарасцем"
не дапамагае

Ты вяртаеш маёй Радзіме
сапраўднасць
Яе белая імя

Цягнік адсопся, рушыў да сталіцы,
нырнуў у цемру, быццам у тунэль.
Пакуль ты спіш, чакана на сталыніцы
недапісаны ў поўнач рытурнэль.

Чыгунка натамлёная самлее,
на рэйках блісне месяц, як таўро.
Табе ж прысніцца бабка Саламея,
і соннік расшыфруе — на дабро.

А я, на шкле festina lente сцершы,
бы ваўкалак, імчу на паліках,
дапісваю нявыспаных вершы,
як Пастарнак, на ранніх цягніках.

На строфы іх прыпынкамі драбіла
дарога, ненадкупная, як лёс —
драўляна-металёвая драбіна,
што ўстане — і дастане да нябёс.

Прыпол ёй безазнак лісцём услаў і
адбегся прэч, спыніўся неспадзеў.
Дасні мой сон у ранішнім Заслаўі!
Я, нібы сон, цябе недаглядзеў.

Цягнік і той, гамуючы, з аглядкай,
кіўнецца ўбок няўжуднай галавой —
туды, дзе ў хатцы, нібы уніятка,
ты спіш паміж касцёлам і царквой.

ВЕРШ ПАСЛЯ ЭЛІЁТА

Якія выспы на якіх морах чакаюць нас
якія яблыккі ў якіх эдэмах
якія поўні даспяваюць на хвалях
дзе нас

Горы схіляць галовы ў малітве
ветразі матылькамі абсядуць
дугу небакраю
мора жыццём ў табе падгасподнікам
(чалавек жа амаль напалову з вады)

Ды горы сыходзяць караванам вярблюдаў
за небакрай
ды высахі крылы і пырхаюць ветразі
за небакрай
ды мора нібы з пэрлавічнай чарупіны
ўцякае з цябе
за небакрай

Дарогі — і ўсе улукаткі —
кружаць табе галаву
елкі — пабач — вершалінамі
ўвінчаны ў неба
можна нагнуць і паскубіць аблок

Якія бязлюдныя выспы
якія каляровыя моры
якія набожныя горы
пасля гукання вясны гукацьмуць нас
мая берагіня

Вецер, нібы лёкай каля брычкі,
стане пры аўтобусным вакне.
Ты патушыш польмя спаднічкі,
што рапгоўна ў гору шугане,

і пасланкай дзёмухаўцовых ранкаў
прызямлішся там, дзе ўжо імгла.
Як бы ты ішла з высокіх ганкаў,
па шыкоўных лесвіцах плыла!

Глянц на месяц — там чыя айчына?
Сонца знікла ў залатым чаўне.
Воблака, як мокрая аўчына,
у начоўках ночы патане.

Смольны бор раздарвае нахончы,
у гушчар схавалца мусіў страх.
Як ты бегла ў неба — з Радагошчы,
вогнішчу купальскаму сястра!..

А тамтэйшы вецер, нібы віцязь,
крупніку, нявначай, пераніў —
паўдубровы нахіліў у Свіцязь
і краіну нчодра накрапіў...

Лісцем, у скалелых дрэў забраным,
восень не нацешыцца ў вакне.
Бразне поўнач брамкай, як забралам,
і ў чужое хаце нас замкне.

Вуліцы места маўчаць без'языка.
Цягнуцца цугам праз парк ліхтары.
Грае ў тунелі на скрыпцы музыка —
халодна музыка жыць на двары.

Вецер-байчак з-над Татарскіх гарадоў
плочку ў абдымках гуллівых крутне,
на ўкамянелым гармоніку сходаў
вытне нанеў, што расчуліць мяне.

Не паланез, не ваярскія гімны,
нешта — каб слухалі дрэвы і гмах,
каб разгваеўся, пануры і схімны,
смахам гірляндавым вечар-манах...

Нібы вяртаючы сябру пазыку,
што меркаваў быў — вазьму ў падарож,
кіну я сумнаму ветру-музыку
ў шапку апошні заношаны грош.

ГОРАД

Ізноў вяльможны ягамосць
мяне пільнуе ў хворым парку.
Ён мой, ён мой каменны госць,
ён госць, з якім не вып'еш чарку.

У белым прадзіве бяроз,
у шэрай павуціне клёнаў
трапечацца сузор'е Воз
без нараканняў і праклёнаў.

Я крыкну, выклічу цябе.
Сяброў каменных мне не трэба!
Па вадаспёкавай трубе
мой голас выльецца ў неба.

Ды й там, падслуханы віжом,
заплача ён аб зямным шчасці.
Вяртацца будзе капяжом,
каб да каменных ног упасці.

РАНИЦАЙ

Печ — на хату прыполам белым,
бы пацвельвае — чухані.
Б'юць вагнішчу чалом спатнелым
кучаравыя чыгуны.

А на печы трыбух авечы —
футра кияская на плячы.
Казыталі
пад пахай печы
ў качарэжніку рагачы.

Дым выльётваў на пацягушкі
і за ветрам імчаў — чуйдух.
Зачыняліся раптам юшкі —
ажно засланкай бразгаў дух.

Мулка ў кроквах было лясінам.
Кот учадзельны іхаўся прэч.
Прыпек змёўшы крылом гусіным,
мела з жаркасіці пані-печ.

Галі Хінцы-Янушкевіч

У воблаку, бы ў белай сымшы,
на ветры сох зляжалы пух.
У далі вязань граў на скрыпцы,
жывіў нябесным гукам дух.

Пайшоў паўстанцам з роднай хаты
і смых — з гаспадаром у лес.
Скажы — ён падпілае краты!
А вязень грае паланез.

На бітву музыка не звала,
глушыць яе было — дарма.
Нібыта камерная зала
была вакол, а не турма.

А на запясах гнёў вызвоньваў
спіха ў маністы кайданоў,
чакаў мелоды вызвольнай,
каб бунтаваць пачаць наноў...

На твар, на звязненыя рукі
упаў бязважкі цень крыла —
і нескаронных гімнаў згукі
на волю, праз катюні й мукі,
праз краты скрыпка падала.

Маўчаў капеж, нырнуўшы ў жолаб.
Пасланец люду, дрэў і траў,
матыў вызвольны ў дзюбку голуб,
нібы галінку пальмы, браў.

ЗІМА

У сумёгах двары сядзелі.
Вырасталі думы ўвачавідкі —
быццам хаты пралі кудзелю,
з белых хмараў цягнуць ніткі.

Даўно бянтэжыць, нават здзіўляе мяне адна акалічнасць, звязаная са словам *агонь*. Паўна, шануюныя чытачы, і вас таксама. Вось прачыталі вы ў загалюку гэтае слова і — якія згадкі, асацыяцыі яно ў вас выклікала? Правільна, *агонь* — гэта цяпло, а значыць — ласка, пяшчота, дабрныя, прыязнасць, спагада, дапамога, паратунак, урэшце. Усё гэта, напэўна, ажно адтуль, ад першага агню, які даў людзям мужны і добры Праметэй; ад агню, які і дапамог чалавеку стаць чалавекам, з якім ён, яшчэ не надта рознячыся ад іншых жывёлін, адчуў раптам сябе пераможцам над імі і ўпершыню ад ўсведамлення гэтага горда засмяўся (калі згадаць запомненую змалку многімі з нас аповець Янкi Маўра "Чалавек ідзе"). Зайсці на агеньчык... Пасядзець ля цяпельца... Святло бацькоўскай хаты... Цяпло матчыных рук... Агонь душы і сэрца жар... Ланцужок гэты, выток якога ўсё ў тым жа кароценькім слове "агонь", можна доўжыць бясконца. І толькі зрэдку, пры не самай лепшай нагодзе мы ўсведамляем, што агонь яшчэ — і магутная разбуральная, знішчальная, бязлігасная стыхія. Гэта тады, калі добры ласкавы агонь ператвараецца ў страшны, люты, усепаглынальны *пажар*.

Да пажару ж у нас, грэшных, адносіны бадай што такія, як і да турмы ці жабрачай торбы. Памятаем, што не трэба заракацца ні таго, ні другога, аднак жа памятаем — безадносна да сябе. Маўляў, здарыцца бяда тая не са мною, а з некім іншым. Так і да пажару. Не дай Бог, вядома, але ж — ліха гэтае мяне абміне, абыдзе бокам. А між тым...

Летась у Беларусі адбылося 17117 пажараў. У іх загінула 664 чалавекі, у тым ліку — 75 дзяцей. Агнём знішчана матэрыяльных каштоўнасцей на 203 мільярды рублёў.

Лічбы — ашаламляюць! Не, зусім не добранькі тут агонь — пякельны ён!

Падзяліце агульную лічбу пажараў на колькасць дзён у годзе. Што атрымаецца? Больш чым па 44 пажары штодня, без святаў і выхадных! І кожны, нават калі ён без ахвяр і не надта пражэрлівы, — не жартачкі. Кожны — чалавечая трагедыя. Чалавечая!

Ды ўсё ж спахоплываемся, скаланаем мы толькі тады, калі здараецца нешта ўжо зусім страшэннае. Як летась у Смалявіцкім раёне, калі ў выніку пажару ў рабочым жыллёвым блоку загінула адразу некалькі маладых хлопцаў. Ці як зусім нядаўна ў Крычаве, дзе ад пажару ў інтэрнаце-маласямейцы завода гумава-тэхнічных вырабаў загінула сямёра чалавек, у тым ліку двое дзяцей, а адзінаццаць шпіталізаваны.

Чаму такая трывожная статыстыка? Дзе, у чым галоўныя прычыны трагедый? Хто ці што вінаваты? Што рабіць, каб зменшыць страты?

Гэтыя пытанні і прывялі мяне да, так бы мовіць, "галоўнага пажарніка" нашай краіны. Мой суседнік — начальнік Галоўнага ўпраўлення ваенізаваўнай пажарнай службы МУС РБ, галоўны дзяржаўны інспектар РБ па пажарным нагляду, акадэмік Беларускай інжынернай акадэміі генерал-маёр В. П. АСТАПАЎ.

АГОНЬ АДМІСЦІЦА, КАЛІ ЯГО ЎЦВЕЛІШ

— Валерый Пятровіч, не здзіўлены, што на гутарку з вамі наспраціўся "ЛіМ" — газета творчай інтэлігенцыі Беларусі?

— Не, не здзіўлены. Па-першае, газету вашу ведаю. Па-другое, падпісчыкі і чытачы "ЛіМа" — гэта частка нашай грамадскасці, а грамадскасць павінна быць сёння занепакоена станам, скажам так, нашай пажарнай бяспекі. І не проста занепакоена. Мне думаецца, мы павінны ў прынцыпе па-іншаму глянуць на многія звычайныя рэчы. У грамадскім уяўленні даўно і надзейна ўсталявалася думка пра пажар як пра падзею выключную, што адносіцца да з'яў стыхійных і не залежыць ад волі і паводзін чалавека. А гэта ж не зусім так, хутчэй — зусім не так. Трэба, нарэшце, усявядоміць усю сур'езнасць праблемы і адказнасці за яе. Адказнасці кожнага з нас без выключэння.

— Зводкі вашага ведамства сведчаць аб тым, што вогненная, калі можна сказаць, сітуацыя ў Беларусі ці не экстрэмальная і мае сімптомы да яшчэ большага ўскладнення. Таму і павінна быць прыцягнута ўвага грамадскасці да праблем пажарнай бяспекі? Дык мо не толькі грамадскасці? Мо для павышэння ўзроўню гэтай бяспекі ёсць неадкладная патрэба ў радыкальных мерах на ўрадавым, дзяржаўным узроўні?

— Ну, вы, газетчыкі, схільныя да перабольшванняў, да катэгарычнасці сцвярдзенняў... Сітуацыя, вядома, сур'езная, вельмі няпростая. Але ж і мы не спім у шапку; які ні цяжка даводзіцца, але трымаем гэтую самую вогненную сітуацыю пад кантролем, стараемся дзейнічаць аператыўна і дзейсна. А што да мер на дзяржаўным узроўні, дык... Мы нарэшце якраз і дамагліся такіх мер. Прыняты закон "Аб зборах на ўтрыманне пажарнай службы", а таксама пастанова Кабінета Міністраў, паводле якой за кошт сродкаў ад падаткаў створана ваенізаваўная пажарная служба... Гэтыя дакументы, хоць і прыняты яны са спазненнем, усё ж дапамаглі нам не спазніцца зусім і ў многім папярэдзіць тое, што мы бачылі і бачым у нашых суседзях. Дзякаваць Богу, мы ўбеглі ад такіх пажараў, як на шынным камбінаце ў Маскве ці на радыётэлецэнтры ў Кіеве. Канешне, стопрацэнтны гаранты ад такіх трагедый ніког даць не можа, але ўсё ж мы многае зрабілі для стварэння такіх гарантый. І не таму, што мы, маўляў, разумнейшыя за сваіх суседзях. Нягледзячы на тое, што за пяць гадоў наша грамадскасць так і не змагла прайсці навуку паразумення і згоды, мы ўсё ж змаглі пераканаць — не лабіраваць, а менавіта пераканаць! — прэзідэнта, урад, Вярхоўны Савет і тую самую грамадскасць у неабходнасці згаданага закона. Мы, вядома, не спадзяваліся, што пасля гэтага на нас праліецца фінансавы дождж. Ён і не праліўся. Праліліся ўсяго толькі слёзы Божыя. Але і яны дапамаглі таму, каб мы не толькі выжылі эканамічна, але і не згарэлі. Маю на ўвазе не службу нашу пажарную, а ўсю краіну. Бо — маглі б згарэць. Бо дастаткова сказаць, што да 1991 года, адносна спакойнага ў фінансавых адносінах, вёска ўтрымлівала пажарную службу па крайняй меры ў 2—3 разы даражэйшую, скажам так, чым сёння. Або такі факт. Сёлета

ў сітуацыі чатырохмесячных бесперапынных маразоў мы маем павелічэнне пажараў на 27,5 працэнтаў. Усяго толькі! Бо ўвогуле пры такіх экстрэмальных сітуацыях колькасць іх узрасце, як правіла, у 2,5—3 разы. Значыць, жывем і працуем мы недарэмна. Тым не менш, ёсць у нас апаненты, якія гавораць, што мы непамерна раздзьмулі пажарны падатак. Самае сумнае ў тым, што сярод гэтых апанентаў і такая асоба, як Станіслаў Багданкевіч. Я вельмі паважаю яго і не магу не здзіўляцца, як ён, прафесар, высокаадукаваны, дасведчаны чалавек, не бачыць праблемы. Відаць, ён даўно не быў у вёсцы, а калі быў, дык ездзіў па добрых дарогах і заходзіў у дагледжаныя хаты з маладымі, моцнымі гаспадарамі. Бо калі б ён трошкі збочыў з асфальту ды зазірнуў у выміраючыя вёскі, у пахільныя хаціны з адзінокімі старымі, калі б пабачыў жудасную галечу і дэградацыю, у яго б не павярнуўся язык гаварыць, што пажарнікі, маўляў, лабіруюць Вярхоўны Савет дзеля большых "пажарных" падаткаў. Калі б ён, скажам, пабыў на пажары ў вёсачцы пад Рудзенскам, у якім загінула ажно шэсць чалавек. На пажары, які быў, можна сказаць, запраграмаваны. Там грубка была пастаноўлена на драўляныя брусы, а сценкі яе выкладзены ўсяго ў чвэрць цагліны. Калі б ён ведаў, што ва ўсім цывілізаваным свеце ў кожным гаражы, на кожнай дачы, у кожнай кватэры, у кожным доме вогнетушыцель — прадмет першай неабходнасці, а ў нас і думкі пра гэта няма, ён не казаў бы гэтак. У нас на 300 квадратных кіламетраў дзяжураць два юныя пажарныя, з якіх мы стараемся зрабіць віртуозаў, каб яны маглі ўсё — і пажар патушыць, і аварыю ліквідаваць, і памагчы ў бядзе чалавеку. Вядома, мы не заходзяць рэкламнай службе "911" і ў гэтым стагоддзі ёю не станем, аднак жа выпатрабаваныя намі закон гарантуе хоць нейкія сродкі ў развіццё, проста ў жыццядзейнасць нашай службы.

— Валерый Пятровіч, што такое сёння пажар у нашай краіне адносна яго першапрычыннасці? Гэта што — аб'ектыўная заканамернасць, усеагульнае жабрацтва, недахоп культуры, нізкі ўзровень эканомікі, абуральная безадказнасць, якая пранізвае ўсё наша грамадства?

— І тое, і другое, і трэцяе... У нас у краіне 2,2 мільёна пенсіянераў. Сацыяльныя службы з цяжкасцю абслугоўваюць перыядычна толькі 20 тысяч чалавек, па нашых жа падліках патрэбны пастаянны нагляд за 200 тысячамі адзіночкі старых людзей. Гэта тыя старыя людзі, якіх раней у сем'ях не дапускалі ні да грубкі, ні да лямпі, ні нават да лучыны. Сёння яны пакінуты на волю Бога, многія — пры жывых дзецях і ўнуках. А стары чалавек ёсць стары чалавек. Некаторыя ў такім стане, што самі раскладуць вогнішча сярод хаты, іншыя гінуць ля электра-ці газавай пліты, ля тэлевізара, ад свавольства з агнём пакінутых на іх дзяцей. А п'янства? Яно стала дзяржаўнай праблемай! Менавіта на глебе п'янства ўзнікае большасць пажараў. Аналіз сведчыць, што 63 працэнта ахвяр пажару — людзі ў нецвярозым стане. Пенсіянераў, дарэчы, сярод ахвяр — 30 працэнтаў, дзяцей — 17 працэнтаў.

— Паўна, можна сказаць і наадварот:

сучасны камфорт, розныя адзелачныя матэрыялы, якія прыйшлі ў нашы дамы і кватэры, таксама спрыяюць пажарам?

— Бясспрэчна. Сёння не толькі кватэры і дамы, а і школы, прадпрыемствы, установы — гэта склады хіміі, сапраўдныя хімічныя лабараторыі, у якіх для агню "тут корм багаты", як пісаў паэт. Самае ж страшнае нават не ў агні, а ў дыме. Калі раней чалавека выхоплівалі з палаючага дома, ён яшчэ мог жыць ды жыць. А сёння ён гіне праз 4—6 хвілін знаходжання ў атручаным прадуктамі гарэння асяроддзі. Дзіцяці дастаткова ўсяго 1,5—2 мінут. Ды што гаварыць пра хвіліны! Досыць 5—6 удыхаў гэтага хімічнага чаду, а дзіцяці і 2—3, як наступае незваротны ацёт лёгкіх і непазбежная пагібель. Сучасны камфорт, як вычэкаеце, ва ўмовах пажару імгненна ператварае кватэру ў газавую камеру з 70 атручваючых рэчываў. Верагоднасць цяжкіх наступстваў пажару сёння непараўнальна большая, чым раней, і адпаведна нанесеная шкода — велізарная.

— Ува ўсіх на сляху словаспалучэнне "пажарная бяспека". Што яно канкрэтна азначае?

— Гэта вырашэнне многіх-многіх пытанняў. Але ж каб яны вырашаліся! Правільней: каб жа мы маглі іх усе вырашыць! Напрыклад, на пажарнай машыне па ўсіх нормах павінна быць як мінімум 6 чалавек, ды яшчэ начальнік каравула, ды яшчэ звязно газа-дымавой службы мінімум з трох чалавек для работы ў проціагарах. А ў нас сёння ў вёсцы — 2 чалавекі: вадзіцель і начальнік каравула. Увесь штат пажарнай часткі — 8 чалавек і дзяжурства ў 3 змены. А ўвесь свет працуе на 4 зменах. У нас таксама ў законе закладзены 4 змены, ды пакуль што не да раскошы.

У сельскай мясцовасці ўвогуле ніколі не было дзяржаўнай пажарнай службы. Летась урад знізіў удвая падаткі для калгасаў і саўгасаў, значыць, яны сталі плаціць меней, чым плацілі раней, за ўтрыманне сваіх міжгаспадарчых апорных пунктаў пажарнай аховы. Сёлета Вярхоўны Савет прыняў папраўкі да закона, знізіўшы гэтыя падаткі яшчэ ў два з паловай разы. Значыць, збор на нашу службу з вёскі будзе ў 8 разоў меншы. А мы ні без таго ведаем, што гэты збор і раней складаў усяго толькі 20 працэнтаў ад неабходнага, 80 працэнтаў выдаткаў пакрылася за кошт нашай напалюжачай прамысловасці. Інакш кажучы, справядліваць у гэтай галіне дзейнасці для вёскі ўжо практычна наступіла, вёска субсідзіруецца амаль цалкам.

І самі, і з дапамогаю дасведчаных эканамістаў-фінансістаў мы падлічылі і ведаем дакладна свае патрэбы і выдаткі. Ведаем мы верхнюю планку, г. зн. тое, колькі нам трэба было б, каб наблізіцца ці нават зраўняцца з еўрапейскай пажарнай службай. Але ж гэтак выраза мы ведаем і ніжнюю планку — колькі нам неабходна, каб хоць бы выжыць, як-небудзь пратрымацца да лепшай пары. Ніжняя планка — гэта мяжа, праз якую нават у крытычны момант пераступаць нельга, інакш гэта будзе службовае злачынства як з нашага боку, з боку спецыялістаў, так і з боку тых, хто прымае законы. Закон мы адсталі, але зараз ідзе гаворка аб канкрэтнай лічбе ў бюджэце. Папярэдне яна была вызначана ў 250 мільярдаў

рублёў. Падкрэсліў і паўтару, што гэта — у 2 разы меней за неабходны мінімум. Сёння пажарная машына каштуе больш чым мільярд рублёў. А за тры гады, што папярэдзілі прыняццю закона, паспелі літаральна разрабаваць, прапіць ці прадаць на зачэпкі амаль усё. Не хацелася б пра гэта гаварыць, але — мы маем справу не з чым-небудзь, а з пажарамі. А народная прымаўка кажа: "Злодзей пройдзе — вузлы пакіне, а пажар усё чыста зліжа". Дык — на што мы скупімся?

Сэнс словаспалучэння "пажарная бяспека" — гэта найперш гарантыя бяспекі эканамічнага патэнцыялу краіны. А дзе гэтыя гарантыі, адкуль іх узяць? Вось мы 40 падраздзяленняў на прадпрыемствах перавалі на ўтрыманне ад збору, а 37 яшчэ не пераводзім пакуль раней гэтымі малаколькаснымі падраздзяленнямі ахоўвалася 300 прадпрыемстваў, сёння ж практычна ахоўваем 80. Гэта такія гіганты, як гродзенскі "Азот", наваполацкі "Палімір", нашы "МТЗ" і "МАЗ" і інш. А калі і іх пакінуць на волю лёсу? Будучы маскоўскія шынныя камбінаты і ў нас!

Да ўсяго ў Беларусі, акрамя прымітыўных вогнетушыцеляў, нічога не рабілася з пажарнага абсталявання, тэхнікі, экіпіроўкі — анічога. Нават абмундзіраванне пажарніка шлася недзе ў башкірскіх калоніях вязнямі. На Захадзе пажарнікі адначасова і выратавальнікі, яны выязджаюць па выкліку, маючы ў распарадженні 750 пазіцый забеспячэння: пажарнага рыштунку, тэхнікі, экіпіроўкі, сродкаў тушэння, нейтралізацыі і г. д. У нас раней гэтай лічбы складала недзе 150, а сёння маем не больш чым палову і таго, што мелі. А чым кампенсуецца гэты велізарны разрыў? Вядома ж, здароўем, павышанай рызыкай людзей, іх траўміраванасцю, а то і гібелью.

— Аварыі і пажары сапраўды сталі нашымі нацыянальнымі бедствамі, а мы ўсе, разам узятыя, быццам і не ўсведамляем гэтага. Уражанне такое, што часта нават тыя людзі, якія павінны былі б па сваіх абавязках клапаціцца аб пажарнай бяспецы, проста не думаюць пра гэта, і не разумеюць, што такая бяздумнасць — злачынства...

— Вось іменна! Ці абавязкова трэба ведаць пажарныя нарматывы ці нейкія іншыя тонкасці, каб не завальваць запасны выхад з цэха, або не забіваць дзверы цвікамі-двухсоткамі? Колькі можна тлумачыць чалавеку, што нельга накручваць у электрасетцы самаробныя спіралі? Я ўжо казаў пра вёску. Там большасць пажараў — ад п'янога ацяплення. Чаму? Ды таму, што печы тыя гадамі не рамантуюцца, калі, на правілах, іх трэба аглядаць двойчы на год, чысціць, бяліць? А электраправодка? Тут жа таксама ёсць свае параметры. Минула 12 гадоў — трэба мяняць. А мы сутыкаемся з выпадкамі, калі ў вясковых хатах праводка не мянялася 25 і больш гадоў, яна ўся проста спархнела. А над усім гэтым, яшчэ і яшчэ раз паўтару, — п'янства. Памятаеце, летась пад Смалявічамі загінула шасцёра маладых хлопцаў — мантажнікі газавога рама. Жылі яны ў жахлівых умовах. Пасля працы не было дзе памыцца, абсушыцца, сагрэцца. Ратаваліся... бутэлькай. Скончылася ўсё трагедыяй. Тэорыя — гэта добра, але калі жыццё такое, дык усё тэорыі сыходзяцца ці то ў Мінфіне, ці, на жаль, на пажары, дзе, як у фокусе, выяўляюцца ўсе нашы беды, усё нашы няшчасці. А ў дадатак, як вы правільна заўважылі, яшчэ і элементарная безадказнасць, ігнараванне ўсялякіх правілаў. Так, сёння мы бедныя, але ж хоць самая элементарная сігналізацыя, апавяшчэнне павінны быць? Хоць тая самая падвешаная — як колісь — рэйка, праходы, пад'езды, доступы... У гэтым сэнсе мы пераступаем тую небяспечную мяжу, за якой — суцэльны абвал, катастрофа поўна. Вось вам, для пацярджэння, яшчэ адна лічба. Мы дакладна ведаем, што 80 працэнтаў пажараў (а часам і больш) здараецца ў выніку таго, што людзі паводзяць сябе няправільна. За мяжой з двухгадовага ўзросту дзяцей афіцыйна

(Працяг на стар. 15)

ВЫДАЕ "ТЭХНАЛОГІЯ"

Аматары беларускай кнігі ўжо добра знаёмыя з выданнямі незалежнага выдавецтва "Тэхналогія" і паспелі іх палюбіць. Сярод кніг, што выйшлі ў выдавецтве, зборнік артыкулаў і дакументаў "Курапаты", нарыс пра гісторыю Беларусі У. Новіка "Беларусь. Новая краіна ва Усходняй Еўропе", дзве кнігі Ю. Залоскі — "Дыялогі з Васілём Быкавым" і "Версіі", "Матар'ялы да гісторыі беларускай эміграцыі ў Нямеччыне ў 1939—1951 гадах" А. Вініцкага, "Дапаможнік для журналістаў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы" ды іншыя.

Сёлета каталог выданняў "Тэхналогіі" папоўніўся навінкамі. У серыі Беларускага фонду Сораса "Адкрытае грамадства" выйшла кніга М. Говарда "Сучасная культурная антрапалогія". У ёй разглядаюцца сацыяльным, сімвалічным і матэрыяльным аспектам жыцця сучасных грамадстваў, якія складаюць адзіны сусветны арганізм і знаходзяцца ў няспынным развіцці. Асабліва ўвага аддаецца пытанням знікнення малых супольнасцяў, адаптацыі людзей да чужой культуры, дэградацыі навакольнага асяроддзя.

У кнізе былога Старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь М. Грыба "На гістарычным скрывапанні" пададзены яго выступленні на міжнародных і нацыянальных форумах, артыкулы ў перыядычным друку, інтэрв'ю сродкам масавай інфармацыі, якія прысвечаны актуальным праблемам дзяржаўнага будаўніцтва, рэфармавання эканомікі, замежнай і ўнутранай палітыкі дзяржавы, дзейнасці парламента, станаўлення шматпартыйнасці.

31 жніўня — 4 верасня 1995 года ў Мінску адбыўся другі міжнародны кангрэс у абарону дэмакратыі і культуры, арганізаваны Беларускай ПЭН-цэнтрам. Матэрыялы яго склалі кнігу, якая так і называецца "Другі міжнародны кангрэс у абарону дэмакратыі і культуры". У зборнік увайшлі выступленні такіх вядомых дзеячаў культуры Беларусі і замежжа, як Васіль Быкаў, Рыгор Барадулін, Васіль Сёмуха, Генадзь Бураўкін, Вітаўт Кіпель, Аляксандр Рэзанай, Юры Хадзька, Вера Рымч, Уладзімір Арлоў, Норберт Рандаў, Віталь Цыганкоў, Сакрат Яновіч, Зора Кіпель, Валянцін Грыцкевіч і інш.

У серыі "Бібліятэка Беларускай дыяспары" выйшаў "Беларускі праваслаўны малітоўнік", які змяшчае больш за семдзят малітваў, спевы, вынятыя з Катэхізіса. Дабраславіў на гэтае трэцяе выданне на беларускай мове малітоўніка архіепіскап Мікалай, Першы іерарх Беларускай Аўтакефальнай праваслаўнай царквы.

Замовіць гэтыя кнігі альбо набыць іх можна непасрэдна ў выдавецтве. Адрас выдавецтва — 220007, г. Мінск, вул. Магілёўская, 43, офіс 210. Тэл. (0172) 27-19-40, тэлефакс (0172) 21-77-40.

КРАСАВІЦКАЯ АФІША ДОМА ЛІТАРАТАРА

1 красавіка ў 18 гадзін збірае ўсіх жадаючых вечарына народнага гумару "Рэха Аўцюкоў".

Пад назвай "Я слухаю людзей, каб не аглухнуць..." 11 красавіка пройдзе аўтарская вечарына паэта Р. Тармоў-Мірскага.

Прэм'ера мастацкага фільма рэжысёра В. Шувагіна "Метанойя" запланавана на 17 красавіка.

П. Ільюковіч і М. Мельнік запрашаюць 24 красавіка на вечарыну з нагоды выхаду першай кніжкі.

"Боль і смутак Чарнобыля" — літаратурны вечар, што адбудзецца 25 красавіка.

Юбілейная вечарына гісторыка і пісьменніка М. Ермаловіча "Голас гісторыі нашай Айчыны" пройдзе 30 красавіка.

ПАЧАТАК УСІХ ГЭТЫХ МЕРАПРЫЕМСТВАЎ у 18 гадзін 30 минут.

А вось сумеснае пасяджэнне секцый прозы і крытыкі "Аповесць у часопісах "Полымя" і "Маладосць" за 1995 год" пачне сваю работу ў 15 гадзін 4 красавіка.

АДНОСНА ГЕНЕЗІСУ ЗЯМЛІ ПАД БЕЛЫМІ КРЫЛАМІ

Не ведаю чаму, але ў мяне была ўпэўненасць: калі й з'явіцца па-беларуску праца, прысвечаная генезісу цывілізацыі, дзяржавы і горада, дык яе аўтарам будзе не гісторык Беларусі, а спецыяліст у галіне антыкі. Маю на ўвазе першую частку публікацыі В. Ханкевіч "Старажытныя цывілізацыі" ў "Беларускім гістарычным часопісе" (№ 2, 1995). Зноў жа падумалася пра тое, якім плённым магло б быць міжкафедральнае даследаванне згаданых праблем на гістфаку БДУ пры найактыўным удзеле Інстытута гісторыі АНБ. Досвед антыказнаўцаў быў бы карысны для беларусістаў, асабліва, на мой погляд, у тым, што датычыць:

— "дагістарычных" перасяленняў народаў і каланізацыйнага руху (у тым ліку і "ўнутранай" каланізацыі), ініцыяванага дзяржавай ці вымушанага яе палітыкай (у нашым выпадку, напрыклад, хрысціянізацыяй), унутрыграмадскіх канфліктаў, войнаў з суседзямі;

— умоў узнікнення, структур улады і кіравання гарадоў-дзяржаў, з аднаго боку, і дзяржаў тэрытарыяльных — з другога; тыпалогіі ранніх дзяржаў;

— узаемадэянняў горада і "абдзяржаўленай" хоры, галоўнага горада ў цэнтры мініоры, калоніі і метраполіі, горада-калоніі і іншазначных сельскіх грамад, так званых "плямёнавага свету" ці "варвараў";

— фактараў, што ўплывалі на здольнасць горада падпарадкаваць большую ці меншую сельскую тэрыторыю, а нават і кіраваць ёю; — ролі знешняга гандлю: ці ён спрыяў росту эканамічнай магутнасці ранняга горада, ці найперш стварэнню багацця арыстакратаў, якое надалей выклічалася са сферы вытворчасці і абмену ("tesaurizzazione pascosta", паводле тэрміналогіі Д. Мусці), ці таму і другому разам, etc.

Ёсць спадзяванне, што пры распрацоўцы падобных пытанняў на беларускім матэрыяле змяніліся б уяўленні пра дзяржаўнасць Полацкай зямлі і ранняга ВКЛ, была б звернута, нарэшце, увага на ролі ва ўтварэнні першай горада (гарадоў), другога — "плямёнавага свету"; выпраўлены картаграфічныя памылкі: знікла б асобная ад Літвы Наваградская зямля памерам ледзь не на ўсё Верхняе Панямонне, нібы шычыгнавая скура зменшылася б Берасцейская зямля (гл. карту В. Насевіча "ВКЛ у XIII — першай палове XIV ст." у энцыклапедыі "Гісторыя Беларусі", т. 2 альбо карту Г. Штыхава "Старажытныя землі Беларусі ў XI—XIII ст." у энцыклапедыі "Археалогія і нумізматыка Беларусі"), а межы Полацкай зямлі не сягалі ў глыб Латвіі на той хіба падставе, што Герцыкай і Кукенойсам кіравалі полацкія намеснікі, а тамтэйшае насельніцтва (ці з вялікага абшару?) плаціла ім даніну. Меркаванне Л. Дучыч наконнт паўночна-заходняй мяжы Полаччыны ўсё ж бліжэй да ісціны (Браслаўскае Паазер'е ў IX—XIV ст. Мн., 1991). Ды і Літву гісторыкі мо не шукалі б далёка, які каваль Вакула чорта, а "за плячыма", г.зн. за гарадскімі валамі, апрача, вядома ж, праўдальна невялікіх тэрыторый, якія гарады (Полацк, Лукомль, Віцебск, Тураў, Заслаўе, Пінск, Смаленск, Менск) мелі сілы "абдзяржавіць" — кіраваць з дапамогаю сваёй адміністрацыі, ці ўжо зусім мізэрных, з якіх яны "перадусім" "мегаполісы" Панямоння) непасрэдна "карміліся" працаю сваіх жыхароў. Уяўляецца, што да эпохі ўзвышэння Літвы ці не адзіным больш-менш значным чыста ліцівінскім месцам была паганская Вільня, але як гарадскі цэнтр яна яшчэ толькі фармавалася, знаходзілася пакуль што па-за межамі Літвы і ў палітычным "вакууме", таму дзяржаўстварчая энергія ліцівінаў вырвалася на паверхню ў іншым рэгіёне, хаця, магчыма, і пры ўдзеле грамад з віленскага анклава. Мабыць, успомнілі б гіпотэзу нябожчыка Міхаса Ткачова і, на ўзроўні сённяшняга археалагічнага досведу, пагадзіліся, што з этнічнага гледзішча Літву XIII ст. тварылі найперш "яцягі" — носьбіты культуры (аў) позніх каменных курганоў і ранніх каменных магіль, а таксама нашчадкі землагамоўных творцаў культуры "ўсходне-літоўскіх" курганоў у тым рэгіёне, дзе побач жылі іншазначныя — генетычна балцкае (з германскімі кампанентамі), але, магчыма, ужо заходнеславянамоўнае ці пераходнае да таго "яцяжскае" і славянскае — насельніцтва (бо інакш не было б "літвы" ("злітвання", "зліцця"), што азначала рознаэтнічную супольнасць аднаго краю, мясціны, а нават аднаго паселішча, т.зв. суседскую грамаду, адпаведную таму, што ў далёкім мінулым менавалася "teuta"; не дадуць плёну спрэчкі, што ад чаго ўтварылася: форма Літва ад Lietuva (Lietava) ці наадварот, бо славянская і балцкая (не жамойцкая!) формы ўзніклі і існавалі ў ліцівінскім асяроддзі паралельна, азначалі тое самае, што тлумачыцца колішнім этнічным адзінствам балтаў і славян, крывічы, дрыгавічы (у апошніх спакусліва бачыць, падобна А. Квяткоўскай ("Крывія", № 1, 1994), рознаэтнічных славянскіх перасяленцаў з Украіны), мазаўшане, — г.зн. насельніцтва Беларусі, якое не трапіла пад уладу гарадоў і праваслаўную хрысціянізацыю, не сталася "рускім". Аслабленне Полацка не тлумачылі б "закупоркаю" вусця Дзвіны крыжакамі (у такіх выпадках горад-дзяржава актывізаваў бы

асаенне ўнутраных тэрыторый і ў выніку мала што губляў бы, калі не было непасрэднай агрэсіі звонку: Полацк — не заблакаваны з мора прыбярэжны горад-калонія ў чужым краі) і "феадальнай раздробленасцю" (незразумела: як магло падрабніцца тое, што яшчэ не складалася ў сацыял-эканамічнай сферы і не зніталася ў палітычнай?), а найперш ростам гарадоў у самой Полацкай зямлі, кансалідацыяй і ўзмацненнем грамад і, як вынік, іхнім "сепаратызмам" (адзінства ніколі раней і не было, без увагі на этнічную роднасць ці чужасць насельнікаў асобных цэнтраў; была слабасць малых гарадоў і — да пэўнага часу — агульнасць інтарэсаў), узмацненнем ціску з боку ўсходнеславянскіх суседзяў, а пазней і выхадам на авансцэну беларускай гісторыі ліцівінаў-вяскоўцаў — там, дзе гарады былі рэдкія, дробныя і слабыя (дарма, што Наваградка багатыя на імпарты!), да таго ж, "дзякуючы" татарам, пазбавіліся дзейснай падтрымкі з боку сваёй "апякункі" — Галіцка-Валынскай зямлі (раней гэтую ролю выконваў Кіеў).

У чарговы раз непазбежна паўстала пытанне пра судносіны вечавай і княжаскай улад, скажам, у Полацку. Што мы маем? У пачатку XI ст. баявому князю Брачыславу неабходна параіцца з "мужамі", каб здзейсніць вайсковую акцыю; далей — гіпатэтычна "эсімнеція" (выбарная тыранія) Усяслава Чарадзея, выкліканая да жыцця, што праўда, не неабходна палагодзіць унутраныя канфлікты, а патрэбаю ваяваць "з усім белым светам"; у XII—XIII стст. палачане то запрашаюць князёў, то выганяюць іх, ажно пакуль у горадзе не з'явіліся ўпершыню ліцівіны Таўцівілі і Гердзень, якіх ніхто не запрашаў і не выганяў. Уражанне такое, быццам узурпацыя ўлады для вясковых князёў была справаю непараўнальна лягчэйшаю, чым для гарадскіх князёў-кандэцэраў. Мабыць, таму, што апошняе не мелі іншай падтрымкі, акрамя сваіх дружын, а ў горадзе гэтага замала? Кідаецца ў вочы тое, што Таўцівілі і Гердзень, які і Міндоўг, Войшалк, Тройдзень, Віцень, г.зн. князі, уважаныя некаторымі гісторыкамі за этнічна чужых нашым продкам, ні з якімі іншымі землямі, апрача беларускіх, не звязаны (хіба польская "Вялікая хроніка" Міндоўга выводзіць з Прусіі, ды Рагвалод прыйшоў "з-за мора"; італьянскія і "жамойцкія" сведчанні ліцівінскіх летапісаў і магнацкіх хронік пакінем тут па-за ўвагаю: яны выдатна ўраўнаважваюцца познімі ўкраінскімі і маскоўскімі ўльтраправаслаўнымі палітычнымі фальсіфікацыямі), тады як "нашыя" (папраўдзе яны сталіся нашымі!) Ізяславы, Святаполкі, Усяславы, Усевалоды, Расціславы ды князі з хрысціянскімі імёнамі паходзяць з кіеўскай, валынскай і іншых галін легендарнай "дынастыі Рурыкавічаў". Ці з'яўленне князёў-вяскоўцаў у горадзе не было сімптомам той хваробы (вельмі актуальнай!), якая ўрэшце прывяла да смерці полацкага веча як найвышэйшага органа дзяржаўнай улады? Пазней веча — орган мясцовага самакіравання, не болей (хоць у выпадку са Скіргайтам сведчыць, што плачане і надалей у спрыяльных умовах мелі сілы калі не выгнаць, дык не пусціць у горад неўпадбаганага намесніка). Прычыны відэочына: Полацк, у якога не хапіла сілы і імкнення пераадолець гарадскую прыроду сваёй дзяржаўнасці ці хаця б мадэрнізаваць яе, падобна Рыму, стварыўшы перавагу ў эканамічных і людскіх рэсурсах над кожным са сваіх суседзяў-сапернікаў паасобку, з цягам часу апынуўся ў складзе тэрытарыяльнай манархічнай дзяржавы — ВКЛ, як грэчаскія полісы Эгеіды — у Македонскім царстве, а гарады-дзяржавы Этрурыі і Вялікай Грэцыі — у Рымскай рэспубліканскай дзяржаве. Наогул, магчыма, у даследчыкаў з'явіцца думка пра неуповадзненнасць сябе і абмежаванай манархіі для ранняй дзяржавы, якая пачалася з горада. Нават калі гэта супярэчыць летапіснай хрысціянскай дактрыне дзяржавы, адметнай так сваёй манархічнасцю, як і патрыманіальнасцю (адсюль гісторыкі і выводзяць "феадальную раздробленасць", "удзельныя княствы", сінхронныя ёй), і ідзі невядома калі створанага "Слова пра паход Ігаравы". Г. Сагановіч неяк згадваў, што Андрэю Багалоўскаму, каб умацаваць сваю ўладу, даваўся знішчыць уладу вечаваю ("Русский вопрос" з точки зрэння белоруса.) ("Народная газета", 30.IV.93)... Дык ці варта называць горад-дзяржаву "княствам" толькі таму, што ў яго быў князь? У раннім Рыме, прыкладам, таксама былі цыры, прынамсі, ад часоў Сервія Тулія (Мастарны) наўрад ці ёсць сур'езныя падставы сумнявацца ў наяўнасці дзяржавы, аднак саму дзяржаву ніхто з сучасных гісторыкаў не называе "царствам", бо да сапраўднай манархіі Рым ішоў некалькі стагоддзяў і нарэшце дайшоў, але тады, калі ўтрымваць і кіраваць велізарнымі тэрыторыямі, абпіраючыся адно на рэспубліканскія інстытуты, а нават і на асбітвую дыктатуру, стала ўжо немагчыма.

Што да гарадоў Панямоння славутага даліцівінскага перыяду, дык Наваградка, Ваўкавыск, Горадня, Слонім, Турыйск ніколі не былі незалежнымі. Прынамсі, аніводны з іх не заўважаны ў ажыццяўленні якой-кольвечы самастойнай акцыі. Хутчэй за ўсё яны былі не так палітычнымі цэнтрамі сельскіх акруг, як пунктамі кіеўскага, а потым валынскага кантролю за шляхамі зносін (воднымі) не на памежжы, а ў чужой краіне — Літве. "Чорную Русь" тварылі практычна адны гарады. Стасункі іх з навакольнымі грамадамі, відэочына, аддалена нагадвалі тыя, што існавалі паміж жыхарамі сэтльментаў і фортаў і індзейцамі ў ранні перыяд каланізацыі Паўночнай Амерыкі. Падчас канфліктаў ды пры адсутнасці дапамогі з метраполіі каланістам часцей даводзілася ратавацца за гарадскімі сценамі, калі дапамога была — здзяйснялі вайсковыя экспедыцыі, у мірныя гады ладзілі вайсковыя хаўрусы супраць трэцяга боку і гандлявалі: ліцівіны прыходзілі да горада, ці гарадскія гандляры "у разнас" ішлі да ліцівінскіх паселішчаў. Меркаваны статус гарадоў-фартэцый, у адрозненне ад звычайных крэпасцяў, не замінаў пэўнаму ўзнаўленню імі ў сваіх межах адміністрацыйна-дзяржаўных структур другарадных валынскіх гарадоў з князямі-намеснікамі на чале. У такім выпадку веча было органам, які развязаў пытанні выключна ўнутранага жыцця горада (па-за дзядзінцам).

Адсюль, з "Краіны Рэдкіх і Дробных Гарадоў", і бярэ свой пачатак першая на Беларусі дзяржава тэрытарыяльнага тыпу, творцамі якой выступілі рознаэтнічныя, тады яшчэ спрэз непісьменныя і мала закранутыя хрысціянскай продкі сучасных беларусаў — ліцівіны. Пра тое, як ліцівіны замацаваліся ў панямонскіх гарадах, шматкроць пісалі М. Ермаловіч і В. Чаропка. На некаторыя думкі дадаткова наводзіць і падобны сюжэт з гісторыі дарымскай Кампаніі.

З паведамлення Дыядора Сіцылійскага вынікае, што каля 437 г. да Н. Хр. самніты — гэтка ж "вясковыя мядзведзі" і адважныя ваяры (гл. Салне К. Войска і вайна ў самніцкіх народаў (VII—IV стст. да Н. Хр. (Парыж, 1983), які і ліцівіны, — аб'яднаны роднасныя ім скамоўныя грамады ў кампанскі народ (populus Campanum). Пасля гэтага ні этрускія гарады-калоніі ўнутранага рэгіёна (Вультурн-Капуя, Нола, Нуцэрыя), ні грэчаскія на ўзбярэжжы Цірэнскага мора (Кумы, Пампеі, Неапаль, Геркуланум) не ведалі спакою. У 423 г. кампанцы захапілі Капую. Паводле Ціта Лівія, самніты паярадзе вымусілі "змучаных вайною этрускаў" перадаць ім горад і прылеглаю тэрыторыю ў "супольнае валоданне", а аднойчы ў святая новыя месціцы перабілі старых жыхароў, стомленых напружанымі баяваннямі. Спіс слобовых асоб (дэмархаў) Неапаля, прыведзены Страбонам, у якім да аб'яднання кампанцаў былі толькі грэчаскія імёны, а пасля — таксама і шмат італьянскіх, сведчыць, што тэрыторыя неапаітанскай хоры зноў трапіла ў "супольнае валоданне". А вось Кумы, паводле Дыядора і Лівія, у 420 г. да Н. Хр. былі захоплены збройным шляхам: аблогай і штурмам.

Ліцівіны, здаецца, панямонскія гарады не бралі ў аблогу і не захоплівалі збройна. Але нейкім чынам выціснулі адтуль валынскіх князёў з іхнім вайсковым і цывільным атачэннем. Ці не здарылася гэта пры падтрымцы насельнікаў (хоць бы часткі іх) вакольнага горада і пасада? Ускосным пацвярджэннем гэткае мажлівасці, скажам, у Наваградку, з'яўляецца этнічная стракатаць ягонага насельніцтва ў ранні перыяд існавання горада, зафіксаваная археалагічна (гл. Зверуго Я. Верхнее Панёманье в IX—XIII вв., Мн., 1989). Сімпацы да ліцівінаў у часткі наваградцаў маглі быць і ў XIII ст., нягледзячы на іхнюю хрысціянскасць. Наогул, гэта тыповая карціна: прывіляваны стан насельніцтва калоніі складаюць прыбышы, а тубільцы — плебей. Тыя ж самніты прыйшлі ў Капую, як вызваліцелі прыгнечаных этрускамі аўтонаў — роднаснага ім скамоўнага народа, а ў 328 г. зн. Н. Хр., калі рымляне завалодалі Неапалем, дык іх падтрымалі арыстакраты, тады ж "народная партыя" стала на бок самнітаў.

І як жа вяскоўцы абжыліся ў гарадах? Італьянскі прыклад сведчыць, што кампанцы пасля авалодання этрускімі і грэчаскімі градамі парушылі сінакізм (тут: пэўнае адзінства горада і сельскай акругі, дасягнутае перасяленнем значнай часткі вяскоўцаў у цэнтр): тэрыторыі атрымалі большую самастойнасць. Горад (urbs), адпаведна пашыранай у італьянскіх народаў канцэпцыі, трапіў нават у падначаленае становішча адносна сельскай тэрыторыі (ager). Таму не дзіўна, што ў надлісах на манетах, адбітых у пачатку IV ст. да Н. Хр. у Неапалі і Ноле, побач Neopoliton і Nolaios сустракаем этнічнае найменне: Campanos. (Эргон Ж. Даследаванні па гісторыі, рэлігіі і цывілізацыі дарымскай Капуі ад узнікнення да другой пунічнай вайны. — Парыж, 1942). Дзеля параўнання: пасля таго, як рымляне акупавалі Неапаль, магчыма, з ініцыятывы арыстакраты, прыхільнай Рыму, у 326 г. да Н. Хр. у горадзе была адбіта серыя манет з легендай ROMAION і экзэмпляр з легендай ROMANO (Кроуфард М. Раннерымская эканоміка, 758—280 гг. да Н. Хр.) (Дарымская Італія і рэспубліканскі Рым. — Рым, 1976). Вось жа арыстакраты добра ведалі, што дзяржава пераможцаў — гэта найперш сам Рым, яе грамадзяне — "рымляне", а таму і падгледзі Неапаль, і неапаітанскія

манеты, натуральна, мусяць быць "рымскімі", а не "лацінскімі" ці "кампанскімі". Усё наадварот, бо дзяржава — пачыналася з горада. Дарэчы, насельніцтва ўласнага Самніўма чыніла супраціў урбанізацыі ажно да I ст. да Н. Хр., калі і там усталявалася рах Рамала, ды мела за аснову форму этналітычнай арганізацыі не горад-дзяржаву, а то-то — "п'ямэнавы" край, што ўбіраў у сябе тэрытарыяльныя акругі (pagi) з вёскамі (vici) і ўмацаванымі пунктамі (oppida, castella) (гл. Салман Э. Т. Самніўм і Самніты. — Кембрыдж, 1967).

Нешта падобнае назіраем спачатку і ў Літве. Нават у легендарных звестках пра барацьбу з татарамі жыхарамі гарадоў выступае адна "русь" — "новгороджаны, слонимчаны, пинчаньы", а "літва", як і "жмонды", у іх не ўваходзіць (у іншым кантэксце на гэта часта зважае П. Лойка: Старонкі гісторыі Беларусі. — Мн., 1992; Нарысы гісторыі Беларусі. — Мн., 1994). Ці не сведчыць, акрамя таго, азначэнне літвінаў зборным найменнем "літва" іхнюю розназначнасць? Калі ў Іпацьеўскім летапісе пад 1305 г. побач з "літвой" пададзена форма "жмонт", дык гэта не здзіўляе, а тут — "літва" і "жмонды"... Літвіны, здаецца, як апынуліся ў гарадах, дык адразу нібы і не ведалі, што з тымі гарадамі рабіць і як іх найлепей для сябе выкарыстаць. Гэта быццам і тлумачыць гульню Войшалка, Будзівіда і Будзівіда ў перадачу гарадоў вальніцам Раману, Шварну і Мсціславу Данилавічам ды, у нейкай ступені, "адданасць" Войшалка правадзю, што даходзіла ледзь не да пілігрымкі, а да манашкаў келлі — дакладна. Ці гэта не паказнік таго, дзе любя літвінскім арыстакратам жыць і думаць: хоць на прыродзе, хоць у манастыры, — абы не ў горадзе! Тым болей, што гэта пакуль блага не чыніла: гарады, нягледзячы на шматлікія "паваёвы" з боку вальніцаў — асобна і супольна з татарамі, — заставаліся пад кантралем літвінаў. Жамойцкія гісторыкі А. Лухтан і В. Ушынскас нават пішуць пра існаванне "вандруйнага" палітычнага цэнтра да Гедымінавага ўзвышэння Вільні (К вопросу о столице Литвы да 1323 г.) (Труды V Международного конгресса славянской археологии. — Москва, 1987. Т. III. Вып. I 6. Секция V. Города и их культурные и торговые связи). Гэтаж кожны ўмацаваны пункт можна залічыць у "палітычныя цэнтры". З палітычнага цэнтра ажыццяўлялася кіраванне краінай, а не толькі кантроль за сітуацыяй. Калі "вандруе" палітычны цэнтр, дык і дзяржава (ці краіна) павінна "вандраваць" разам з ім. Але ці наш рэгіён Еўропы ў сярэднявеччы — краіна намагаўся? Відавочна, ужо Тройдзень, а асабліва Віцебск і Гедымін разумелі ролю горада ў кансалідацыі гаспадарства, і пры іх спачатку Наваградка, а потым і Вільня набываюць сталічны статус. Параўнальна хуткай "урбанізацыі" інтэлекту дзяржаўных асоб спрыяла і насыпаная пагоразы з боку татару і крыжакоў. У выніку — ВКЛ няўхільна нарошчвае дзяржаўную тэрыторыю...

Дачыненне блізу 80 працэнтаў легендарнага тэксту позніх літвінскіх хронік да Наваградка і наваколля, канстатаванае М. Улашчыкам, як найперш лакалізуе ядро ранняй літвінскай дзяржавы, а адсутнасць слядоў новай пануючай культуры на археалагічных помніках XIII—XIV стст. сельскіх абшараў (гл. Квяткоўская А. Каменныя могільнікі.) (Археология і нумізматыка Беларусі) і гарадоў Беларускага Панямоння (Краўцэвіч А. Гарады і замкі Верхняга Панямоння XIV—XVIII стст. (планіроўка, культурыны слоі). — Мн., 1991), апрача іншага, сведчыць, што гаспадарства тварылася не прыхаднямі, але ініцыятывай і сіламі тутэйшых жыхароў. Акурат вясковасць літвінаў і спрычынілася да таго, што дзяржаўная будова набыла тэрытарыяльны шталт ад самага пачатку. Трансфармаваныя ідэя і практыка гарадской дзяржаўнасці паступова былі перанесены на сельскія абшары, адкуль літвіны і выйшлі. Згаданы працэс моцна паскараўся яшчэ тым, што мянуцца феадалізацыяй, як і апошняя была паскорана тэрытарыяльная дзяржаўнасцю. Няма сумнення, што пакуль увазе даследчыкаў будучы падлягаць адны гарады, неадэкватным застанецца і ўяўленне пра раннюю беларускую дзяржаўнасць.

Таму цяжка пагадзіцца з В. Чаропкам, калі ў сваім выдатным у іншых аспектах артыкуле ён піша: "Можна да канца свету спрачацца, хто каго заваяваў і хто атрымаў палітычную перамогу: Літва ці Наваградка. Гэта ўзровень спрэчак XVI ст. і нічога новага ў вывучэнні ВКЛ яна не прынясе. Важны вынік..." ("ЛіМ", 21.VII.95). Дыскусія варты працягваць на ўсіх узроўнях і ў розных выданнях. А каб і надалей не дзейнічала правіла inter negantes principia non est disputandum, трэба дамовіцца, што пытанне, відавочна, мусіць гучаць пачынаючы:

"Хто "перамог" у справе збудавання дзяржавы, у межах якой упершыню была аб'яднана Зямля Пад Белымі Крыламі: гарады ці вясковыя грамады, якія яшчэ не ператварыліся ў "маўклівую бальшыню"? Увогуле, як слухна выказаўся нашанівец (Сяргей Месціц. Чароўная Хатка.) ("НН". N 3, 1995), "наступ гістарычнае навукі на недаследаваныя абшары мінуўшчыны мусіць зрабіцца татальным..." Але хто здзейсніў яго, абпіраючыся на найшырэйшае кола крыніц і метадык: мабыць, гісторыкі, лінгвісты, археолагі, якія згуртуюцца вакол часопіса "Беларускі Гістарычны Агляд" — беларускіх "Annales"?

Б. СЕРГІЕВІЧ

г. Хойнікі

Яраслаў ПАРХУТА

20 сакавіка 1996 года раптоўна памёр вядомы беларускі пісьменнік, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь Яраслаў Пархута.

Яраслаў Сільвестравіч Пархута нарадзіўся 8 сакавіка 1930 года ў вёсцы Мілейкі Івацэвіцкага раёна Брэсцкай вобласці ў сялянскай сям'і. Скончыў Ружанскую сярэднюю школу. Вучыўся на аддзяленні журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (1949—1952). З 1952 года працаваў уласным карэспандэнтам газеты "Сталинская молодежь", адказным сакратаром палітэдзелаўскай газеты "Сцяг камунізму" пры Падароскай МТС (Поразяўскі р-н). Пасля службы ў Савецкай Арміі (1953—1956), шмат гадоў аддаў працы ў раённым друку: быў загадчыкам аддзела газеты "Ленінскі шлях" (г.п. Поразява), намеснікам рэдактара газеты "Заветы Леніна" (г.п. Ружаны), рэдактарам газеты "Советская Родина" (г.п. Гарадзішча), намеснікам рэдактара міжраённай газеты "Знамя камунізму" (г. Баранавічы), намеснікам рэдактара газеты "Сельскае жыццё" (г.п. Малаарыта). Яраслаў Пархута працаваў таксама на тэлебачанні (г. Брэст), у часопісах "Вожык", "Родная прырода". Скончыў Вышэйшую партыйную школу пры ЦК КПБ (г. Мінск).

У друку Яраслаў Пархута пачаў выступаць з 1946 года. Першыя вершы апублікаваў у брэсцкай абласной газеце "Заря". Ён аўтар кніг вершаваных казак — "Казка зялёнай

дубровы", "Перапелачка", прозы — "Ты пайшла ў сонца", "Мудрая цялушка", "Там, дзе жыве Юлька", "Жаваранак над полем", "Пад высокім сонцам", "Зямля бацькоў нашых", "Дарогамі надзеі і трывог". Яму належаць эсэ "Па мясцінах славытых землякоў".

У асобе Яраслава Пархуты мы мелі адметнага, таленавітага пісьменніка-грамадзяніна ў высокім сэнсе гэтага слова. Ён моцна любіў сваю Бацькаўшчыну, рабіў усё, каб адраджалася яе культура і мова. Гэтай невычэрпнай сыноўняй любоўю да роднай зямлі, роднай прыроды, чалавека была прасякнута ўся творчасць Яраслава Пархуты.

Плэнная праца Яраслава Пархуты на літаратурнай ніве, у журналістыцы і ў грамадскім жыцці была высока ацэнена урадам рэспублікі. За кнігу "Зямля бацькоў нашых" у 1992 годзе Яраславу Пархуту была прысуджана Дзяржаўная прэмія Рэспублікі Беларусь. Ён таксама лаўрэат прэміі Саюза журналістаў БССР.

Светлая памяць аб таленавітым пісьменніку, чалавеку надзвычайнай душэўнай

У. Русакевіч, А. Сасноўскі, У. Бельскі, У. Ярышын, М. Матусевіч, Р. Барадулін, Я. Брыль, В. Быкаў, Н. Гілевіч, І. Навуменка, І. Шамякін, В. Адамчык, С. Андрэюк, В. Блакіт, Г. Бураўкін, А. Вярцінскі, А. Вольскі, В. Вітка, М. Гіль, У. Гнілаўдаў, С. Грахоўскі, Г. Далідовіч, А. Дударэў, Л. Екель, А. Жалызоўскі, А. Жук, С. Законнікаў, В. Зуёнак, В. Іпатава, В. Каваленка, В. Казько, Я. Каршукоў, А. Кудравец, У. Ліпскі, М. Лужанін, В. Лукша, П. Макаль, У. Някляеў, У. Паўлаў, А. Пісьмянкоў, І. Пташнік, А. Разанаў, А. Русецкі, Ю. Свірка, Я. Сіпакоў, В. Супрунчук, В. Стома, М. Чаргінец, У. Юрэвіч.

дабрыні і прынцыповасці назаўсёды застанецца ў нашых сэрцах.

АГОЊ А ДМ СЦІЦА, КАЛІ ЯГО ЁЦВЕЛІШ

(Працяг. Пачатак на стар. 13)

пачынаюць вучыць правілам пажарнай бяспекі. А ў нас? Колькі гаворым: давайце ў садках, у першых класах школ увядзем курс бяспечнага выжывання, але сістэмнага падыходу да вырашэння праблемы так і няма. Зноў і зноў вучоным дзядзям і цецям трэба даводзіць, што асновы траўматалогі, санітарыі, бяспечных паводзін чалавека трэба закладваць у чалавека з малага ўзросту.

— **Чытаеце дзесяці, што работа па ліквідацыі пажараў адпавядае па існуючай кваліфікацыі ці не самым высокім катэгорыям цяжкасці, вымагае высокай ступені прафесійнай і псіхалагічнай падрыхтоўкі. Хто да вас прыходзіць на службу?**

— Наша служба вымагае першай катэгорыі здароўя. Гэта тая катэгорыя, па якой не заўсёды праходзяць медыкамію дэсантнікі, парашуцтысты, танкісты, падводнікі, якія сутыкаюцца з экстрэмальнымі фізічнымі і псіхалагічнымі напружаннямі. Пажарны ідзе на барацьбу з агнём, несучы на сабе больш за 50 кілаграмаў грузу. Многія маладыя людзі спрабуюць знайсці сябе на гэтай службе, аднак затрымаваюцца толькі самыя мужныя духам і моцныя фізічна. Пажарны — прафесія шматфункцыянальная. Тут і дадатковыя напружкі на вадзіцеля, на афіцэра, бо, акрамя непасрэднага тушэння пажару, мы, як ужо казаў, аказваем самую розную дапамогу пацярпелым людзям, ліквідуем аварыі на самых розных камунікацыях. За год мы выносім, выцягваем з агню, з зоны задымлення да паўтары тысячы людзей. Не так даўно, напрыклад, здарыўся пажар у 175-ай мінскай школе. Ратавалі больш за 800 дзяцей, больш чым 100 з іх спускалі з трэцяга паверха па пажарных лесвіцах.

— **Дзе рытууюцца пажарныя?**

— Ёсць у нас свая сістэма падрыхтоўкі кадраў. Маём мы Вышэйшае пажарна-тэхнічнае вучылішча, у Салігорскім горна-хімічным тэхнікуме існуе аддзяленне пажарных тэхнікаў. Зараз кантактуем з лётным каледжам, каб і там рыхтаваць нашых спецыялістаў. Ёсць яшчэ некалькі вучэбных цэнтраў і пунктаў, працуе таксама Рэспубліканскі навукова-практычны цэнтр пажарнай бяспекі.

— **Калі ласка, Валерыі Пятровіч, колькі слоў пра вашу дыспетчарскую, апавяшчальную, калі можна так сказаць, службу?**

— Зараз у кожным раёнцы ёсць штатны дыспетчар з дастаткова высокай прафесійнай падрыхтоўкай. Уся інфармацыя паступае да яго, які яе ацэньвае і адпаведна на яе рэагуе, даводзіць да міністэрстваў, ведамстваў, арганізацый абласнога ці раённага маштабу ці іншых экстрэмальных службаў. На інфармацыю аб пажары, незалежна ад каго яна паступіла, мы — у адрозненне, скажам, ад армейскіх службаў ці службаў унутраных войскаў — рэагуем імгненна. За 30 секунд пажарная машына

павінна выехаць з гаража за вароты. У нас адлік часу ідзе менавіта па секундах: апананне баявога адзення, пасадка ў машыну, выезд за межы гаража, устаноўка на ваду, пад'ём па ручных лесвіцах, самавыратаванне, выратаванне... Я ўжо гаварыў пра сённяшнія часавыя межы выжывання, таму прыбыццё машыны нават праз 5 хвілін пасля выкліку можа быць запозненым — чалавека з задымленага памішання ўжо можна і не ўратаваць. Але мы змагаемся да апошняга, ратуем не толькі людзей, але і ўсё што можна яшчэ ўратаваць. Ёсць формула часу, якая складаецца з 5 інтэрвалаў: час, калі быў заўважаны пажар; час паведамлення; час збору па трывозе дзержурнага каравула; час следвання на пажар і час баявога разгортвання. Мы з усіх сіл намагаемся зводзіць гэтую формулу да мінімуму. І ў горадзе дамагаемся нядрэнных вынікаў. А ў вёсцы? Там ужо прыкладна ў 6 разоў павялічваецца першы інтэрвал — час, калі быў заўважаны пажар. Яго можна скараціць? Безумоўна, але для гэтага трэба ўстанавіць тэлефон-паведамляльнік. А колькі бывае выпадкаў, калі да тэлефона едуць некалькі кіламетраў, а ён, аказваецца, не працуе. Гэта ад каго залежыць? Ад пажарных? Ад нашай безгаспадарчасці? Вось час збору па трывозе залежыць цалкам ад нас, і тут мы змагаемся за долі секунды, інакш і быць не можа.

На пачатак 1991 года мы мелі ўжо досыць сур'ёзную матэрыяльна-тэхнічную базу. Сёння, напрыклад, у нас ёсць 548 пастоў ваенізаванай пажарнай службы. Калі б мы развілі гэтую сетку да дыслакацыі 1991 года, гэта значыць, да 900 пастоў, час прыбыцця на пажар быў бы ў 2 разы меншы і радыус выезду — таксама ўдвай меншы. Пляч гадоў назад гэты радыус быў 10 кіламетраў, сёння — 20. Хуткасць следвання машыны — 35 кіламетраў у гадзіну, бо машына занадта цяжкая, перагружаная, грузавыя палаткі і г. д.

— **А як у вас увогуле справы з тэхнічным забеспячэннем? Наколькі мне вядома, сёння ці не паўсюль гэтыя праблемы надзвычай вострыя. Вас яны таксама не абыйшлі?**

— Наша тэхнічнае ўзбраенне — на ўзроўні 50-гадоў. Тая самая марудная пажарная машына не мадэрнізавалася 30 гадоў. Гэта ж можна сказаць і пра іншую пажарную тэхніку. Вядома, склаўшы рукі мы не сядзім. Распрацоўваем свае ўзоры, імкнемся звесці гэты разрыў да мінімуму, каб гэта была і тэхналагічная мадэль, і ўніверсальная, і шматфункцыянальная. І на сённяшні дзень маём ужо некалькі адзінак вопытнай пажаратэхнікі. У Магілёве распрацоўваецца каленчаты пад'ёмнік, сродкі пажаратушэння. Ідуць і іншыя пошукі. Скажам, раней ніхто вадзічку не мераў — лілі, колькі хацелі. А цяпер Мінжылкамгас пытаецца: а хто будзе плаціць за кубаметры скарыстанай вады? Вучымся эканоміць. У Мінску, скажам, сёння мы тушым кватэрныя пажары дзясцатай часткай

той вады, якую вылівалі раней, намагаючыся "прамачыць" дом да падмурка. Працуем над сродкам, які дазволіць яшчэ на цэлы парадак скараціць выдаткі вады, — каб затушыць пажар у кватэры ўсяго дзясццю літрамі вады, якая, праўда, будзе выкідана пад аграмадным ціскам у 250 атмасфер. Распрацоўкі і выпуск гэтых і іншых новых сродкаў пажаратушэння — справа не танная. Аднак галоўнае ў тым, што мы можам і павінны гэта рабіць. У Беларусі ёсць магутнейшы інтэлектуальны патэнцыял. На нашы прапановы адгукуюцца, да нашых распрацовак падключаюцца самыя выдатныя вучоныя і практыкі. Сёння мы можам даць шэраг такіх канкрэтных прапаноў, якія дазволілі б радыкальна змяніць існуючы парадак у забеспячэнні пажарнай аховы, зменшыць гібель людзей, знізіць колькасць пажараў, у значнай ступені знізіць матэрыяльныя страты. Аднак буда ў тым, што напрацаванае намі мы не можам пусціць на канвеер. Вось, скажам, апавяшчальнік аб пажары... Ды ён лепшы, чым амерыканскія аналагі, але яго ў нас няма, нават у мяне няма, не магу яго вам паказаць, а амерыканскі — калі ласка, вась ён. Наш супрацоўнік апавяшчальнік распрацаваў, фірма з ахвотаю асвоіла яго выпуск і... тут жа пачала зарабляць на ім, прадаючы Расіі і іншым суседзям. А нашы патэнцыяльныя ахвяры агню купіць яго не могуць — няма сродкаў. Як няма нават і на тое, каб адрамантаваць абяздоленым людзям грубкі, якія за доўгія гады службы сталі як рэзата, трымаюцца на добрым слове.

Навошта нам, скажам, сёння такая пажарная машына, гэта гара жалеза пад назваю "Урал-375 Д", якая раней паглынала на 100 кіламетраў 78 літраў 93-га бензіну, а зараз — 41 літр? Маючы дзясцаткі новых, сучасных, парашкоўных вогнетушыцеляў, можна і на ўзакі пад'ехаць часам.

Наспеў час, ды не проста наспеў, а час вымушае кардынальна мяняць літаральна ўсё ў службе пажарнай бяспекі. І трэба, каб нам, спецыялістам, паверылі ў неабходнасці гэтых пераменаў і забяспечылі іх правядзенне адпаведным фінансаваннем. А гэта ўжо праблема не толькі вучага кола спецыялістаў, — гэта праблема ўсяго нашага грамадства...

У загаловак інтэрв'ю я вынесла беларускую прымаўку "Агонь адмсціцца, калі яго ўцвеліш". Гэта адпаведнік рускага выслоўя "С огнем шутки плохи". Можна загадаць яшчэ і словы Маякоўскага: "З агнём не жартай — згарэць можна, з агнём абыходзься вельмі асцярожна!" З агнём сапраўды жартаваць нельга! Заклік гэты, як вынікае з інтэрв'ю Валерыя Пятровіча Астава, адрасаваны практычна ўсім нам — ад прэзідэнта да забытай Богам і людзьмі адзінокай бабулі ў нейкай усё яшчэ заснежанай вёсачы. Ці пачуем яго нарэшце?

Інтэрв'ю правяла
Марыя ПІЛЕВІЧ

